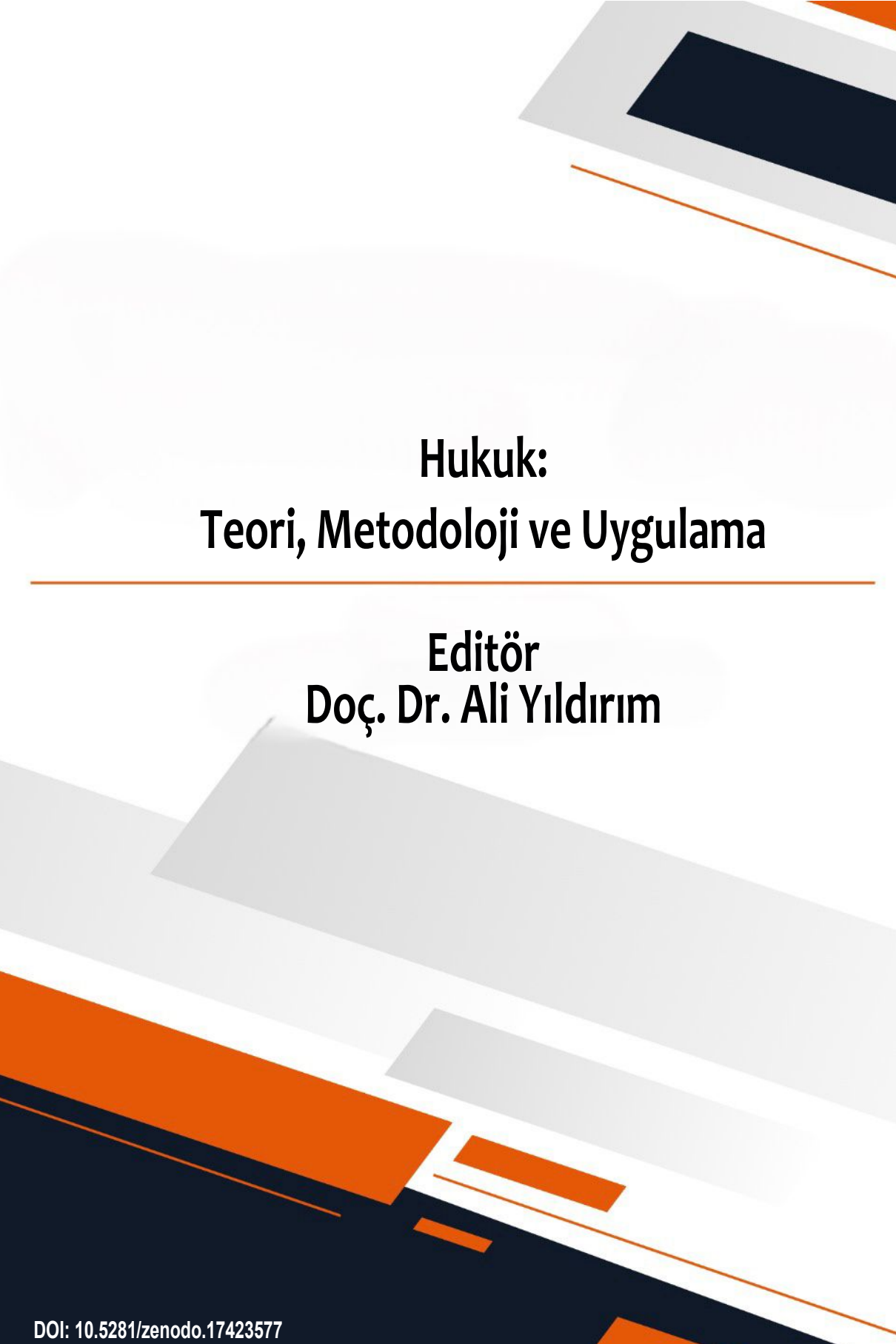

Hukuk: Teori, Metodoloji ve Uygulama

Editör
Doç. Dr. Ali Yıldırım

Hukuk:
Teori, Metodoloji ve Uygulama

Editör
Doç. Dr. Ali Yıldırım

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Doç. Dr. Ali Yıldırım

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Ekim, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-7078-12-2

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480, Mamak,
Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1.....	5
Kooperatif Ortaklığına Bağlı Hak ve Yükümlülükler Kapsamında Yargıya İntikal Eden Uyuşmazlıkların Analizi	
Sema Aydın & Tuğçe Ozansoy & Hasan Ali Kaplan	
BÖLÜM 2.....	31
Danıştay Kararları Işığında Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında İlk İnceleme Hususları	
Aynur Hasoğlu & Ahmet Aksakal	
BÖLÜM 3.....	57
Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik Müesses	
Aynur Hasoğlu & Ufuk Bedir 58	
BÖLÜM 4.....	89
Sosyal Medyada Örtülü Pazarlama Uygulamalarının Haksız Rekabet ve Tüketicinin Korunması Açısından İncelenmesi	
Sema Aydın & Tuğçe Ozansoy & Hasan Ali Kaplan	

BÖLÜM 1

Kooperatif Ortaklığına Bağlı Hak ve Yükümlülükler Kapsamında Yargıya İntikal Eden Uyuşmazlıkların Analizi*

Sema Aydın¹ & Tuğçe Ozansoy² & Hasan Ali Kaplan³

1. Giriş

Kooperatifler, üyelerinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet esasına dayalı olarak karşılamayı amaçlayan, tüzel kişiliğe sahip yapılardır. Ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, istihdamın artırılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yerel kalkınmanın teşvik edilmesi gibi çok yönlü işlevleri bulunan kooperatifler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Türkiye'de sayıca yüksek olmasına rağmen kooperatiflerin işleyişinde yaşanan yapısal ve hukuki sorunlar, bu kurumların etkinliğini sınırlamakta; kooperatifçilik modeline yönelik toplumsal güveni zayıflatmaktadır.

Kooperatiflerin kurumsal yapıları ile ortakları arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların önemli bir kısmı, ortaklık ilişkisine bağlı hak ve yükümlülüklerin sınırlarının net biçimde çizilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, kooperatif ortaklarının üyelikten doğan hak ve sorumluluklarına ilişkin olarak yaşanan hukuki ihtilafların yargı mercilerinde nasıl değerlendirildiğinin incelenmesi, uygulamadaki sorunların tespiti açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Yargıtay içtihatlarının analizi, yerel mahkemelerce verilen kararların denetlenmesi verilen kararların mevzuata uygunluğunun tespiti edilmesi açısından yol gösterici niteliktedir.

Bu araştırmanın temel amacı, kooperatif ortaklığına bağlı hak ve yükümlülükler bağlamında yargıya intikal eden uyuşmazlıkları sistematik biçimde incelemek ve Yargıtay kararları üzerinden bu uyuşmazlıkların çözüm biçimlerini analiz etmektir. Nitel içerik analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada, MAXQDA yazılımı kullanılarak kamuya açık yargı kararları tematik olarak

* Bu çalışma, SBA-2023-5533 proje kodu ile Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
ORCID: 0000-0002-1233-5508

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-7370-7504

³ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: : 0000-0001-5685-4986

kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Böylece, uyuşmazlıkların hangi konularda yoğunlaştığı, Yargıtay'ın hangi durumlarda yerel mahkeme kararlarını bozduğu veya onadığı, gerekçeleriyle birlikte tespit edilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, Yargıtay'ın erişime açık kararları ile sınırlı olup, yerel mahkeme kararlarının tamamını içermemektedir. Ayrıca, yalnızca kooperatif ortaklığına bağlı hak ve yükümlülüklerle ilişkin ihtilaflar değerlendirilmiş, kooperatiflerin diğer hukuki ilişkileri analiz dışında bırakılmıştır. Bu sınırlılıklara rağmen, elde edilen bulguların, hem kooperatifler hukuku literatürüne özgün bir katkı sunması, hem de uygulayıcılar için yol gösterici nitelikte öneriler geliştirilmesine imkân sağlaması hedeflenmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir (Şener, 2022; Poroy/Tekinalp/Çamoğlu, 2019). Kooperatiflerin değişken ortakları ve değişken sermayesi olduğundan, kooperatiflerde açık kapı ilkesi hakimdir. Açık kapı prensibine göre, aynı durumda, yasadaki ve ana sözleşmedeki giriş şartlarını yerine getiren tüm bireyler, kooperatife ayırım gözetmeksizin katılabilir veya ayrılabilir (Örnek, 2020). Kooperatiflerde ortaklık unvanını elde etmenin çeşitli yolları vardır. Birincisi, aslen kazanım, ikincisi giriş talebi ile ortaklık sıfatının kazanılmasıdır. Aslen kazanım, kurucuların kooperatifin kuruluşunun tamamlanmasıyla ortaklık sıfatını kazanmalarını ifade eder. Giriş talebiyle kazanım ise, gerçek veya tüzel kişilerin kooperatif ana sözleşmesi hükümlerini bütün hak ve yükümlülükleriyle birlikte kabul ettiklerini belirten bir yazı ile kooperatife başvurmalarını ifade eder. Üçüncüsü, devir yoluyla ortaklık sıfatının kazanılması, dördüncüsü taşınmaz mal veya işletmeye bağlı olarak ortaklık unvanının kazanılması ve son olarak mirasçının ortaklık sıfatını kazanmasıdır. Kooperatiflerde ortaklık sıfatı, ortaklıktan çıkma, ortaklıktan çıkarılma, ölüm, ortaklığın devri, görev veya hizmetin sona ermesi gibi nedenlerle sona erebilir (Uygun, 2021). Kooperatifler Kanununda öngörülen bu şartlar dışında, ortaklığı sona erdiren koşullar kooperatifin ana sözleşmesinde belirlenebilir. Kooperatiflerde, çıkma hakkı, ana sözleşmede öngörülen nedenlerle çıkma, haklı sebeple çıkma, olağanüstü nedenlerle çıkma ve çıkma bildirimi yoluyla kullanılabilir. Ortak, kooperatif ana sözleşmesinde belirtilen nedenlerden dolayı kooperatiftan çıkarılabilir. Değinilen hususlar Kooperatifler Kanunu madde 8-18 hükümleri arasında düzenlenmiştir.

Kooperatiflerin yapısı gereği ortaklık ilişkisi, bu ilişkiden doğan hak ve yükümlülükler Kooperatifler Kanunu kapsamında ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Kooperatif ortaklarının hakları ve yükümlülükleri Kooperatifler Kanunu madde 18-70 arasında düzenlenmiştir. Kooperatif ortakları, temelde katılma haklarına, koruyucu haklara, malvarlıksal haklara ve belirli bir çoğunluk ile kullanılabilecek haklara sahiptir. Ortağın katılma hakları; genel kurula katılma hakkı, oy hakkı ve genel kurulda temsil edilme hakkıdır. Ortağın koruyucu hakları; bilgi edinme hakkı, ticari defterleri ve haberleşme vesikalarını inceleme hakkı, iptal ve sorumluluk davası açma hakkı ve ortaklıktan çıkma hakkıdır. Kooperatif ortaklarının malvarlıksal hakları olumlu gelir gider farkından pay alma ve tasfiye payı alma hakkıdır. Ortakların belirli çoğunluk ile kullanılabileceği hakları ise; genel kurulu toplantıya çağırma ve gündeme madde koyma hakkıdır. Kooperatif ortakları birtakım haklara sahip olmakla birlikte bazı yükümlülüklerle de tabidir. Buna göre ortaklar sermaye koyma borcu ile asli olarak yükümlü olup buna ek olarak aidat ve ek ödemelerle de yükümlendirilebilir. Ayrıca her ortağın Kooperatifler Kanunu hükümleri uyarınca sır saklama yükümlülüğü mevcuttur. Ortaklara genel kurul tarafından belirlenen aidatları ödemeleri yüklenebilir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, kooperatif ortaklığına ilişkin hak ve yükümlülükler bağlamında yargıya intikal eden uyuşmazlıkların sistematik olarak analiz edilebilmesi amacıyla nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel verisini, Yargıtay tarafından verilmiş ve kamuya açık olan çeşitli daire kararları oluşturmuştur. Bu kararlar, belirli tematik çerçevelere göre kodlanarak MAXQDA 24 yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu yöntem, kooperatif hukukuna dair uygulama örneklerini sistemli bir şekilde sınıflandırmak ve mevcut uyuşmazlık alanlarını bütüncül biçimde ortaya koymak açısından tercih edilmiştir.

Kodlama süreci, içerik analizinde kullanılan önceden tanımlanmış kategorilere dayalı olarak yürütülmüştür. Bu kategoriler, Kooperatifler Kanunu, konuya ilişkin doktrin doğrultusunda belirlenmiş olup, çalışmanın analitik derinliğini artıracak biçimde hiyerarşik olarak yapılandırılmıştır. Geliştirilen kod sisteminde, Kooperatif Ortaklarının Hakları, Borç ve Yükümlülükler, Kararı Veren Merci, Yerel Mahkeme Görüşleri, Yargıtay'ın Görüşü, Karar Tarihi ve Dava Açan Taraf olmak üzere 7 ana tema belirlenmiştir. Bu ana temaların altında daha ayrıntılı alt kodlara yer verilmiştir. Tüm kodlama işlemleri manuel olarak gerçekleştirilmiş. Her bir karar metni ayrıntılı şekilde incelenmiş ve ilgili kodlarla eşleştirilmiştir. Kodlama sürecinde, kararların içeriğine uygun olarak birden fazla kod aynı belge içinde kullanılmıştır. Kodlamaların ardından, MAXQDA'nın

frekans analiz araçları ile kodların tekrar sayıları değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, kodlanan veriler MAXQDA üzerinden dışa aktarılarak raporlama süreci için temel oluşturmuştur.

3.1. Kod Sistemi

Kodlar iki ana eksen etrafında şekillendirilmiştir: Kooperatif Ortaklarının Hakları (A) ve Borç ve Yükümlülükleri (B).

3.1.1. Kooperatif Ortaklarının Haklarına İlişkin Kodlar

Bu bölümde yer alan kodlar, kooperatif ortaklarının yönetime katılım, denetim ve malvarlığına ilişkin taleplerinden doğan uyuşmazlıkları sınıflandırmaktadır. Alt kategoriler şu şekilde yapılandırılmıştır:

- Katılma Hakları (A1): Genel kurula katılma hakkı, oy hakkı, temsil edilme ve seçilme hakkı gibi demokratik yönetime katılım araçlarıdır.
- Koruyucu Haklar (A2): Bilgi alma, denetim talep etme, iptal davası açma, yönetime karşı sorumluluk davası gibi ortakların çıkarlarını korumaya yönelik araçlardır.
- Malvarlıksal Haklar (A3): Gelir-gider farkından pay alma, ferdileşme, tasfiye payı gibi mali beklentilere ilişkin hakları içerir.
- Konut Kooperatiflerine Özgü Haklar (A4): Özellikle konut tahsis gibi yalnızca konut kooperatiflerinde gündeme gelen ihtilaflara yöneliktir.

3.1.2. Ortakların Borç ve Yükümlülüklerine İlişkin Kodlar

Bu gruptaki kodlar, ortakların mali ve yönetsel yükümlülüklerinden kaynaklanan ihtilafları kapsamaktadır:

- Sermaye ve Aidat Borcu (B1-B2): Sermaye koyma yükümlülüğü, aidat ödeme ve iadesiyle ilgili uyuşmazlıkları içerir.
- Ek Ödeme Borcu (B3): Kooperatifin zarar etmesi durumunda doğan ek ödeme taleplerine ilişkindir.
- Sır Saklama Borcu (B4): Ortakların kooperatifin ticari sırlarını koruma yükümlülüğüdür.
- Ortakların Sorumluluğu (B5): Sınırlı/sınırsız sorumluluk, yeni giren ortağın, iflas durumundaki ortağın veya ayrılmış ortakların sorumluluğu gibi konular detaylandırılmıştır.

Kodlar, önceden belirlenmiş teorik çerçeveden türetilmiş olmakla birlikte, Yargıtay kararlarının içerdiği özgün vakalar doğrultusunda gerektiğinde

geniştirilmiştir. Böylece kodlama süreci hem kuramsal hem de ampirik içerik bakımından zenginleştirilmiştir. MAXQDA yazılımı kullanılarak her karar metni ilgili kodlara atanmış; tekrar eden temalar, yoğunlaşan ihtilaf türleri ve mahkeme kararlarının gerekçeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Kod sıklıkları, kod kombinasyonları ve kategori yoğunlukları üzerinden yapılan analiz sayesinde, kooperatif ortaklığına ilişkin en yaygın hukuki uyumsuzluk alanları ve bu alanlardaki içtihat eğilimleri bilimsel olarak ortaya konmuştur.

4. Bulgular

Bu çalışmada, kooperatif ortaklığına ilişkin hak ve yükümlülükler bağlamında yargıya taşınan uyumsuzluklar, MAXQDA yazılımı aracılığıyla sistematik şekilde analiz edilmiştir. Yargıya intikal eden ihtilafların hangi temalar etrafında yoğunlaştığının belirlenmesi için frekans analizlerinden faydalanılmıştır. Bu bölümde gerçekleştirilen frekans analizlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Kooperatif Ortaklarının Haklarına İlişkin Frekans Dağılımı

Kooperatif Ortaklarının Hakları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
A. Ortakların Hakları	60	71,43	100,00
A1. Katılma Hakları	12	14,29	20,00
A2. Korumucu Haklar	39	46,43	65,00
A3. Malvarlıksal Haklar	0	0,00	0,00
A4. Konut Kooperatifleri	9	10,71	15,00
Kodlanmış Doküman Sayısı	60	71,43	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	24	28,57	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-
A1. Katılma Hakları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
A1. Katılma Hakları	12	14,29	20,00
A1a. Genel Kurula Katılma Hakkı ve Buna Bağlı Haklar	12	14,29	100,00
A1b. Oy Hakkı	3	3,57	25,00
A1c. Genel Kurulda Temsil Edilme Hakkı	0	0,00	0,00
A1d. Seçilme Hakkı	0	0,00	0,00
Kodlanmış Doküman Sayısı	12	14,29	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	72	85,71	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-
A2. Korumucu Haklar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
A2. Korumucu Haklar	39	46,43	100,00
A2a. Bilgi Alma Hakkı	3	3,57	7,69
A2b. Denetleme Hakkı	0	0,00	0,00
A2c. İptal Davası Açma Hakkı	15	17,86	38,46
A2d. Yönetim Kuruluna Karşı Sorumluluk Davası Açma Hakkı	0	0,00	0,00
A2e. Çıkma Hakkı	15	17,86	38,46
A2f. Yönetim Kurulu Kararlarına İtiraz	3	3,57	7,69
A2g. Ortağın Ölümü ve Ortaklığın Devri	3	3,57	7,69
A2h. Ortaklığın Devri ile Çıkma Kararı	3	3,57	7,69
Kodlanmış Doküman Sayısı	39	46,43	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	45	53,57	-

Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-
A3. Malvarlıksal Haklar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
A3. Malvarlıksal Haklar	0	0,00	0,00
A3a. Gelir-Gider Farkı Üzerinden Pay Alma Hakkı	0	0,00	0,00
A3b. Ferdileşme	0	0,00	0,00
A3c. Tasfiye Payı Üzerindeki Haklar	0	0,00	0,00
A3d. Belirli Sayıda Ortağın Kullanabileceği Haklar (Genel Kurulu Toplantıya Çağırma, Gündeme Madde Eklenmesini İsteme Hakkı)	0	0,00	0,00
Kodlanmış Doküman Sayısı	0	0,00	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	84	100,00	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-
A4. Konut Kooperatifleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
A4. Konut Kooperatifleri	9	10,71	100,00
A4a. Konut Tahsisi	9	10,71	100,00
Kodlanmış Doküman Sayısı	9	10,71	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	75	89,29	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Elde edilen bulgulara göre, en fazla uyumsuzluk içeren alan **Kooperatif Ortaklarının Hakları** başlığı altında toplanmıştır (%71.42). Bu haklar içerisinde özellikle **koruyucu haklar** (%46.42) ön plana çıkmaktadır. Bu durum, ortakların çoğunlukla kooperatif yönetiminin kararlarına karşı **iptal davası açma, bilgi edinme ve denetim talep etme** gibi hakları çerçevesinde uyumsuzluk yaşadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, yargıya taşınan uyumsuzlukların büyük bir kısmının, kooperatiflerin iç işleyişine dair şeffaflık eksikliği ve yönetsel hatalardan kaynaklandığı söylenebilir.

İkinci sırada yer alan tematik grup **katılma haklarıdır** (%14.28). Bu kapsamda, özellikle **genel kurula katılma, oy kullanma ve temsil edilme** gibi demokratik katılım araçlarına ilişkin ihlaller dikkat çekmektedir. Bu bulgu, kooperatiflerde karar alma süreçlerinin ortak katılım ilkesine uygun şekilde işletilmediğini ve üyelerin yönetime katılımında yapısal sorunlar yaşandığını göstermektedir.

Daha düşük oranda temsil edilen temalar arasında **konut tahsisi gibi konut kooperatiflerine özgü haklar** (%10.71) yer almaktadır. Bu da, özellikle konut edinim sürecinde üyeler arasında adaletsizlik, gecikme ya da taahhütlerin yerine getirilmemesi gibi spesifik sorunların yargıya yansığını göstermektedir.

Dikkat çekici bir diğer bulgu ise, **malvarlıksal haklara ilişkin uyumsuzlukların neredeyse hiç gündeme gelmemesidir** (%0). Bu durum, ya bu hakların daha az ihlal edildiğini ya da ortaklar tarafından yeterince bilinmediğini düşündürmektedir. Bu açıdan, malvarlıksal haklara ilişkin farkındalık ve koruma mekanizmalarının artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın bulguları; yargıya yansıyan uyumsuzlukların büyük çoğunluğunun ortakların kooperatif yönetiminden **şeffaflık, hesap verebilirlik**

ve katılım talebiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, mevzuatın uygulanmasında yaşanan aksamaların yanı sıra kooperatif yöneticilerinin yetkilerini kötüye kullanmaları veya ortakları yeterince bilgilendirmemeleri gibi nedenlerin de bu uyuşmazlıklara kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Kod frekans verilerine göre, genel başlık olarak **Katılma Hakları (A1)** toplam kararların %14.28'ini oluşturarak kooperatif ortaklığına ilişkin yargıya taşınan ihtilafların kayda değer bir bölümünü kapsamaktadır. Bu başlık altında yapılan alt kategori analizinde ise en yüksek oranda karşılaşılan ihtilafların, **Genel Kurula Katılma Hakkı ve Buna Bağlı Haklar (A1a)** (%14.28) olduğu görülmektedir. Bu durum, kooperatif ortaklarının genel kurula katılım konusunda sıklıkla hak ihlallerine maruz kaldığını göstermektedir.

Genel kurula katılım, kooperatiflerin demokratik yapısının temel dayanaklarından biridir. Bu hakkın sınırlandırılması veya yok sayılması, diğer tüm ortaklık haklarının işlevsiz hale gelmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda yargıya yansıyan uyuşmazlıkların, genellikle ortakların toplantıya çağrılmaması, toplantı tarihinin usule uygun duyurulmaması ya da gündemin manipülasyonu gibi sebeplerle ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan, **Oy Hakkı (A1b)** yalnızca %3.57 oranında temsil edilmiştir. Bu da, oy hakkına doğrudan ilişkin uyuşmazlıkların sınırlı olduğunu, ancak bu hakkın genel kurula katılım hakkı ile birlikte ele alındığını düşündürülebilir. Örneğin, toplantıya katılamayan bir ortağın oy kullanma hakkı da dolaylı olarak ihlal edilmiş sayılabilir.

Dikkat çekici bir şekilde, **Genel Kurulda Temsil Edilme Hakkı (A1c)** ve **Seçilme Hakkı (A1d)** kategorilerinde herhangi bir uyuşmazlık kaydedilmemiştir. Bu durum iki şekilde yorumlanabilir: ya bu hakların uygulamada daha az ihlal edildiği, ya da ortakların bu haklarını yeterince bilmedikleri ve dolayısıyla dava yoluna başvurmadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle seçilme hakkı gibi yönetime doğrudan katılımı sağlayan bir hakkın dava konusu edilmemesi, ortakların pasif konumda bırakıldığını veya temsil süreçlerinin sınırlı bir grubun kontrolünde işlediğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak, bu alt kırılım analizi, kooperatiflerde **demokratik katılımın sadece şeklen değil, fiilen de sağlanması gerektiğini** bir kez daha ortaya koymaktadır. Genel kurula katılım, sadece yıllık bir prosedür değil; kooperatifin meşruiyetinin temelidir. Bu hakkın ihlali, kooperatif hukukunun özüne zarar vermektedir.

Analiz edilen Yargıtay kararlarında, **koruyucu haklar** başlığı altında toplanan uyuşmazlıklar, tüm davaların %46.42'sini oluşturarak en yüksek orana sahip tematik alan olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, kooperatif ortaklarının en

çok bu haklar çerçevesinde hak ihlalleriyle karşılaştığını ve yargıya başvurduğunu göstermektedir.

Alt kırılım incelendiğinde, **en yaygın iki uyuşmazlık alanı “Çıkma Hakkı (A2e)” ve “İptal Davası Açma Hakkı (A2c)”** olarak öne çıkmaktadır. Her biri toplam kararların %17.85’ini oluşturmakta ve birlikte değerlendirildiğinde koruyucu haklara dair uyuşmazlıkların üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır.

- **Çıkma hakkı** bağlamında, ortakların kendi iradeleriyle kooperatiften ayrılma taleplerinin engellenmesi, mali yükümlülükleri nedeniyle ayrılmalarının zorlaştırılması veya ayrıldıktan sonra hak ettikleri payların verilmemesi gibi sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kooperatif üyeliğinin gönüllülük esasına dayalı olması ilkesine aykırı uygulamaları yansıtmaktadır.
- **İptal davası açma hakkı** ise, ortakların genel kurul kararlarının geçersizliğini ileri sürme haklarını kullanmalarına yöneliktir. Yargıya yansıyan bu tür davalar, çoğunlukla genel kurulun usule aykırı toplanması, gündem dışı kararlar alınması ya da azınlık haklarının ihlali gibi sebeplerle gündeme gelmektedir. Bu da kooperatiflerde karar alma süreçlerinin demokratiklik ve şeffaflık açısından sorunlar içerdiğini göstermektedir.

Diğer yandan, **ortaklığın devriyle çıkma kararı (A2h), bilgi alma hakkı (A2a), yönetim kuruluna karşı sorumluluk davası açma (A2d)** gibi başlıklar ise %3.57 gibi oldukça düşük oranlarda temsil edilmiştir. Bu düşük oran, ilgili hakların ya daha az ihlal edildiğini ya da ortaklar tarafından yeterince bilinmediğini ve yargı yoluna başvurma konusunda tereddüt edildiğini göstermektedir. Özellikle bilgi alma hakkının çok düşük oranda dava konusu edilmesi, ortakların yönetime karşı pasif durumda bırakıldığını veya bilgi taleplerinin bastırıldığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak, koruyucu haklar kategorisi altındaki yüksek uyuşmazlık oranı, kooperatif üyelerinin yönetime karşı **hesap sorabilme, ayrılabilme ve denetleme** işlevlerini kullanmada ciddi zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kooperatif içi denge mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ortakların haklarının uygulanabilir kılınması gerektiğine işaret etmektedir.

Kod frekans analizinin bu aşamasında, kooperatif ortaklarının **malvarlıksal haklarına** ilişkin herhangi bir yargı kararına rastlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu durum birkaç olasılık çerçevesinde değerlendirilebilir:

Hukuki İhlallerin Azlığı: İyimser bir bakış açısıyla, bu alanda ihlallerin daha az yaşandığı ve kooperatiflerin bu konularda üyelerine karşı yükümlülüklerini

yerine getirdiği düşünölebilir. Özellikle tasfiye süreci, ferdileşme ve gelir-gider farklarının dağıtımı gibi uygulamaların adil şekilde yürütöldüğü varsayılabilir.

Hakların Yeterince Bilinmemesi: Alternatif bir yorum ise, ortakların bu haklara sahip olduklarının farkında olmamalarıdır. Kooperatif üyelerinin çoğı zaman bu tür hakları kullanma yolları hakkında bilgi sahibi olmadıkları, dolayısıyla hak ihlaline uğrasalar bile yargı yoluna başvurmadıkları değerdendirilebilir.

İç Mekanizmaların Tercih Edilmesi: Kooperatiflerde malvarlıksal uyuşmazlıkların yargıya intikal etmeden iç mekanizmalarla (genel kurul kararları, yönetim kurulu çözümleri, tahkim veya uzlaşı) çözüldüğü de muhtemeldir. Bu durum, yargıya yansıyan uyuşmazlık frekanslarını düşük gösterebilir.

Belirsizlik ve İspat Güçlüğü: Gelir-gider farkı veya tasfiye payı gibi konular teknik ve hesaplamaya dayalı konular olduğundan, birçok ortak bu tür uyuşmazlıkları dava konusu yaparken ispat güçlüğü yaşayabilir. Bu da davaya dönüşmeden cayma ile sonuçlanabilir.

Kod frekans analizine göre, tüm analiz edilen belgelerin %10.71'i konut kooperatifleri kapsamında **konut tahsisi hakkına ilişkin uyuşmazlıkları** içermektedir. Konut kooperatifleri ile ilgili yargıya yansıyan başlıca ihtilafın **tahsise ilişkin sorunlar** etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Konut kooperatiflerinin temel amacı, üyelerine nitelikli ve uygun maliyetli konut sağlamaktır. Bu çerçevede, **konut tahsisi hakkı**, kooperatif üyelerinin en temel ve beklenti yaratan haklarından biridir. Ancak yargı kararlarına yansıyan uyuşmazlıklar, bu hakkın kullanımında ciddi sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu davalarda konut tahsisine ilişkin uyuşmazlıkların genellikle şu gerekçelerle gündeme geldiğı anlaşılmaktadır:

- Tahsis kriterlerinin şeffaf olmaması veya eşit uygulanmaması
- Konut teslim tarihlerinin keyfi şekilde ertelenmesi
- Üyelerin konut hakkının haksız yere sonlandırılması ya da başka üyelere devredilmesi
- Kooperatif yönetimlerinin tahsis konusunda objektif olmayan kararlar alması

Bu tür sorunlar, sadece hukuki bir uyuşmazlık doğurmakla kalmamakta; aynı zamanda kooperatiflerin sosyal işlevine de zarar vermektedir. Kooperatif

üyelerinin güven ilişkisi zedelenmekte, uzun vadeli aidiyet duygusu yok olmaktadır.

Konut tahsisi hakkına ilişkin uyuşmazlıklar, **kooperatiflerin üyelerine karşı asli yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesi** açısından belirleyici önemdedir. Bu alandaki ihtilaflar, sadece bireysel hak ihlali değil, aynı zamanda güven temelli kolektif yapıların çöküşüne yol açabilecek sistemsel sorunlara da işaret eder.

Bu nedenle, konut kooperatiflerinde tahsis süreçlerinin;

- yazılı ve açık kurallarla belirlenmesi,
- üye bilgilendirme mekanizmalarının güçlendirilmesi,
- yargısal denetime açık, belgeli ve ölçülebilir prosedürlerle yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2. Kooperatif Ortaklarının Borç ve Yükümlülüklerine İlişkin Frekans Dağılımı

Kooperatif Ortaklarının Borç ve Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kooperatif Yükümlülükleri		
B.Borç ve Yükümlülükler	33	39,29
B1.Sermaye Koyma Borcu	0	0,00
B2. Aidat Ödeme Borcu	18	21,43
B3. Ek Ödeme Borcu	6	7,14
B4. Sır Saklama Borcu	0	0,00
B5. Ortakların Sorumlulukları	15	17,86
Kodlanmış Doküman Sayısı	33	39,29
Kodlanmamış Doküman Sayısı	51	60,71
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00
B2. Aidat Ödeme Borcu	Frekans	Yüzde
B2. Aidat Ödeme Borcu	18	21,43
B2a. Aidat Ödenmesi	9	10,71
B2b. Ödenen Aidatların İadesi	6	7,14
Kodlanmış Doküman Sayısı	18	21,43
Kodlanmamış Doküman Sayısı	66	78,57
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00
B5. Ortakların Sorumlulukları	Frekans	Yüzde
B5. Ortakların Sorumlulukları	15	17,86
B5a.Sınırlı Sorumluluk	0	0,00
B5b.Sınırsız Sorumluluk	3	3,57
B5c.Kooperatife Yeni Giren Ortağın Sorumlulukları	6	7,14
B5d.İflas Halinde Sorumluluk	0	0,00
B5e.Ortağın Ayrılmasından Sonra Sorumluluk	3	3,57
B5f.Ortaklığın Dağılmasından Sonra Doğan Sorumluluk	3	3,57
Kodlanmış Doküman Sayısı	15	17,86
Kodlanmamış Doküman Sayısı	69	82,14
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00

Bu kısımda kooperatif ortaklarının üstlendiği mali ve hukuki yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar incelenmiştir. Bu, incelenen tüm davaların yaklaşık %39.28'ini oluşturarak, **koruyucu haklar** başlığından sonra en çok dava konusu edilen ikinci kategori olmuştur. Bu durum, kooperatiflerin mali yükümlülük yönetiminde önemli problemler yaşandığını göstermektedir.

En fazla dava konusu edilen yükümlülük, ortakların aidat ödeme borcudur. Aidat borcuna ilişkin uyuşmazlıklar genellikle şu başlıklar altında toplanabilir:

- Üyenin ödeme yükümlülüğünün varlığı ve miktarı konusunda belirsizlikler
- Gecikmiş ödemelere uygulanan yaptırımların orantısızlığı
- Yönetim kurulunun, aidat borcu gerekçesiyle üyelikten çıkarma uygulamaları

Bu uyuşmazlıklar, kooperatiflerin gelir kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından kritik olan aidat toplama süreçlerinin açık ve adil şekilde yapılandırılmadığını ortaya koymaktadır.

Ortakların sorumlulukları kategorisi, ortakların sınırlı ya da sınırsız sorumluluğu, ayrıldıktan sonraki yükümlülükleri veya yeni ortakların geçmiş borçlardan sorumluluğu gibi konuları kapsamaktadır. Kooperatif sözleşmesinde yer alan sorumluluk düzenlemelerinin yeterince açık olmaması, bu uyuşmazlıkların temel nedenlerinden biridir. Ayrıca, ortakların sıklıkla yükümlülüklerini tam olarak bilmeden kooperatife dâhil oldukları görülmektedir.

Ek ödeme borcu, aidat dışında yapılan olağanüstü mali taleplere (örneğin zararların kapatılması, yatırım giderleri) ilişkindir. Davalar, ek ödeme kararlarının ortaklara yeterli bilgilendirme yapılmaksızın uygulanması ve bu kararların genel kuruldan geçirilmeden uygulanması gibi sorunlara dayanmaktadır.

Örneklem içerisinde sermaye koyma borcuna ilişkin bir karar bulunmamaktadır. Bu durum, sermaye koyma yükümlülüğünün kooperatiflerde ya net ve sorunsuz uygulandığını ya da üyeler tarafından tartışmasız kabul edildiğini göstermektedir. Alternatif olarak, bu hakkın ihlalinde başvuru yollarının yeterince bilinmemesi de bir etken olabilir.

Borç ve yükümlülüklerle ilişkin yüksek uyuşmazlık oranı, kooperatiflerde **şeffaf olmayan mali yönetim, iletişim eksiklikleri ve karar alma süreçlerindeki katılım zafiyeti** gibi yapısal sorunlara işaret etmektedir. Özellikle aidat ve sorumluluk konularındaki davalar, hem yönetim hem de üyeler nezdinde mali yükümlülüklerin yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu nedenle:

- Kooperatif içi bilgilendirme süreçlerinin artırılması,
- Tüm mali yükümlülüklerin yazılı, net ve denetlenebilir şekilde belirlenmesi,
- Genel kurulun mali konulardaki karar alma rolünün güçlendirilmesi gerekmektedir.

Aidat ödeme borcuna dair uyuşmazlıkların alt başlıkları analiz edildiğinde, aşağıdaki gibi iki temel türde sorun ön plana çıkmaktadır:

Aidat ödemesi (B2a) konusundaki davalar, doğrudan üyelerin aidatlarını hiç ödememesi, eksik ödemesi ya da ödemeleri zamanında gerçekleştirmemesi gibi yükümlülük ihlallerine odaklanmaktadır. Bu uyuşmazlıklar, çoğunlukla kooperatif yönetimlerinin bu üyeler hakkında aldığı yaptırım kararlarına (üyelikten çıkarma, ihtar, faiz uygulanması vs.) karşılık açılan davalardır.

Bu durum, aidat sisteminin işleyişinde hem yönetsel sıkıntılar (tahsilat düzeni, bilgilendirme eksikliği) hem de ortakların mali yükümlülük bilinci açısından eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Ödenen aidatlara ilişkin davalar ise üyelerin çeşitli sebeplerle (kooperatiften ayrılma, proje iptali, tahsis gerçekleşmemesi vs.) ödemiş oldukları aidatların iadesini talep etmesiyle ilgilidir. Kooperatifin bu iadeleri gerçekleştirmemesi veya geciktirmesi, yargı sürecine taşınmaktadır.

Bu uyuşmazlıklar, kooperatif yönetimlerinin üyelerin haklı taleplerini geri ödemede isteksiz davrandığını ya da bu konuda açık bir yol izlemediğini göstermektedir.

Özellikle aidat borçlarının ödenmemesi halinde üyeliğin sona erdirilmesi gibi ağır sonuçlar doğurabilmesi, bu alandaki hukuki denetimin ve şeffaf uygulamanın ne kadar elzem olduğunu ortaya koymaktadır.

Aidat ödemelerine ilişkin yargı kararlarının analizi, kooperatiflerin mali sürdürülebilirliği ile üyelerin yükümlülük bilinci arasında sıkışmış bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Ödeme sistemlerinde yaşanan şeffaflık eksikliği ve iade süreçlerindeki belirsizlik, üyelerin güvenini sarsmakta ve kooperatifin sosyal sermayesini zayıflatmaktadır.

Bu nedenle;

- Aidat sisteminin yazılı, anlaşılır ve denetlenebilir şekilde yapılandırılması,

- Üyelerin ayrılması hâlinde ödemelerin geri iadesine ilişkin işlemlerin güvenceye alınması gerekmektedir.

Kooperatif ortaklarının sorumluluklarına ilişkin uyuşmazlıklar toplam kararların %17.85'ini oluşturarak dikkat çeken bir yoğunluk göstermektedir. Bu, yükümlülüklerin özellikle iflas, ortaklık devri ve kooperatiften ayrılma gibi karmaşık süreçlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Kooperatife giren ortakların sorumluluklarına ilişkin kararlar, en çok yargıya taşınan konu olmuştur. Yeni ortakların geçmiş borçlardan sorumlu tutulup tutulamayacağı, genellikle tartışmalı bir alandır. Bu kapsamda mahkemelere yansıyan davalar, kooperatif sözleşmelerinde bu konunun yeterince açık ifade edilmediğini ve yorum farklarının üyeler aleyhine sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Sınırsız sorumluluğa ilişkin davalar, ortakların sınırsız mali yükümlülük altında bırakıldıkları sorumluluk durumunu içermektedir. Bu gibi durumlar, genellikle finansal risklerin doğru yönetilememesi ya da ortaklara sorumluluklarının başlangıçta açık şekilde beyan edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yargının bu tür davalarda sınırlandırıcı ve koruyucu bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

Ortağın ayrılmasından sonraki sorumluluklara ilişkin davalar, ortaklık ilişkisi sona ermesine rağmen geçmişteki mali sorumlulukların devam edip etmediğine odaklanmaktadır. Kooperatiften ayrılan üyelerin geçmiş döneme dair aidat, borç veya zararların kapatılmasında sorumluluklarının devam etmesi uyuşmazlıklara yol açmaktadır.

Ortaklığın dağılmasından sonra doğan sorumluluklara ilişkin uyuşmazlıklar, kooperatifin sona ermesi ya da tasfiye sürecinden sonra ortaya çıkan borçlardan doğan sorumluluklara ilişkindir. Tasfiye süreçlerinin net olmaması, dağıtılmamış borçlar, geçmişe dönük yükümlülüklerin paylaşımı gibi sorunlar bu tür davalara zemin hazırlamaktadır.

Ortakların sorumluluklarına dair uyuşmazlıkların çoğunun alt kategori bazında oldukça çeşitli olması, bu alandaki hukuki zeminlerin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Özellikle yeni ortakların sorumluluğu ve ortaklıktan ayrılan kişilerin mali yükümlülüklerinin devam edip etmeyeceği konuları, kooperatif sözleşmelerinde açık ve öngörülebilir biçimde düzenlenmediğinde, hem bireysel hak kayıplarına hem de yargısal uyuşmazlıklara neden olmaktadır.

Bu kapsamda, kooperatif sözleşmelerinde:

- Yeni ortaklara ilişkin sorumlulukların açıkça sınırlandırılması,
- Ayrılan ortaklara dair yükümlülüklerin süresinin belirlenmesi,

- Tasfiye sonrası borçlara ilişkin kolektif sorumluluğun netleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Yargı Kararlarının Yıllarına İlişkin Frekans Dağılımı

Yıllar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
1979	6	7,14	7,14
1998	3	3,57	3,57
1999	3	3,57	3,57
2001	3	3,57	3,57
2002	12	14,29	14,29
2003	9	10,71	10,71
2004	6	7,14	7,14
2006	12	14,29	14,29
2008	3	3,57	3,57
2010	3	3,57	3,57
2012	12	14,29	14,29
2013	3	3,57	3,57
2014	3	3,57	3,57
2019	3	3,57	3,57
2023	3	3,57	3,57
Kodlanmış Doküman Sayısı	84	100,00	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	0	0,00	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Bu çalışmada analiz edilen kooperatif uyuşmazlıklarına ilişkin Yargıtay kararları, çeşitli yıllara ait olmakla birlikte, belirli dönemlerde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Verilere göre, en yüksek karar sayısına sahip yıllar 2006, 2012 ve 2002 olup, her biri toplam kararların %14.28'ini oluşturmaktadır. Bu durum, söz konusu yıllarda kooperatifler bağlamında yaşanan hukuki uyuşmazlıkların yargıya daha fazla taşındığını göstermektedir.

2006 ve 2012 gibi yıllarda karar sayısının yüksek oluşu, bu dönemlerde ya kooperatif faaliyetlerinde genel bir artış yaşandığını ya da mevzuat değişikliklerinin uygulama süreçlerinde çeşitli belirsizliklere yol açtığını düşündürmektedir. Bu tür yıllarda, özellikle ortaklık hakları, yönetim kurulu işlemleri veya aidat borçları gibi konularda karar sayısındaki artış, **döneme özgü uygulama sorunlarını** veya değişen yargı yaklaşımını yansıtabilir.

Öte yandan, 1979, 2001 ve 2005 gibi yıllarda karar sayısının görece daha düşük olduğu (%7.14) görülmektedir. Bu, ilgili yıllarda kooperatiflere ilişkin davaların ya daha az gündeme geldiğini ya da temyiz aşamasına ulaşmadan sonuçlandığını düşündürmektedir.

Bu dağılım aynı zamanda, **kooperatif hukukunun tarihsel gelişimi ve yargı kararlarının zaman içerisindeki seyri** hakkında da önemli bir gösterge sunmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra Yargıtay kararlarının sayıca artmış olması, kooperatifler alanında **yargısal denetimin giderek daha belirleyici hale geldiğini** göstermektedir.

Bu yönüyle çalışmanın yıllara göre karar dağılımına odaklanan bu bulgusu, sadece nicel bir gösterge değil, aynı zamanda kooperatifçilik uygulamalarının yargı önünde geçirdiği evrimi de ortaya koymaktadır. Mevzuat değişikliklerinin ve ekonomik-sosyal dalgalanmaların, kooperatif davalarının sıklığını ve konusunu etkileyen başlıca dışsal faktörler olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 4. Yargıtay Karar Gerekçelerine İlişkin Frekans Dağılımı

Yargıtay Karar Gerekçeleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
E. Yargıtay'ın Görüşü	81	96,43	100,00
E1. Onama	0	0,00	0,00
E2. Bozma	81	96,43	100,00
E3. Hukuk Genel Kurulu	9	10,71	11,11
Kodlanmış Doküman Sayısı	81	96,43	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	3	3,57	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Burada “bozma”, “onama” ve “Hukuk Genel Kurulu” görüşleri üzerinden Yargıtay’ın yaklaşımı değerlendirilmiştir. Bu kararların tematik dağılımı, Yargıtay’ın kooperatif ortaklığına bağlı hak ve yükümlülüklerle ilişkin tutumunu gözler önüne sermektedir.

Yargıtay’ın neredeyse tüm kararları “bozma” niteliğindedir. Bu çarpıcı sonuç, yerel mahkemelerin kooperatif hukukuna ilişkin davalarda sıklıkla **hatalı değerlendirmelerde bulunduğu** ve Yargıtay’ın bu hataları düzeltme yoluna gittiğini göstermektedir.

Bu bozma kararlarının büyük çoğunluğu şu gerekçelere dayanmaktadır:

- Kooperatif iç mevzuatının (ana sözleşme vb.) yanlış yorumlanması
- Ortaklık haklarının sınırlarının belirlenmesinde belirsizlik
- Yükümlülüklerin genel kurul kararlarına dayanıp dayanmadığının dikkate alınmaması
- Usul ve süre yönünden hatalar (örneğin, iptal davalarının süresinde açılmaması)

Hukuk Genel Kuruluna intikal eden kararların ele alınması, kooperatiflerle ilgili bazı ihtilafların içtihat farklılıkları içerdiğini ve yüksek derecede önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bu tür kararlar, gelecekteki uyumsuzluklara yön verecek içtihadi derinlik açısından son derece kıymetlidir. Yerel mahkemelerin neredeyse hiçbir dosyada Yargıtay’ın ölçütlerine uygun karar veremediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, uygulamadaki bilgi eksikliklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Yargıtay Bozma Gerekçelerine İlişkin Frekans Dağılımı

Yargıtay Bozma Gerekçeleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
E2. Bozma	81	96,43	100,00
E2a. Eksik İnceleme	48	57,14	59,26
E2b. Kanuna Aykırılık	27	32,14	33,33
E2c. Bekletici Mesele Yönünden	3	3,57	3,70
E2d. Kooperatif Ana Sözleşmesine Aykırılık	3	3,57	3,70
Kodlanmış Doküman Sayısı	81	96,43	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	3	3,57	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Tüm bozma kararlarının gerekçeleri detaylandırıldığında, bozma kararlarının çoğunlukla üç temel nedene dayandığı görülmektedir. Bu bulgular, yerel mahkemelerin sıkça düştüğü hataları da açığa çıkarır.

Bozma gerekçeleri içinde en çok öne çıkan tema “eksik inceleme”dir. Yani yerel mahkemelerin olayın maddi ve hukuki yönünü tam anlamıyla araştırmadan hüküm verdiği tespit edilmiştir. Bu durum, delillerin yeterince toplanmadığı, taraf beyanlarının yeterince değerlendirilmediği veya bilirkişi incelemelerinin eksik yapıldığı davaları içermektedir.

Bu yaygınlık, kooperatif davalarında **hakikatin tam olarak ortaya çıkarılması için gereken usuli dikkat ve özenin yerel mahkemelerde yeterince gösterilmediğini** ortaya koymaktadır.

İkinci en yaygın bozma nedeni, kararın doğrudan kanuna aykırı olmasıdır. Bu durum, özellikle:

- İptal davalarının süresinde açılıp açılmadığına dikkat edilmemesi,
- Ortaklık hak ve yükümlülüklerinin yasal çerçevede değerlendirilmemesi,
- Genel kurul kararlarının hukuki niteliklerinin yanlış yorumlanması gibi kritik hataları kapsamaktadır.

Bu durum, kooperatif hukuku alanında **normatif bilgi eksikliği** olduğunu ve hâkimlerin mevzuatın uygulanmasında standardizasyona ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Yargıtayın yerel mahkemelerin kararını, başka bir davanın sonucu beklenmediği için bozduğunu gösteren kararların sayısı düşüktür.

Kooperatif ana sözleşmesine aykırı olarak verilen mahkeme kararları Yargıtay tarafından bozulmaktadır. Bu nedenle kooperatifler hukuku alanında bir uyuşmazlık mahkemeye intikal ettiğinde kooperatif ana sözleşmeleri dikkatle incelenmelidir.

Tablo 6. Hukuk Genel Kurulu (HGK) Kararlarına İlişkin Frekans Dağılımı

HGK Kararları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
E3. Hukuk Genel Kurulu	9	10,71	100,00
E3a. Onama	0	0,00	0,00
E3b. Bozma	9	10,71	100,00
Kodlanmış Doküman Sayısı	9	10,71	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	75	89,29	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Bu çalışmada incelenen toplam kararların sadece **%10.71'i** Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından karara bağlanmıştır. Bu oran, nicel olarak düşük gibi görünse de **niteliksel olarak son derece belirleyici** bir içtihat etkisine işaret etmektedir.

HGK tarafından incelenen uyuşmazlıklarda **bozma kararı** verilmiştir. Bu, kooperatif uyuşmazlıklarında ilk derece ve daire kararları arasında yorum birliği olmadığını, dolayısıyla içtihat farklılıkları doğduğunu göstermektedir.

Hukuk Genel Kurulu bu bağlamda:

- İçtihat uyuşmazlıklarını karara bağlamakta,
- Kooperatif hukuku alanında normatif belirsizlikleri gidermeye çalışmakta,
- Alt derece mahkemelerine yol gösterici ilkeler sunmaktadır.

Bu bozma kararları, kooperatif ortaklığına dair karmaşık yorum gerektiren davalardan oluşmakta; örneğin üyelikten çıkarma süreçleri, genel kurul iptalleri, aıdat ve borçlandırma yükümlülükleri gibi konular yer almaktadır.

Hiçbir HGK kararının onama içermemesi, alt derece yargılamalarının bu düzeyde de hatalı bulunduğunu göstermektedir. Bu da kooperatif davalarında:

- Usule uygunluk,
- Delil değerlendirmesi,
- Kanun ve iç mevzuat yorumu açısından ciddi boşluklar bulunduğuna işaret eder.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun kooperatif davalarındaki bozma kararları, uygulamadaki çok önemli sorunlara işaret etmektedir:

- Mahkemeler arası görüş ayrılıkları,
- Kooperatiflerin kendine özgü yapısının yeterince anlaşılmaması,
- Ortaklık ilişkilerinin hukuki niteliği konusundaki belirsizlikler, bu kararların ortak zeminini oluşturmaktadır.

Bu nedenle:

Kooperatif hukukuna özgü içtihat birliğini sağlamaya yönelik HGK kararları derlenmeli,

Karar gerekçeleri, uygulayıcılara ve mevzuat yapıcılarına sistematik olarak sunulmalıdır,

Kooperatifler, yasal belgelerini HGK kararları ışığında gözden geçirmelidir.

Tablo 7. Kooperatif Davalarının Yargıtay Hukuk Dairelerine İlişkin Frekans Dağılımı

Yargıtay Hukuk Daireleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
C1. Yargıtay 11. Hukuk Dairesi	54	64,29	64,29
C2. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu	9	10,71	10,71
C3.Yargıtay 23. Hukuk Dairesi	18	21,43	21,43
C4.Yargıtay 6.Hukuk Dairesi	3	3,57	3,57
Kodlanmış Doküman Sayısı	84	100,00	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	0	0,00	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

Örneklem içerisindeki dava dosyaları incelendiğinde, uyuşmazlıkların büyük kısmının **11. Hukuk Dairesi** tarafından karara bağlandığı görülmektedir. Daire bazlı dağılım şu şekildedir:

11. Hukuk Dairesi, açık ara en fazla kooperatif davasını inceleyen (%64,29) daire olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, dairenin:

- Kooperatifler hukukunu da kapsayan özel hukuk alanındaki uzmanlığına,
- Ticaret hukuku, ortaklık ilişkileri ve sermaye yapıları konularındaki deneyimine dayanmaktadır.

Ayrıca bu yoğunluk, kooperatiflerin ticaret şirketleri arasında sayılmasından kaynaklanmaktadır.

23. Hukuk Dairesi'nin de önemli bir karar sayısına (%21.43) sahip olduğu görülmektedir. Bu daire özellikle genel kurul kararları, üyelik ilişkileri ve iç düzenlemeler gibi daha çok örgütsel yapıya dair davaları incelemiştir.

Daha önce ayrıntılı biçimde yorumladığımız gibi, Hukuk Genel Kurulu'nun verdiği kararlar az sayıda olmakla birlikte **İçtihat Oluşturucu ve Bağlayıcı** niteliktedir.

Yargıtay 6. Hukuk Dairesi, daha çok kira, taşınmaz, tahliye gibi davalara bakan bir daire olup, konut kooperatifine ilişkin özel bir uyuşmazlık söz konusu olduğu için dosya bu daire tarafından

incelenmiştir. Bu da kooperatiflerin çok yönlü hukuki niteliğini göstermektedir.

Bu tablo, kooperatiflerle ilgili davaların:

- Ağırlıklı olarak **özel hukuk kapsamında** değerlendirildiğini,
- Uyuşmazlıkların çok yönlülüğü nedeniyle **ıctihat birliğine olan ihtiyaçı** göstermektedir.

Tablo 8. Kooperatif Davalarında Yargı Karar Sonuçlarına İlişkin Frekans Dağılımı

Yargı Karar Sonuçları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
D1. Kabul	45	53,57	53,57
D2. Red	27	32,14	32,14
D3. Kısmen Kabul-Kısmen Red	12	14,29	14,29
Kodlanmış Doküman Sayısı	84	100,00	100,00
Kodlanmamış Doküman Sayısı	0	0,00	-
Analiz Edilen Doküman Sayısı	84	100,00	-

İncelenen kararların yarısından fazlası, davacının taleplerinin **tamamının ilk derece mahkemesi tarafından kabul edildiğini** göstermektedir. Bu oran, kooperatif ortaklarının açtığı davalarda önemli ölçüde haklılık payı bulunduğunu ve ilk derece yargı organlarının bu talepleri yerinde gördüğünü göstermektedir.

Bu kabul kararları genellikle şu konuları kapsamaktadır:

- Genel kurul kararlarının iptali
- Haksız üyelikten çıkarma işlemleri
- Kooperatif yönetimlerinin kanuna aykırı kararlarının iptali
- Ortaklık haklarının korunması

Bu sonuçlar, kooperatif ortaklarının çoğunlukla haklı gerekçelere dayanan taleplerle yargıya başvurduğunu ve yargının bu hakları koruyucu yönde hareket ettiğini göstermektedir.

Davaların yaklaşık üçte biri (%32,14) ise tamamen reddedilmiştir. Bu tür kararlar, genellikle:

- Davanın süresinde açılmaması (özellikle genel kurul iptali davalarında)
- Dayanağı olmayan soyut iddialar
- Delil yetersizliđi

- Kooperatif iç düzenlemelerinin yeterince dikkate alınmaması gibi gerekçelerle sonuçlanmaktadır.

Bu da davacı tarafların, hak arama yollarını kullanırken usule dikkat etmemesi veya yeterli hazırlık yapmaması gibi sorunlara işaret etmektedir.

Bazı davalarda ise mahkeme hem davacı hem de davalı tarafın bazı taleplerini haklı bularak karar vermiştir. Bu tür karma kararlar, genellikle birden fazla iddiayı içeren dava dilekçelerinde, bazı taleplerin kabul ve bazılarının reddedilmesiyle, yönetim kurulunun iptal edilen bazı işlemleri ile hukuka uygun bulunan diğer kararlarının ayrıştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum, mahkemelerin konulara detaylı ve özenli yaklaştığını, her bir iddiayı ayrı ayrı değerlendirdiğini göstermektedir.

Bu tablo, kooperatif ortaklarının yargı organlarına taşıdığı uyuşmazlıklarda oldukça yüksek bir kabul oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da kooperatif iç işleyişinde yaşanan sorunların yargısal denetimi zorunlu hale getirdiğini ve mevcut denetim mekanizmalarının yetersiz olduğunu göstermektedir. Kooperatif yönetimlerinin karar alma süreçlerinin şeffaf ve hukuka uygun hale getirilmesi ve ortakların haklarını bilmeleri için kooperatif içi bilgilendirme mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir. Uyuşmazlıklar için iç çözüm yollarının güçlendirilerek yargıya başvuruya gerek kalmadan çözüm sağlanması adaletin daha etkin şekilde sağlanmasına katkı sunacaktır.

Özgün Değer

Bu çalışma, kooperatif ortaklığına bağlı hak ve yükümlülükler çerçevesinde yargıya taşınan uyuşmazlıkların sistematik biçimde analiz edilmesi açısından literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kooperatifler hukuku alanındaki mevcut çalışmaların büyük bir kısmı mevzuat yorumuna dayalı teorik incelemelerden oluşmakta, yargı kararlarının bütüncül ve veriye dayalı içerik analizine dayanan uygulamalı araştırmalara ise oldukça sınırlı biçimde rastlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, çalışmanın en temel özgün katkısı, Yargıtay kararlarını nitel veri analiz yöntemleriyle ele alarak kooperatif ortaklığına ilişkin en sık karşılaşılan uyuşmazlık türlerini, bunların yargıdaki çözüm biçimlerini ve mahkemelerin gerekçeli kararlarını sistematik şekilde ortaya koymasıdır.

Çalışmada kullanılan MAXQDA yazılımı aracılığıyla kararların tematik olarak kodlanması ve verinin görselleştirilmesi, içtihatların analitik düzeyde sınıflandırılmasına olanak tanımıştır. Ayrıca bu yöntem sayesinde, mevzuat hükümlerinin uygulamada ne ölçüde karşılık bulduğu ve hangi konularda

uygulama ile mevzuat hükümleri arasında uyumsuzluk yaşandığı da tespit edilmiştir. Yerel mahkemelerin verdikleri kararlar ile ilgili Yargıtay'ın bozma ve onama gerekçelerinin detaylı biçimde incelenmesi ise kooperatifler hukuku uygulamasına dair önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Bütün bu yönleriyle çalışma, hem literatürdeki teorik açıklamalara pratik bir boyut kazandırmakta hem de kooperatifler ile ortakları arasındaki hukuki ilişkilerin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlayacak uygulama önerilerinin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, çalışma yalnızca akademik dünyaya değil; aynı zamanda hukukçulara, kooperatif yöneticilerine, kooperatiflerde ortak olanlara ya da olmak isteyenlere ve kanun yapıcılara da hitap eden özgün ve çok yönlü bir kaynak niteliği taşımaktadır.

5. Yaygın Etki/Katma Değer

Bu çalışmanın sağladığı en önemli katma değer, kooperatif ortaklığına ilişkin yargı organlarına yansıyan uyuşmazlıkların sistemli bir biçimde analiz edilmesi yoluyla hem akademik literatüre hem de uygulamaya yönelik somut ve faydalı bilgiler üretmesidir. Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişimi, yalnızca yasal düzenlemelerin varlığıyla değil, bu düzenlemelerin uygulamadaki işleyişiyle ve ortaklar nezdindeki güven duygusuyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü kooperatifler ile ortakları arasında yaşanan hukuki ihtilafların sıklığı, hem kooperatiflerin kurumsal yapısını zedeleyebilir hem de toplumsal düzeyde bu modele yönelik tereddütler oluşturabilir. Bu bağlamda, yargıya intikal eden uyuşmazlıkların nedenlerini ve çözüm biçimlerini ortaya koyan bu çalışma, kooperatifçiliğin güçlendirilmesine doğrudan katkı sunmaktadır.

Çalışma kapsamında geliştirilen içerik analizi temelli yaklaşım, yalnızca geçmişe dönük bir değerlendirme sunmakla kalmayıp, gelecekte karşılaşılabilecek benzer uyuşmazlıklar açısından da öngörü niteliği taşımaktadır. Yargıtay kararlarının tematik olarak incelenmesi yoluyla, kooperatiflerin ve ortaklarının dikkat etmeleri gereken hukuki sınırlar net biçimde belirlenmekte; böylece uyuşmazlıkların önlenmesine yönelik yaklaşımların geliştirilmesi mümkün olmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hukuki farkındalığın artırılmasına ve yargı organlarının kararlarında tutarlılığın sağlanmasına hizmet edecek niteliktedir.

Disiplinler arası nitelik taşıyan bu çalışma, yalnızca hukukçulara değil; kooperatifçilik alanında faaliyet gösteren kişilere, kooperatif ortaklarına ve kanun yapıcılara hitap eden kapsamlı bir referans niteliğindedir. Bu doğrultuda, kooperatifler hukukunun gelişimine bir ölçüde katkı sunmaktadır.

Sonuç

Yargıtay kararlarının tematik içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi, kooperatif hukukunun uygulamadaki sorunlu alanlarını belirlemeye yönelik

önemli bir metodolojik yaklaşım sunmuştur. MAXQDA yazılımı aracılığıyla yapılan kodlamalar, uyuşmazlık konularının yoğunlaştığı alanları ortaya koymuştur.

Veri setinde en yüksek frekansa sahip kodlar arasında Genel Kurula Katılma Hakkı, Oy Hakkı, İptal Davası Açma Hakkı, Çıkma Hakkı ve Yönetim Kurulu Kararlarına İtiraz gibi demokratik katılım ve denetim hakları öne çıkmaktadır. Bu bulgu, kooperatif içi yönetim süreçlerinde şeffaflık ve katılım ilkelerinin sıklıkla ihlal edildiğini göstermektedir.

Aidat ödemeleri, ek ödeme borcu, yeni ortakların sorumluluğu gibi konulara dair uyuşmazlıkların yüksek oranda mahkemeye taşındığı görülmüştür. Bu durum, mali yükümlülüklerin gerek yönetimlerce gerekse ortaklarca yeterince açık tanımlanmadığını ve uygulamada ihtilafa yol açtığını göstermektedir.

Kooperatif davalarının büyük bir kısmı Yargıtay 11. Hukuk Dairesi tarafından karara bağlanmıştır (%64). Bu dairenin ticaret hukuku uzmanlığı dolayısıyla kooperatiflere ilişkin davalara yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Yargıtay kararlarının büyük kısmı bozma yönündedir, özellikle "eksik inceleme" ve "kanuna aykırılık" gerekçeleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, ilk derece mahkemelerinin kooperatif uyuşmazlıklarında yeterli uzmanlık ve özen göstermediğini ortaya koymaktadır. Hukuk Genel Kurulu'nun kararlarında bozma kararı vermesi ise içtihat birliği ihtiyacını vurgulamaktadır.

Davaların çoğunlukla ortaklar tarafından açıldığı ve önemli sayıda davada ortak lehine karar çıktığı görülmüştür. Kararların %53'ü tam kabul, %32'si tam red, %14'ü ise kısmen kabul-kısmen red şeklindedir. Bu dağılım, yargı mercilerinin her iki tarafın taleplerine dengeli şekilde yaklaştığını ve karar gerekçelerinin özenle değerlendirildiğini göstermektedir.

Referanslar

- AYKAN, Filiz, Kooperatif Üyelüğinden Çıkarılma Ve Çıkarılma Kararına İtiraz Davası, Yetkin, 2015.
- BOZKURT, Tamer, Şirketler Hukuku, Yetkin yayınevi, 2022
- COŞKUN, Mahmut, Kooperatifler Hukuku, Seçkin yayınevi, 2022
- ÇELİK, Salih/ LALE, Muktedir, Özetli-İçtihatlı- Uygulamalı Kooperatifler Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2006.
- ÇEVİK, Orhan Nuri, Kooperatifler Kanunu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- DEMİR, Ulaş, Kooperatifler Kanunu'na Göre Ortaklıktan Çıkarma, Yetkin yayınevi, 2006.
- GÜNAY, Erhan, Kooperatiflerde Uyuşmazlıklar Rehberi, Seçkin Yayınevi, 2021.
- Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu-30, 23 Aralık 2016, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No: 517, Ankara, 2017.
- MOLLAOĞLU, Yusuf, Kooperatiflerin Hukuki Niteliği, Yetkin Yayınevi, 2021
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp : Kooperatifçilik, Yetkin Yayınevi, 2019.
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp : Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin yayınevi, 2022.
- OLGAÇ, Samet Can/ RUHİ, Ahmet Cemal, Kooperatif Ortaklığından İhraç ve İtiraz Usulü, Seçkin, 2015
- ÖRNEK, Özge, Yargıtay Kararları Işığında Kooperatif Ortaklarının Hakları, Yükümlülükleri ve Sorumlulukları, Yetkin yayınevi, 2020.
- ÖZDEMİR, Gülen: Kooperatifçilik, Nobel yayınevi, 2021.
- ÖZMEN, Kemal, Kooperatiflerde Genel Kurul İşlemleri, Seçkin Yayıncılık, 2012.
- ÖZMEN, Kemal, Kooperatifler (Açıklamalı-Uygulamalı-İçtihatlı),S eçkin Yayıncılık, 2015.
- PARLAR, Ali/PARLAR, Aynur, Açıklamalı-İçtihatlı Hukuki ve Cezai Sorumluluk Açısından Kooperatifler Kanunu, Bilge yayınevi, 2011
- POROY, Reha/TEKİNALP, Ünal/ÇAMOĞLU, Ersin, Ortaklıklar Hukuku I, Vedat Yayınevi, 2021.
- POROY, Reha/TEKİNALP, Ünal/ÇAMOĞLU, Ersin, Ortaklıklar Hukuku II, Vedat Yayınevi, 2019.
- PULAŞLI, Hasan, Şirketler Hukuku Genel Esaslar, Adalet yayınevi, 2022. REHBER, Erkan : Kooperatifçilik, Ekin yayınevi 2011.

ŞENER, Oruç Hami, Teorik ve Uygulamalı Ortaklıklar Hukuku Ders Kitabı, Seçkin Yayıncılık, 2022.

UYGUN, Fatma, Kooperatiflerde Çıkma ve Çıkarılma, Seçkin Yayıncılık, 2021

ÜSTÜN, Yusuf/AYDIN, Muhittin, Kooperatifler Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2021.

YENİPİNAR, Filiz Berberoğlu, Kooperatif Davaları, Seçkin Yayıncılık, 2021.

BÖLÜM 2

Danıştay Kararları Işığında Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında İlk İnceleme Hususları

Aynur Hasoğlu¹ & Ahmet Aksakal²

1. GİRİŞ

Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED), proje düzeyinde gerçekleştirilen bazı faaliyetlerin çevreye zarar verme ihtimali karşısında hukuk düzenince çevrenin korunması amacına matuf olarak ortaya çıkmış olup çevreye verilecek zararın önlenmesi veya en az seviyeye indirilmesi için izlenmesi gereken teknik bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç sonunda faaliyet konusu proje için “ÇED gerekli değildir.”, “ÇED gereklidir.”, “ÇED olumlu” ve “ÇED olumsuz” şeklinde karar alınmakta ve projeyi gerçekleştirecek kişinin ÇED raporu hazırlayıp hazırlamayacağı, ÇED raporunun uygun olup olmadığı, daha açık ifadeyle projenin hayata geçip geçmeyeceği ya da hangi şartlarda hayata geçeceği belirlenmektedir. Kanunun yetkilendirdiği idareler tarafından alınan ÇED kararları birer idari tasarruf olup hukuki niteliği itibariyle idari işlemin tüm özelliklerini bünyesinde taşımaktadır.

Hukuki niteliği itibariyle birer idari işlem olan ÇED kararlarının iptal davası yoluyla yargısal denetimi idare mahkemelerinde iptal davası yoluyla yapılmaktadır. Bu denetimin ilk basamağını ise 2577 sayılı Kanunun 14. maddesi uyarınca dava dilekçesi üzerinde yapılan ilk inceleme oluşturmaktadır. Çalışmamızda idari yargılama usulü kapsamında ÇED kararlarının yargısal denetimi bakımından önem arz eden ve uygulamada mahkemelerce ilk incelemeye dayalı olarak verilen usul kararlarının çoğunu teşkil eden görev, yetki, ehliyet, kesin ve yürütülebilir işlem ve süre incelemeleri ele alınmış ve sırası geldiğinde konuya ilişkin en güncel Danıştay kararlarına yer verilmiştir.

2.Çevresel Etki Değerlendirmesi Kavramı ve Hukuki Niteliği

Çevre hukukunun en önemli konularından olan çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) birçok ülkenin yasal düzenlemelerinde yer almakta olup uygulamada da

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-1679-0241.

² Aksaray İdare Mahkemesi Başkanı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, ORCID: 0009-0007-4049-0576.

kullanılan teknik bir enstrümandır.¹ Sadece çevreyle değil ekonomi ve kalkınma ile de ilgili² bir kavram olan ÇED idare hukuku yönüyle çevreye zarar verme riski olan bir projenin olası etkilerinin araştırılarak olumsuz etkilerin en aza indirilmesine yönelik önleyici tedbirlerin alınmasını teminen halkın katılımına imkan sağlayan farklı bilim disiplinindeki uzmanlarının dahil olduğu idari bir idari usul olarak tanımlanmaktadır.³

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 2. maddesinde ve Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliğinin 4. maddesinde yer alan aynı tanımlamaya göre “Çevresel etki değerlendirmesi; gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları” ifade etmektedir.

Danıştay da bir kararında ÇED’in amacını “Çevresel etki değerlendirmesi; gerçekleştirilmesi planlanan projenin, çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesi, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin belirlenerek değerlendirilmesi amacıyla yapıldığından, ÇED sürecinde verilen kararların iptali istemiyle açılacak davalarda, yukarıda belirtilen Yönetmeliğin Ek III. maddesindeki unsurlar yönünden, ÇED kararlarının bir bütün olarak çevresel etkilerinin irdelenmesi gerekmektedir.” şeklinde ortaya koymuştur.⁴

¹ Yaprak **Yeşil** / Mehmet Mert **Dermenci**, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında Baroların Menfaat İhlali Meselesi”, KOÜHFD, S.21-22, Y. 2020 s. 84; ÇED’in uluslararası hukukta gelişim süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman **Saygılı**, Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2007, s. 38 vd.

² Murat **Ayan**, “Çevre Yönetim Sistemi Kapsamında Kalite Maliyetlerinin Çevresel Boyutu ve Çevrenin Korunmasına Yönelik Önlemler” II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (ISEM 2014) Bildiriler Kitabı, Adıyaman Üniversitesi Yayını, Adıyaman 2014, s. 521.

³ Berkan **Demirel** / Hakan **Evin**, “Çevre Yönetim Sistemi Kapsamında Kalite Maliyetlerinin Çevresel Boyutu ve Çevrenin Korunmasına Yönelik Önlemler” II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (ISEM 2014) Bildiriler Kitabı, Adıyaman Üniversitesi Yayını, Adıyaman 2014, s. 44; Kapsamlı bir başka tanım için bkz. Suphan **Olcay**, İdare Hukuku Boyutuyla Çevresel Etki Değerlendirmesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s. 48.

⁴ Danıştay 4. Daire, 14.03.2024, E.2024/127, K.2024/1812, UYAP, 01.05.2024.

ÇED kavramına ilişkin idari usul ekseninde yapılan bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ÇED süreci gerçekleştirilmesini planladıkları projenin çevreye olumsuz etkisi olabilecek olan kurum, kuruluş ve işletmeler faaliyetleri ile ilgili çevresel etki değerlendirme sürecine ilişkin idareye başvuru yapmasıyla başlamakta olup⁵ bu başvuru üzerine idare tarafından birçok irade açıklaması söz konusu olmaktadır.⁶ Bu yönüyle süreç sonunda ilgili idare tarafından verilecek nihai karar ile hukuki sonuç doğuran ve iptal davasına konu olabilecek “Çevresel etki değerlendirmesi gereklidir”⁷, “Çevresel etki değerlendirmesi gerekli değildir”⁸, “çevresel etki değerlendirmesi olumlu”⁹, “çevresel etki değerlendirmesi olumsuz”¹⁰ gibi hukuki niteliği itibarıyla birer idari işlem irade açıklamaları yapılmaktadır.¹¹

⁵ Merve **Hekimoğlu**, “Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Kararlara Karşı Açılan Davalarda Süre Sorunsalı”, Terazi Hukuk Dergisi, C.12, S. 125, s. 63.

⁶ Ömer Faruk **Erol**, Çevre Kanunu’na Göre Çevresel Etki Değerlendirmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2012, s. 12.

⁷ ÇED Yönetmeliği m 4. “h) Çevresel etki değerlendirmesi gereklidir kararı: Ek-2’deki listede yer alan çevresel etkileri ön inceleme ve değerlendirmeye tabi projelerin, incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucunda çevresel etki değerlendirmesi raporu hazırlanmasının gerektiğini belirten Bakanlık kararı”

⁸ ÇED Yönetmeliği m 4. “ğ) Çevresel etki değerlendirmesi gerekli değildir kararı: Ek-2’deki listede yer alan çevresel etkileri ön inceleme ve değerlendirmeye tabi projelerin, çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucunda ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeyde olduğunun belirlenmesi üzerine, projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararı”

⁹ ÇED Yönetmeliği m 4. “i) Çevresel etki değerlendirmesi olumlu kararı: Çevresel etki değerlendirmesi raporu hakkında Komisyon tarafından yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucu ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeylerde olduğunun belirlenmesi üzerine projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararı”

¹⁰ ÇED Yönetmeliği m 4. “j) Çevresel etki değerlendirmesi olumsuz kararı: Çevresel etki değerlendirmesi raporu hakkında Komisyonca yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri nedeniyle gerçekleştirilmesinde çevre açısından sakınca görüldüğünü belirten Bakanlık kararı”

¹¹ **Saygılı** s. 324; “Yürürlükteki yasal düzenleme uyarınca da ÇED, yatırıma başlanabilmesi için Bakanlık dışındaki diğer kamu kurumları tarafından verilecek izin niteliğindeki idari işlemler öncesinde aranması gereken bir ön koşul (izin) olarak görülmektedir. Bu karar sonrasında çıkarılan ÇED yönetmeliklerinde, ÇED süreci sonunda tesis edilen işlem, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı”, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı” veya “Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumsuz Kararı” olarak adlandırılmış ve tanımlanmıştır.” Süheyla Suzan **Alıca**,

3.Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davaları

ÇED sürecinde tesis edilen idari işlemler (ÇED kararları) nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü idari yargılama usulü uygulanmak suretiyle idare mahkemelerinde yapılmaktadır.¹² ÇED kararlarına yönelik açılan iptal davalarında 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun (İYUK) iptal davalarına ilişkin belirlenen genel kurallar uygulanmaktadır.¹³ İptal davası, İYUK’da “*idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaati ihlal edilenler tarafından açılan*” davalar olarak ifade edilmektedir. İdari yargıya özgü nitelikteki¹⁴ iptal davaları ile davacının ya da davalının sübjektif bir hakkı veya şahsi durumu değil; işlemin objektif hukuk kurallarına uygun olup olmadığı araştırılmaktadır.¹⁵ İptal davası ile hukuka aykırılığı tespit edilen işlemin tamamına yönelik bir iptal kararı verilebileceği gibi bir kısmına yönelik de iptal hükmü kurulabilmektedir.¹⁶ İptal davası sonucunda uyuşmazlık konusu edilen ÇED kararı hakkında iptal kararı verilmesi halinde, karar tüm sonuçlarıyla birlikte geçmişe etkili olarak ortadan kalkarak ÇED süreci sonlanmış olacak ve söz konusu ÇED kararının hukuka aykırı olduğu idari yargı düzeni tarafından objektif hukuk kurallarıyla ortaya konulmuş olacaktır.

İptal davalarının konusunu kesin ve icrai niteliğe sahip idari işlemler teşkil ettiğinden ÇED sürecinde ilgili idareler tarafından tesis edilen işlemlerden icrai nitelikte olan ÇED kararları iptal davasına konu olabilmektedir.¹⁷ Bu bakımdan nihai karar alınmasına kadar gelineen süreçte idare tarafından alınan tavsiye, kararların ilan edilmesi ve bilgilendirme amaçlı işlemler¹⁸ icrai nitelikte

“Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 3, Y. 2011, s. 103. 97-130.

¹² Ümit Melih **Metintaş**, “Danıştay’ın Bazı Kararları Işığında Çevresel Etki Değerlendirmesi”, Fasikül Hukuk Dergisi, C.11, S.111, s. 727.; **Alıca**, s 232.

¹³ **Yeşil / Değirmenci**, s. 90-91.

¹⁴ Halil **Kalabalık**, İdari Yargılama Usulü Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 17. Baskı, Ankara 2024, s. 179.

¹⁵ Kemal **Gözler**, İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayınevi, Güncelleştirilmiş 9. Baskı, Bursa 2010 s.829; Turgut **Tan**, İdare Hukuku, Turhan Yayınevi, Güncelleştirilmiş 7. Bası, Ankara 2018, s.792; Zehra **Odyakmaz** / Ümit **Kaymak** / İsmail **Ercan**, On İki Levha Yayınları, Güncellenmiş 7. Baskı, İstanbul 2011.

¹⁶ Ramazan **Yıldırım** / Serkan **Çınarlı**, Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri, Astana Yayınları, Ankara, 2018, s.88.

¹⁷ **Alıca**, s. 78.

¹⁸ **Saygılı**, s. 330.

olmadıkları, başka bir ifadeyle hukuk düzeninde değişiklik meydana getirmedikleri için iptal davasına konu edilmeleri hukuken mümkün değildir.¹⁹

4. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında İvedi Yargılama Usulü

Genel idari yargılama usulünü düzenleyen İYUK'un 20/A maddesine 2014 tarihli 6545 sayılı kanun değişiklik ile "İvedi yargılama usulü" başlıklı hüküm ilave edilmiş olup söz konusu düzenleme ile ivedi yargılama usulüne tabi konular ve yargılamanın genel yargılama usulüne nazaran daha hızlı tamamlanmasına yönelik kurallar koyulmuştur.²⁰ Anılan maddenin 1. fıkrasında, Çevre Kanunu uyarınca, idari yaptırım kararları hariç çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan kararların ivedi yargılama usulüne tabi olduğu kurala bağlanmıştır. Söz konusu hükümle çevresel etki değerlendirme süreci sonucunda alınan kararlar bakımından herhangi bir istisna getirilmeksizin tümüyle ivedi yargılama usulüne tabi olduğunun belirtildiği görülmektedir.²¹ Bu bakımdan Danıştay da ÇED süreci sonunda alınan "ÇED gerekli değildir."²², "ÇED gereklidir."²³, "ÇED olumlu"²⁴ ve "ÇED olumsuz"²⁵ şeklindeki kararları ivedi yargılama usulüne tabi kurallar çerçevesinde inceleyerek uyumsuzlukları karara bağlamıştır. Yine Danıştay kararına konu olan bir olayda deniz alanına yapılması planlanan "sahil güvenlik gemi botlarının yanaşabileceği liman" projesinin özelliklerinde değişiklik ve kapasitesinde artış nedeniyle yeniden çevresel etki değerlendirmesi sürecine tabi tutulması isteğiyle davacı tarafından yapılan başvurunun zımnen reddine ilişkin davalı idare işleminin ivedi yargılama usulüne tabi olduğuna

¹⁹ Bahtiyar **Akyılmaz** / Murat **Sezginer** / Cemil **Kaya**, Türk İdari Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 9. Baskı, Ankara 2023, s. 115; Ender Ethem **Atay**, İdari Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2023, s. 257; **Kalabalık**, s. 180; **Yıldırım / Çınarlı**, s. 204;

²⁰ Ramazan **Çağlayan**; "Fransız ve Türk İdari Yargılama Hukuklarında İvedi Yargılama Usulü", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 3-4, Y. 2014, s. 13.; Oğuz **Sancakdar** / Lale Burcu **Önüt**, İdari Yargılama Hukuku Genel Esaslar, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara 2023, s. 427; **Atay**, s. 421; İvedi yargılama usulüne ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. **Akyılmaz / Sezginer / Kaya**, s. 673.

²¹ Seyfettin **Kara**, "İvedi Yargılama Konuları ve Süreleri", Terazi Hukuk Dergisi, C.15, S. 167, s. 1396.

²² Danıştay 4. Daire, 29.02.2024, E.2024/266, K.2024/1417, UYAP, 05.05.2024; Danıştay 4. Daire, 16.02.2024, E.2023/13609, K.2024/1005, UYAP, 05.05.2024.

²³ Danıştay 4. Daire, 16.05.2024, E.2024/1383, K.2024/3130, UYAP, 05.05.2024.

²⁴ Danıştay 4. Daire, 29.02.2024, E.2023/13645, K.2024/1419, UYAP, 05.05.2024.

²⁵ Danıştay 4. Daire, 28.12.2023, E.2023/13472, K.2023/7522, UYAP, 05.05.2024; Danıştay 4. Daire, 28.12.2023, E.2023/13471, K.2023/7521, UYAP, 05.05.2024.

hükmedilmiştir.²⁶ Bir başka kararda da maden (Mermer) ocağı projesine "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilmesi istemiyle yapılan başvuru üzerine, ÇED sürecinin sonlandırıldığına dair tesis edilen valilik işleminin iptali istemiyle açılan davanın ivedi yargılama usulüne tabi olduğu yönündeki ilk derece mahkemesinin kararının onandığı görülmektedir.²⁷

Bununla birlikte yüksek mahkeme tarafından çevresel etki değerlendirmesine konu olacak bir projenin iptali istemiyle açılan davada uyuşmazlığa konu edilen işlemin çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan bir karar olmadığı gerekçesiyle davanın ivedi yargılama usulüne tabi olmadığına hükmedilmiştir.²⁸

5. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında İlk İnceleme Hususları

İdari işlemlere karşı idari yargıda iptal davası açılması halinde idari mahkemeler tarafından iki aşamalı bir inceleme yapılmaktadır. Birinci aşama ilk inceleme²⁹ aşaması olup, burada açılan dava; 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 14'üncü maddesinde sırasıyla görev ve yetki, idari merci tecavüzü, ehliyet, idari davaya konu olacak kesin ve yürütülmesi gereken bir işlem olup olmadığı, süre aşımı, husumet, Kanunun 3 ve 5 inci maddelere uygun olup olmadığı yönlerinden araştırılmaktadır.³⁰ İlk inceleme konularında sorun

²⁶ Danıştay 4. Daire, 19.10.2023, E.2023/12412, K.2023/5638, UYAP, 05.05.2024; Danıştay bir başka kararında da IV. Grup Maden (Radyolarit) Ocağı projesi ile ilgili olarak ilgi yapılan 02/08/2022 tarihli e-ÇED başvuru sonrasında, proje dosyasının iade edilmesine ilişkin işlemin iptali istemiyle valiliğe karşı açılan davayı da ivedi yargılama usulü çerçevesinde incelemiştir. Danıştay 4. Daire, 28.09.2023, E.2023/12347, K.2023/5136, UYAP, 05.05.2024

²⁷ Danıştay 4. Daire, 13.09.2023, E.2021/11998, K.2023/4992, UYAP, 05.05.2024

²⁸ "... dava konusunun; "Tunceli-Çemişgezek Projesi Cevizlidere Barajı ve Sulaması Malzeme Ocakları, Kıрма - Eleme Tesisi, Yıkama - Eleme Tesisi ve Hazır Beton Santrali" projesiyle ilgili verilen 31/12/2015 tarih ve 4076 sayılı "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararının iptali istemi olmayıp, projenin çevresel etkilerine yönelik iddialarla söz konusu "projenin" iptaline karar verilmesi istemi olduğu, bu istemin ise 2577 sayılı Kanun'un "İvedi yargılama usulü" başlıklı 20/A maddesinde düzenlenen çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan kararlar kapsamında olmadığı gibi, aynı Kanun'un 46. maddesinde belirtilen temyiz edilebilir davalar kapsamında da olmadığı sonucuna varılmıştır." Danıştay 4. Daire, 28.09.2024, E.2023/12616, K.2023/5177, UYAP, 05.05.2024.

²⁹ Işıklar tarafından ilk inceleme "yargı yerinin açılmış bir davanın yürütümüyle ve tekemmülüyle esastan görülebilmesi açısından kabul şartları üzerinde ve başında gerçekleştirdiği idari yargılama usulüne ilişkin iç ve ön aşama" olarak tanımlamaktadır. Celal Işıklar, "Türk İdari Yargısında İlk İnceleme Kurumunun Yasal Seyri, Yeri, Gereği ve Yararı", Terazi Hukuk Dergisi, C. 7, S. 67, s. 48.

³⁰ "Bu inceleme bir tür ön yargılamadır." Atay, s. 396.

bulunması halinde dilekçenin veya davanın reddi gerekeceğinden esas incelemesi yapılmayacaktır. İlk inceleme hususları yönünden bir eksiklik bulunmaması halinde ise dosyanın tekemmül ettirilmesiyle birlikte ikinci aşamaya yani işin esasına geçilecektir. İlk inceleme aşamasında sorun bulunmasına rağmen esas incelemesine geçilmesi ve bu inceleme yapılırken ilk incelemeye ilişkin usul kararı verilmesi usul ekonomisi bakımından da sakıncalıdır.³¹ İşin esasına geçilen ikinci aşamada ise dava konusu edilen idari işlemin; yetki şekil, sebep, konu ve maksat unsurlarında hukuka aykırılık olup olmadığı araştırılacaktır.

5.1. Görev İncelemesi

Görev, bir uyuşmazlığın hangi yargı düzeninde ve yargı düzeni içerisinde hangi mahkemenin bakacağı hususunu belirleyen usul kuralıdır.³² Göreve ilişkin kurallar kamu düzeninden olduğu için³³ davanın her aşamasında taraflarca ileri sürülebileceği gibi mahkemelerce re'sen göz önünde bulundurularak görevsizlik kararı da verilebilir.³⁴

Anayasaya göre mahkemelerin görevleri kanunla düzenlenmektedir. İdari yargı mercilerinin görevleri de 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin bütünü incelendiğinde Danıştayın ilk derece mahkemesi olarak baktığı uyuşmazlıklar bakımından Danıştay, idare ve vergi mahkemeleri arasındaki ilişki bir görev ilişkisidir.³⁵ Bu ilişkiye göre Danıştay ve vergi mahkemeleri özel görevli mahkeme iken idare mahkemeleri genel görevli mahkemedir.³⁶ Bu kapsamda kanunda aksine bir hüküm bulunmadığından hukuki niteliği itibariyle birer idari işlem olan ÇED kararlarının yargısal denetimi de idari yargının görev alanında kalmaktadır.³⁷

³¹ Akylmaz / Sezginer / Kaya, s. 167.

³² Gözler, s. 829; Akylmaz / Sezginer / Kaya, s. 169; Atay, s. 397.

³³ 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu m.1: “Mahkemelerin görevi, ancak kanunla düzenlenir. Göreve ilişkin kurallar, kamu düzenindedir.”

³⁴ Sancakdar / Önüt, s. 154; Atay, s. 416; Kalabalık, s. 279-280.

³⁵ Akylmaz / Sezginer / Kaya, s. 169; Kuru / Arslan / Yılmaz tarafından farklı yargı düzenlerinde yer alan mahkemeler arasındaki ilişki görev ilişkisi değil yargı yolu ilişkisi olarak ifade edilmiştir. Baki Kuru / Ramazan Arslan / Ejder Yılmaz, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, 24. Baskı, Ankara 2013, s. 176-177.

³⁶ Akylmaz / Sezginer / Kaya, s. 169; Sancakdar / Önüt, s. 154; Kalabalık, s. 279;

³⁷ Ömer Şişek, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Uyuşmazlıklarında Yargılama Usulü, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 98.

ÇED kararlarının yargısal denetimi bakımından idare mahkemesi genel görevli mahkeme olmakla birlikte, Danıştay Kanunu'nun 24'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının (e) bendinde Danıştay'ın ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakacağı uyuşmazlıklar arasında (tahdidi olarak) sayılan "Birden çok idare veya vergi mahkemesinin yetki alanına giren işler" düzenlemesinin ÇED kararları bakımından uygulama alanı olduğu söylenebilir. Nitekim Danıştay konuya ilişkin bir görevlilik kararında; ÇED kararına konu projenin birden çok ili kapsayan yönünün olduğunu belirterek uyuşmazlığın ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda görülmesi gerektiğine hükmetmiştir.³⁸ Bununla birlikte Danıştayın somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yaparak ÇED kararına konu projenin büyük bölümünün gerçekleştirileceği³⁹ ilin, ya da projenin şantiye alanı, santral binası gibi ana ünitelerinin yer aldığı⁴⁰ ilin bulunduğu ilk derece

³⁸ "Dava konusu işlem her ne kadar Çanakkale Valiliğince tesis edilmişse de "IV. Grup Maden Arama" projesi kapsamında 1,2,3,4,5 (13,14,15 nolu sondajlar başlangıçta proje kapsamında olsa da sonrasında çıkartılmıştır) nolu sondajların Çanakkale İli sınırlarında, 6,7,8,9,10,11 ve 12 nolu sondajların Balıkesir İli sınırlarında kaldığı anlaşıldığından birden çok ili kapsayan "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararının iptali istemiyle açılan davanın görüm ve çözümünün, yukarıda belirtilen Kanun hükümleri uyarınca, ilk derece mahkemesi olarak Danıştayın görev alanına girdiği sonucuna varılmıştır." Danıştay 6. Daire, 30.06.2016, E.2016/2561. UYAP, 12.05.2024.

³⁹ Uyuşmazlık konusu olayda; "RN:40889 No'lu Saha Feldspat ve Kuvars Ocağı Kapasite ve Alan Artışı Projesi'ne ilişkin nihai ÇED raporu ile eklerinin incelenmesinden; uyuşmazlık konusu maden sahasında mevcut çalışma (ÇED) alanının 74,25 ha (4 poligon), planlanan artış alanının 255,73 ha (tek poligon) olduğu ve toplam nihai çalışma (ÇED) alanının 329,98 ha olmasının planlandığı; feldspat ocağının mevcut 935.000 ton/yıl olan kapasitesinin ilave olarak, 815.000 ton/yıl artırılmasının planlandığı, kuvars ocağı kapasitesinin ise 1.000 ton/yıldan 250.000 ton/yıla artırılmasının planlandığı; anılan ÇED raporu ekinde yer alan (EK-26 Kurum Görüşleri) ve Aydın Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğüne Çevre ve Şehircilik Bakanlığına hitaben yazılan 01/07/2020 tarih ve E.1792169 sayılı yazıda ise, "ÇED dosyasında koordinatları ile belirlenen toplam 329,98 ha alanındaki sahanın, Aydın İli sınırları içerisinde kalan 35,85 ha alanındaki kısmı ile ilgili ÇED sürecinin devam etmesinde sakınca olmadığının bildirildiği; dolayısıyla uyuşmazlık konusu proje ile yapılması planlanan çalışma sahasının ağırlık merkezinin, Muğla sınırları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda; feldspat ve kuvars ocağı kapasite ve alan artışı projesine ilişkin yapılması planlanan 255,73 ha'lık çalışma (ÇED) alanının esas itibarıyla Muğla İl sınırları içerisinde kalması nedeniyle, uyuşmazlığın çözümünde ilk derece mahkemesi olarak Danıştay görevli olmayıp; 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 34/1. maddesi uyarınca, Muğla 1. İdare Mahkemesi görevli ve yetkili bulunmaktadır." Danıştay 6. Daire, 03.03.2021, E.2021/1675, K.2021/2990. UYAP, 12.05.2024.

⁴⁰ "Dava konusu "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararının iptali istemiyle açılan bu davanın çözümünde görevli ve yetkili mahkemenin belirlenmesinde; projenin ana üniteleri olan hidroelektrik santrali, cebri boru ve derivasyon tünelinin yapılacağı yerin dikkate alınması gerekmekte olup, ÇED raporunun incelenmesinden; "Metin HES

mahkemesinin görevli olduğunun hüküm altına alındığı kararlar da bulunmaktadır.

Bu hususta uygulama alanı bulabilecek bir diğer düzenleme Danıştay Kanunu'nun 24. Maddesinin 1. Fıkrasının (c) bendinde yer alan; bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlerin yargısal denetiminde Danıştayın ilk derece mahkemesi olarak görevli olduğuna ilişkin hükümdür. Nitekim çevresel etki değerlendirmesine ilişkin genel düzenleyici işlemlerin ilgili hükmünün iptali ile ÇED kararları arasında maddi ve hukuki yönden bağılılık ya da neden sonuç ilişkisi bulunması durumunda bireysel ve düzenleyici işleme ilişkin uyuşmazlığın çözümünde Danıştay görevli olacaktır.⁴¹

5.2. Yetki İncelemesi

(Kayser Barajı) Malzeme Ocakları, Kıрма Eleme Tesisi ve Beton Santrali" projesi kapsamında yapılması planlanan hidroelektrik santraline ait yukarıda belirtilen ünitelerin Diyarbakır İl sınırları içerisinde kalması nedeniyle, uyuşmazlığın çözümünde ilk derece mahkemesi olarak Danıştay görevli olmayıp, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 34/1. maddesi uyarınca, Diyarbakır İdare Mahkemesi görevli ve yetkili bulunmaktadır." Danıştay 4. Daire, 29.02.2024, E.2024/645, K.2024/1413, UYAP, 12.05.2024; Aynı yönde, Danıştay 4. Daire, 02.11.2023, E.2023/13447, K.2023/5930, UYAP, 12.05.2024; Danıştay 6. Daire, 16.02.2023, E.2023/347, K.2023/1585, UYAP, 12.05.2024.

⁴¹ **Şişek**, s. 102; Bununla birlikte Danıştay Muğla Çevre ve Orman Müdürlüğünün ÇED Kapsam Dışı kararı ile 16/12/2004 tarihli 25672 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmeliğin 3. maddesinde yer alan "çevre mevzuatı ve ilgili diğer mevzuat uyarınca yetkili mercilerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış" ibaresinin iptali istemiyle açılan davada düzenleyici işlemin yürürlükten kaldırılmış olmasını dikkate alarak davada görevli mahkemenin kapsam dışı kararına konu projenin bulunduğu yer idare mahkemesi olduğunu belirtmiştir.; *"Dava konusu edilen bireysel işlemlerin hukuki denetiminin yapılması aşamasında, bireysel işlemlerin dayanağı mevzuat hükmünün yürürlükte olmaması, bireysel işlemlerin hukuki denetimine engel olmamakla birlikte; görülmekte olan davada, ortada hukuken denetlenebilecek bir düzenleyici işlemin var olmaması karşısında, düzenleyici işlem ile birlikte iptali istenen bireysel işlemlerin de ilk derece yargı yeri olarak Danıştay'da hukuki denetiminin yapılması mümkün değildir. Dava konusu bireysel işlemler, 2575 sayılı Danıştay Kanununun 24. maddesinde yer alan Danıştay'ın ilk derece mahkemesi olarak göreceği işlerden de olmadığından, davanın bu kısmına ilişkin uyuşmazlığın çözümünde ilk derece mahkemesi olarak Danıştay görevli olmayıp, görevli ve yetkili mahkeme, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 34. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, kapsam dışı kararına konu projenin bulunduğu yer idare mahkemesi olan Muğla İdare Mahkemesi olduğundan, iptali istenen bireysel işlemler bakımından davanın görev yönünden reddi ile dosyanın görevli ve yetkili Muğla İdare Mahkemesine gönderilmesi gerekmektedir."* Danıştay 6. Daire, 23.11.2023, E.2023/13279, K.2023/6519, UYAP, 12.05.2024.

Yetki, uyuşmazlığı çözmekte görevli mahkemenin coğrafi bakımdan hangi yerde bulunan mahkemenin hangisi olduğunu belirleyen bir usul kuralıdır.⁴² İYUK 32. maddesinin 2. fıkrasında açıkça belirtildiği üzere idari yargılama usulünde yetki kamu düzenindendir. Bu bakımdan taraflar aralarında anlaşarak bir mahkemeyi yetkili kılamayacak olup yetkisizlik itirazı taraflarca ileri sürülme bile davanın her aşamasında kendiliğinden dikkate alınır.⁴³ Danıştay'ın yetkisi tüm Türkiye olduğundan, idari yargıda yetki sorunu ancak idare veya vergi mahkemeleri arasında doğabilmektedir.⁴⁴

İYUK'da genel ve özel yetki kuralı kanunun 32 ila 37. maddelerde düzenlenmiştir. Buna göre genel yetkili mahkeme idari işlemi yapan idari merciin bulunduğu yerdeki idare mahkemesidir. (Madde 32) Özel yetki kuralları ise kamu görevlilerine ilişkin uyuşmazlıklar (Madde 33), taşınmaz (Madde 34) ve taşınır mallara (Madde 35) ilişkin uyuşmazlıklar, tam yargı davalarına (Madde 36) ilişkin uyuşmazlıklar ve vergi uyuşmazlıklarına (Madde 37) yönelik olarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu bakımdan bir uyuşmazlık anılan özel yetki kuralları dahilinde değilse ve de özel yetkiyi düzenleyen başkaca bir kanun hükmü yoksa genel yetki kuralı uygulanacak ve idari işlemi tesis eden idarenin bulunduğu yerdeki idare mahkemesi yetkili mahkeme olacaktır.⁴⁵

ÇED kararlarına ilişkin uyuşmazlıklar için İYUK ya da Çevre Kanunu'nda özel bir yetki kuralı benimsenmemiş ve İYUK 34. maddesi hükmünde de açıkça çevresel etki değerlendirmesi kararlarından bahsedilmemiş ise de taşınmaz mallara ilişkin örnek mahiyetinde sayılan işlemlerin niteliği göz önünde tutularak irdeleme yapıldığında ÇED kararlarının da bu kapsamda değerlendirmesi gerektiği kuşkusuzdur. Bu bakımdan çoğunlukla doğrudan taşınmaz malları ilgilendiren bu uyuşmazlıklar taşınmaz mallara ilişkin yetki kuralını düzenleyen İYUK'un 34'üncü maddesi⁴⁶ uyarınca taşınmaz malın bulunduğu yer idare mahkemesinde görülecektir.⁴⁷ Nitekim Danıştay kararına konu olan bir olayda;

⁴²Hakan **Pekcanitez** / Oğuz **Atalay** / Muhammet **Özekes**, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 104.

⁴³ **Gözübüyük**, A. Şeref, Yönetmelik Yargı, Turhan Kitapevi, 30. Bası, Ankara 2010. s. 356; **Tan**, s.1048.

⁴⁴ Murat **Yaman**, İdari Yargı Dava Rehberi, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2011, s. 311; **Gözübüyük**, s. 356; **Tan**, s. 1048.

⁴⁵ **Akılmaz** / **Sezginer** / **Kaya**, s. 237; **Kalabalık**, s. 283; **Sancakdar** / **Önüt**, s. 158.

⁴⁶ İYUK m. 34: “İmar, kamulaştırma, yıkım, işgal, tahsis, ruhsat ve iskân gibi taşınmaz mallarla ilgili mevzuatın uygulanmasında veya bunlara bağlı her türlü haklara veya kamu mallarına ilişkin idari davalarda yetkili mahkeme taşınmaz malların bulunduğu yer idare mahkemesidir.”

⁴⁷ **Şişek**, s. 112

"Şehir Regülatörü ve HES (1,505 MWm/1,441 MWe)" projesiyle ilgili olarak verilen "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Olumlu" kararının süresinin uzatılması için yapılan başvurunun reddedilerek, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 14. maddesinin 4. fıkrası uyarınca 7 yıl içerisinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanılmadığından bahisle, "ÇED Olumlu" kararının geçersiz sayılmasına ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü işleminin iptali istemiyle açılan bir davada uyuşmazlığın çözümünde yetkili mahkemenin İYUK m. 34 gereğince taşınmazın bulunduğu yer idare mahkemesi olduğu hüküm altına alınmıştır.⁴⁸ Bununla birlikte Danıştay, doğrudan taşınmaz malla ilgili olmayan ÇED kararlarının yargısal denetiminin genel yetki kuralı uyarınca işlemi tesis eden idarenin bulunduğu yer idare mahkemesi tarafından yapılması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁹

5.3. Ehliyet İncelemesi

İdari yargıda ehliyet kavramı adli yargıda olduğu gibi bir davada davacı veya davalı olabilme ve dava açabilme ehliyetini ifade eden objektif ehliyetin yanında idari yargıya özgü olan⁵⁰ ve ehliyetli olan kişinin dava konusu edilen idari işlem, eylem ya da idari sözleşmeyle menfaat ilişkisini ifade eden subjektif ehliyet kavramını karşılamaktadır.⁵¹ Nitekim idari yargıda ehliyet ifadesinden genel olarak davacının davayla olan ilişkisini ifade eden "subjektif ehliyet" koşulu anlaşılmaktadır.⁵²

⁴⁸ Danıştay 6. Daire, 14.04.2021, E.2021/801, K.2021/5561, UYAP, 12.05.2024; Aynı yönde Danıştay 6. Daire, 22.09.2022, E.2022/5347, K.2022/8032, UYAP, 12.05.2024; Danıştay 6. Daire, 21.10.2021, E.2021/9519, K.2021/11692, UYAP, 12.05.2024;

⁴⁹ "Bu durumda; davacı idarenin, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği hükümleri uyarınca harç ve benzeri her türlü giderlerden muaf tutulması istemiyle yaptığı başvurunun reddedilmesine ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı işleminin iptali isteminden kaynaklanan davada, taşınmaz mallarla doğrudan ilişkisinin bulunmaması nedeniyle uyuşmazlığın görüm ve çözümünde, 2577 sayılı Kanun'un 32/1. maddesi uyarınca dava konusu işlemi tesis eden idarenin bulunduğu yer idare mahkemesi olan Ankara İdare Mahkemesi yetkili bulunmaktadır." Danıştay 6. Daire, 10.03.2021, E.2021/2115, K.2021/3538, UYAP, 12.05.2024.

⁵⁰ Gözübüyük, s. 362; Gözler, s. 833.

⁵¹ Akylmaz / Sezginer / Kaya, s. 279; Kalabalık, s. 297; Sancakdar / Önüt s. 171-172; Bununla birlikte davalı olabilme ehliyeti İYUK'da ayrıca *hususet* olarak ifade edildiğinden idari yargıda taraf olabilme ehliyeti kavramından davacı olabilme ehliyeti anlaşılmaması gerekmektedir. Sancakdar / Önüt s. 171.

⁵² Seyfettin Kara, Danıştay Kararları Işığında İmar Planı Değişikliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 215.

Menfaat ihlali olarak bilinen subjektif ehliyet idari yargıda açılan ve iptal davasının konusunu teşkil eden işlem ile davacı arasındaki ciddi ve makul ilişkiyi ifade etmektedir.⁵³ Bu ilişkinin aranmasının sebebi herkesin her idari işleme karşı dava açabilmesinin önünü kapatmaktır.⁵⁴ Ayrıca belirtmek gerekir ki kanunda tanımı bulunmayan menfaat kavramının meşru, kişisel ve güncel bir menfaati karşılaması gerekmektedir.⁵⁵

Subjektif ehliyet kavramı içinde yer aldığı belirtilen menfaat ilişkisi İYUK'un 14. maddesinde iptal davası açılabilmesinin ön şartı olarak düzenlendiğinden açılan bir iptal davasında idare mahkemesinde davacının uyuşmazlığa konu ettiği işlemle menfaat ilişkisi bulunmadığı davanın herhangi bir aşamasında anlaşıldığı takdirde kanunun 15'inci maddesinin (b) bendi kapsamında davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekmektedir.

ÇED kararlarına ilişkin uyuşmazlıklarda karardan sürecin olumsuz sonuçlanması durumunda proje sahibi gerçek veya tüzel kişilerin; sürecin proje sahibi açısından olumlu sonuçlanması halinde ise çevre sakinleri gerçek kişilerin menfaatinin etkilenmesi söz konusu olduğundan bu kişilerin davada taraf olabilme ehliyetine başka bir ifadeyle objektif ehliyetle sahip olduğu kabul edilmektedir.⁵⁶ Bununla birlikte dava açabilecek kişilerin ÇED kararına konu projeden doğrudan etkilenen kişilerden olmasının gerekip gerekmediği hususu tartışmalıdır.⁵⁷ KABAOĞLU'na göre, çevresel değerler evrensel nitelikte olduğundan projeye konu ÇED kararına karşı sadece o bölgede yaşayan bireylerin değil projeden zarar gören ya da görmesi ihtimali bulunan tüm birey, kurum ve kuruluşların dava açabilmesi gerekmektedir.⁵⁸

Danıştayın konuya ilişkin kararlarında ise; subjektif ehliyetin varlığı başka bir ifadeyle menfaat ilişkisi ÇED kararına konu projeden doğrudan etkilenme koşulu bağlamında kurulduğu bu kapsamda temel ölçütün de projelerin yapımının planlandığı yörede ikamet etme ya da o yörede taşınmazları bulunma şeklinde

⁵³ Ramazan **Çağlayan**, İdare Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2011, s. 291.

⁵⁴ Onar tarafından ise söz menfaat şartının getirilme amacı, “dâvada ciddiyeti temin etmek, alâkasız kimselerin lüzumsuz müracaatlarla idarî kaza mercilerini işgal etmelerine mâni olmak” şeklinde ifade edilmektedir. Sıddık Sami **Onar**, İdare Hukukunun Umumi Esasları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 1781; **Akyılmaz / Sezginer / Kaya**, s. 291;

⁵⁵ **Kalabalık**, s. 301; **Sancakdar / Önüt**, s. 177; **Yıldırım / Çınarlı**, s. 92; Bu özellikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akyılmaz / Sezginer / Kaya**, s. 294 vd.

⁵⁶ **Olcay**, s. 292.

⁵⁷ **Olcay**, s. 292; Tartışmalara subjektif ehliyet incelemesinde değinilecektir.

⁵⁸ İbrahim **Kabaoğlu**, Çevre Hakkı, İmge Kitabevi, 3. Basım, Ankara, 1996, s. 117.

belirlendiği görülmektedir.⁵⁹ Nitekim yüksek mahkemenin birçok kararında projenin etki alanının belirlenerek davacıların yerleşim yerleri/taşınmazları ile proje alanına mesafenin ve proje etki alanında kalıp kalmadığının araştırılması suretiyle menfaat şartının gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi gerektiğine hükmedilmiştir.⁶⁰ Bu doğrultuda Danıştay tarafından ÇED

⁵⁹ “Çevreyi ilgilendiren projelerle ilgili verilen ÇED kararlarının iptali istemiyle açılan davalarda dava açma ehliyeti belirlenirken, adil yargılanma hakkı kapsamında davacıların "mahkemeye erişim hakkı" ile "idari istikrar ilkesi" arasında adil bir dengenin kurulması gerekmektedir. Bu nedenle; projelerin yapımının planlandığı yörede ikamet eden ya da o yörede taşınmazları bulunanların, dava açma ehliyetlerinin varlığının kabulü, idari istikrarın sağlanması amacıyla yatırım planlayanların sürekli olarak dava tehdidi ile karşı karşıya kalmamaları bakımından temel ölçüt olmakla birlikte, mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmemesi adına davacıların öznel koşullarının da dikkate alınmasının, adil bir yargılama için gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Öznel koşulların varlığının ise somut olayın niteliğine göre Mahkemelerce takdir edileceği kuşkusuzdur. Nitekim, Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru üzerine verdiği 05/03/2020 tarih ve Başvuru No:2016/13846 sayılı kararında; davacıların dava konusu ÇED Gerekli Değildir kararının iptalini istemede menfaatlerinin ihlal edilmediği yolundaki idari yargı kararının gerekçesine yönelik olarak, "...davacıların mülklerinin proje sahasına yakın olması veya kullanım amacı gibi öznel koşulları dikkate almaksızın bir proje sahasında mülkü olmayanların -projeye yakın sahada mülkü olsa bile- projeye karşı hiçbir durumda dava açamayacakları yönünde kategorik bir yaklaşım içermektedir. Ancak başvurucuların öznel durumları hakkında bir değerlendirme içermeyen bu kategorik yaklaşım, başvurucular gibi proje kapsamında olmamakla birlikte projeden etkilenme potansiyeli bulunan kişilerin dava açmalarını imkansız hale getirdiğinden başvurucuların mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin orantısız olması sonucunu doğurmaktadır..." değerlendirmesine yer verilerek, davacıların öznel koşullarının dikkate alınması gerektiği belirtilmiş ve başvurucuların, proje sahasına 8-9 km mesafede taşınmaz (pamuk tarlası ve zeytinlik) sahibi olmaları sebebiyle projeden etkilenme potansiyelinin bulunduğu vurgulanmıştır. Uyuşmazlıkta; dava konusu projenin Muğla'nın Marmaris İlçesinin Karaca Mahallesi, İskele/Söğüt Mevkii sınırlarında yapılmasının planlandığı, Ulusal Yargı Ağı Portali (UYAP) kayıtlarına göre, davacıların tamamının Marmaris İlçesinde ikamet ettiği görülmekte, projenin denizin üzerinde yat limanı, yat ve tekne bağlama iskelesi kapasite arttırımına yönelik olduğu dikkate alındığında, İlçe merkezinde yaşayanların da projeden etkilenme potansiyelinin bulunduğu hayatin olağan akışı gereği kabulü gerektiğinden, davacıların dava açma ehliyetlerinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.” Danıştay 4. Daire, 12.10.2023, E.2023/12634, K.2021/5423, UYAP, 20.05.2024; Aynı yönde, Danıştay 6. Daire, 22.05.2022, E.2022/3429, K.2022/6181, UYAP, 20.05.2024.

⁶⁰ “Davacılar tarafından dava dilekçesinde Çaycuma İlçesi hemşerileri oldukları ve projeden etkileneceklerinin belirtildiği, ancak proje alanı ile söz konusu davacıların ikameti/taşınmazı arasındaki mesafeye ve projenin etki alanı içerisinde bulunup bulunmadığı hususuna ilişkin açık bir bilginin ise dosyada bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, ... (davacıların) bakılan davayı açmakta kişisel, güncel ve meşru bir menfaatlerinin ihlal edilip edilmediğinin tespiti amacıyla Mahkeme tarafından söz konusu projenin etki alanının, söz konusu davacıların yerleşim yerleri/taşınmazları ile

kararlarının uyuşmazlığa konu edildiği davalarda davacıların projenin gerçekleştirileceği alanda ya da projenin etki alanında ikamet etmediğinin ve taşınmazının bulunmadığının anlaşıldığı durumlarda menfaat şartının yokluğu nedeniyle davanın ehliyet yönünden reddine karar verildiği görülmektedir.⁶¹ Bununla birlikte projenin ne kadarlık bir alanı etkileyeceği, bu minvalde davacıların ikamet ettiği ya da taşınmazının bulunduğu alanların projenin etki alanında kalıp kalmadığı hususu ehliyet incelemesi ile ilişkili olduğundan mahkemesince ilk inceleme aşamasında bu hususun araştırılması gerekmektedir. Bununla birlikte bu araştırmanın bazen teknik ve bilimsel bir bilgiyi gerektirmesi ehliyet incelemesi için kesişi ve bilirkişi incelemesi yaptırılması gerektiği anlamına gelmektedir.

Kamu idareleri, dernekler⁶², vakıflar⁶³, odalar⁶⁴, köy tüzel kişiliği⁶⁵ gibi tüzel kişilikler tarafından ÇED kararlarına karşı açılan davalarda tüzel kişiliğin yasal

proje alanına mesafenin ve proje etki alanında kalıp kalmadığının, geline aşama itibarıyla davacıların halen aynı yerde taşınmazlarının/yerleşim yerlerinin bulunup bulunmadığının araştırılarak bir karar verilmesi gerekirken eksik inceleme yapılmak suretiyle verilen kararda usul hükümleri yönünden de isabet bulunmamaktadır.”

Danıştay 4. Daire, 12.10.2023, E.2023/12014, K.2023/5406, UYAP, 20.05.2024; Aynı yönde, Danıştay 4. Daire, 29.03.2023, E.2022/9115, K.2023/3176, UYAP, 20.05.2024.

⁶¹ “Uyuşmazlık konusu olayda, davacılardan İsmail Hakkı Atal’ın Ulusal Yargı Ağı portalı (UYAP) kayıtlarına göre, davanın açıldığı tarih itibarıyla dava konusu proje alanı veya proje etki alanında ikamet etmediği gibi, bu alanlarda taşınmazının da bulunmadığı anlaşıldığından, dava konusu işlem nedeniyle ile kişisel, güncel ve meşru bir menfaatinin ihlal edildiğinden söz edilemeyeceği, bu nedenle, bakılan davayı açma ehliyetinin bulunmadığı sonucuna varılmış olup, adı geçen davacı yönünden davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekmekte iken, esasının incelenmek suretiyle karar verilmesinde hukuki isabet görülmemiştir.” Danıştay 6. Daire, 03.05.2023, E.2023/546, K.2023/4378, UYAP, 20.05.2024; Aynı yönde, Danıştay 6. Daire, 17.04.2023, E.2023/1602, K.2023/3948, UYAP, 20.05.2024; Danıştay 6. Daire, 17.01.2023, E.2022/8054, K.2023/187, UYAP, 20.05.2024; Danıştay 6. Daire, 18.05.2022, E.2022/983, K.2022/5988, UYAP, 20.05.2024.

⁶² Danıştay 4. Daire, 28.03.2024, E.2024/523, K.2024/2231, UYAP, 20.05.2024

⁶³ Danıştay 4. Daire, 29.02.2024, E.2024/697, K.2024/1422, UYAP, 20.05.2024

⁶⁴ Danıştay 6. Daire, 25.06.2019, E.2019/12720, K.2019/6396, UYAP, 20.05.2024; Danıştay 6. Daire, 23.10.2019, E.2019/11299, K.2019/9907, UYAP, 20.05.2024

⁶⁵ Danıştay 4. Daire, 14.12.2023, E.2023/13102, K.2023/7068, UYAP, 20.05.2024; Danıştay bir kararında davacının köy muhtarı olmakla birlikte davayı köy tüzel kişiliği adına değil bizzat kendi adına açtığına dikkat ederek ehliyet hususunu bu minvalde incelemiştir. Karar şu şekildedir. “dava konusu işlemin konusunu oluşturan proje alanının Aydın İli, Kuyucak İlçesi, İğdecik Mahallesi olduğu, davacının ise aynı İlçede, Pamucak Mahallesi’nde ikamet edip, bu mahallenin muhtarı olarak görev yaptığı ancak bakılan davayı şahsı adına açtığı, davacı tarafından yerleşim yerinin proje alanına yakın olduğunun belirtildiği, ancak proje alanı ile davacının ikameti/taşınmazı arasındaki mesafeye ve projenin etki alanı içerisinde bulunup bulunmadığı hususuna ilişkin açık bir

mevzuat ya da tüzüğünde yer alan kuruluş amacından yola çıkarak çevrenin korunmasına yönelik amacının olduğunun belirlenmesi halinde objektif dava açma ehliyetinin olduğu kabul edilmekle birlikte bu kişiler bakımından da bir ölçüde menfaat ilişkisinin varlığının aranması gerekmektedir.

Bununla birlikte Danıştay tarafından son dönemde istikrarlı şekilde verilen kararlarda baroların avukatlık mesleğini ilgilendirmeyen ve avukatların ortak menfaatlerini koruma amacı dışında kalan işlemleri dava konusu edemeyeceğini belirterek ÇED kararlarına karşı dava açma ehliyetinin olmadığına hükmedildiği görülmektedir.⁶⁶

bilginin ise dosyada bulunmadığı, öte yandan davalı yanında müdahilin duruşma talebi olduğu halde Mahkemece duruşma yapılmadan karar verildiği, usule yönelik bu hususların ise İdare Mahkemesince verilen 15/09/2022 tarihi, E:2022/1557, K:2022/1698 sayılı kararın temyiz incelemesi sırasında değerlendirilmesi sonucunda Danıştay Altıncı Dairesinin 29/03/2023 tarihli, E:2022/9115, K:2023/3176 sayılı kararında bozma sebebi olarak belirtildiği, bunun üzerine, İdare Mahkemesince, davacının dava açma ehliyeti araştırılmadan ve müdahilin duruşma istemi yerine getirilmeden temyize konu kararın verildiği anlaşılmıştır. Bu durumda, İdare Mahkemesince, yukarıda belirtilen mevzuat hükümleri uyarınca Danıştay Altıncı Dairesinin 29/03/2023 tarihli, E:2022/9115, K:2023/3176 sayılı bozma kararının gerekçeleri arasında yer alan davacının dava açma ehliyeti araştırıldıktan ve davalı yanında müdahilin duruşma istemi yerine getirildikten sonra yeniden bir karar verilmesi gerekirken, belirtilen usul noksanlarına aykırı olarak verilen kararda hukuki isabet bulunmadığı sonucuna varılmıştır.” Danıştay 4. Daire, 26.10.2023, E.2023/13371, K.2023/5788, UYAP, 20.05.2024.

⁶⁶ “Anayasanın kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını düzenleyen 135. maddesinde; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kurulan kamu tüzelkişilikleri olduğu, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamayacakları düzenlenmiştir.1136 sayılı Avukatlık Kanununun baroların kuruluş ve niteliklerini düzenleyen 76. maddesinin birinci fıkrasında baroların; avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlakını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmaları yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olduğu; Baro Yönetim Kurulunun görevlerinin sayıldığı 95. Maddesinde de, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmakla görevli olduğu hükmüne yer verilmiştir. Baroların hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak konusunda yasal olarak yetkili kılındığı konusunda duraksama bulunmamakla birlikte, Baroların hukukun üstünlüğünü savunma görevinin avukatlık mesleğinin geliştirilmesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinden, Baronun

5.4. İdari Davaya Konu Olacak Kesin ve Yürütülmesi Gereken Bir İşlem Olup Olmadığının İncelenmesi

İdari yargılama usulünde ilk inceleme hususlarından birisi de uyuşmazlığa konu edilen işlemin kesin ve yürütülmesi gereken nitelikte bir işlem olup olmadığına ilişkin bulunmaktadır. Zira idarenin kesin ve yürütülebilir nitelikte olmayan işlemlerin iptal davasına konu edilmesi mümkün değildir. İdari işlemin kesin olması ile yürütülebilir olması genellikle birlikte kullanılan kavramlar olmakla birlikte aynı anlama gelmemektedir.⁶⁷ kesinlik kavramı idari işlemin nihai olarak tamamlanmış ve uygulanmaya hazır nitelikte olduğunu⁶⁸ ifade etmek için kullanılmakta iken yürütülebilirlik icrailik ile eşdeğer anlamda olmak üzere idari işlemin muhatabının kabulüne gerek kalmaksızın tek yanlı olarak hukuksal sonuçlarını doğurabilme özelliği olarak açıklanmaktadır.⁶⁹

Kesin ve yürütülmesi gereken işlem niteliğinde olmayan hazırlık işlemleri, görüş bildirici nitelikte işlemler, iç işleyişle ilgili düzen sağlayıcı yazışmalara karşı açılan davaların İYUK'un 14/3-d ve 15/1-b maddeleri uyarınca reddi

avukatlık mesleğini ilgilendirmeyen ve avukatların ortak menfaatlerini koruma amacı dışında kalan işlemleri dava konusu etmesi durumunda, bu davaların subjektif ehliyet koşulunun bulunmaması nedeniyle reddedileceği tabiidir. Her ne kadar; Danıştay kararlarında, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyeti geniş yorumlanarak, özellikle yörede ikamet eden vatandaşların da dava açma ehliyetlerinin bulunduğu kabul edildiği görülmekte ise de, çevreyi geliştirmeyi, çevre sağlığını korumayı, çevre kirliliğini önlemeyi Devlete bir ödev olarak veren, ayrıca herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirten Anayasa'nın 56. maddesine dayanılarak, yaşadığı çevre ile ilgili işlemler nedeniyle, Anayasal hakkı ihlal edilen kişilerce açılan söz konusu davaların, bu dava için emsal oluşturmayacağı açıktır. Bu durumda; baroların yukarıda yer verilen kuruluş amaçları dikkate alındığında; davacılarından Bursa Barosu Başkanlığının dava konusu işlemle meşru, kişisel ve güncel bir menfaat ilişkisinin bulunmadığı anlaşıldığından, davacılarından Bursa Barosu Başkanlığı yönünden davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekmekte iken, esasının incelenmek suretiyle karar verilmesinde hukuki isabet görülmemektedir.” Danıştay 6. Daire, 13.12.2022, E.2022/6805, K.2022/11287, UYAP, 20.05.2024; Aynı yönde, Danıştay 6. Daire, 16.03.2023, E.2022/8417, K.2023/2810, UYAP, 20.05.2024; Danıştay 6. Daire, 07.04.2021, E.2021/277, K.2021/5193, UYAP, 20.05.2024.

⁶⁷ Akyılmaz / Sezginer / Kaya, s. 338.

⁶⁸ Celal Erkut, İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği, Danıştay Yayınları, Ankara, 2015, s. 146.

⁶⁹ Onur Karahanoğulları, İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme), Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 263-264.

gerekmektedir.⁷⁰ Davanın her aşamasında işlemin kesin ve yürütülebilir olması gerekliliği mahkemelerce re'sen dikkate alınır.

ÇED kararlarının kesin ve yürütülebilir niteliğiyle ilgili Danıştay kararına konu olan bir olayda; ÇED Yönetmeliğinin 5. maddesinin birinci fıkrasının (k) bendinde tanımı yapılan⁷¹ "Stratejik Çevresel Değerlendirme Raporu" ile söz konusu raporun onaylanmasına ilişkin Bakanlık işleminin iptali istemiyle açılan davada sözü edilen raporu idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülmesi gerekli işlemler niteliğinde bulmamıştır.⁷² Danıştay bir başka kararında "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Gerekli Değildir" kararının ve bu kararın ilan edilmesi hususunun ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilmesine ilişkin Muğla Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü işlemini de kesin ve yürütülebilir işlem olarak görmeyen ilk derece mahkemesi kararını onamıştır.⁷³

⁷⁰ Akyılmaz / Sezginer / Kaya, s. 342; Sancakdar / Önüt, s. 265 vd.; Kalabalık, s. 187; Yıldırım / Çınarlı, s. 91. "İdari işlemler, idari makamların, kamu gücü kullanarak, idare işlevine ilişkin olarak tesis ettikleri, muhatapları yönünden çeşitli hak ve/veya yükümlülükler doğuran, muhataplarının hukuki durumlarında değişiklik yapan tek yanlı irade açıklamalarıdır. Buna göre, idari işlemlerin "idari makamlarca tesis edilmiş olma", "tek yanlı olma" ve "icrailik niteliğini taşıma" unsurlarını bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bir işlemin iptal davasına konu edilebilir nitelikte kesin ve yürütülebilir bir işlem olup olmadığının, işlemin ismine veya idarenin isimlendirmesine bakılarak değil, işlemin içeriğine bakılarak belirlenmesi gerekmektedir." Danıştay 6. Daire, 16.11.2023, E.2023/13544, K.2023/6310, UYAP, 15.05.2024.

⁷¹ ÇED Yönetmeliği m. 5. "SÇD Raporu: Yetkili kurum tarafından, kapsam belirleme raporu çerçevesinde Ek-4'teki bilgiler esas alınarak ve istişare toplantısında belirtilen görüşler ile halkın ve Bakanlığın görüşleri doğrultusunda hazırlanan rapor" olarak tanımlanmaktadır.

⁷² "Uyuşmazlıkta; yukarıda yer verilen mevzuat hükümleri uyarınca hazırlatılan "Stratejik Çevresel Değerlendirme Raporu" ile söz konusu raporun onaylanmasına ilişkin Bakanlık işleminin, idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülmesi gerekli işlemler niteliğinde bulunmadığı; kaldı ki söz konusu raporun hazırlanmasının Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde yer alan hüküm ve yükümlülükleri ortadan kaldırmayacağı, bu bağlamda anılan rapor kapsamında yapılması planlanan proje/projeler hakkında Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği hükümleri uyarınca verilecek "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararlarının iptali istemiyle idari yargı yerlerinde dava açılabilmesi hususları birlikte değerlendirildiğinde; dava konusu "Stratejik Çevresel Değerlendirme Raporu" ile söz konusu raporun onaylanmasına ilişkin Bakanlık işleminin, idari davaya konu olabilecek, icrai, kesin ve yürütülebilir işlemler niteliğinde olmadığı sonucuna varılmış olup; anılan işlemler yönünden davanın esasının incelenmesine hukuken olanak bulunmamaktadır." Danıştay 6. Daire, 06.12.2022, E.2022/5993, K.2022/10671, UYAP, 15.05.2024.

⁷³ Danıştay 6. Daire, 14.09.2022, E.2022/3706, K.2022/7653, UYAP, 15.05.2024.

5.5. Süre İncelemesi

İdari yargılama usulünde bir diğer ilk inceleme hususu süre incelemesidir. İdari işlemi tesis eden idareyi sürekli dava tehdidi altında bırakmak idari işlemlerde istikrarın bozulmasına neden olacağından sonsuz bir dava açma süresinden bahsetmek mümkün değildir. İdari yargılama usulünde süre hak düşürücü nitelikte⁷⁴ ve kamu düzeninden kabul edilmekte olup dava açma süresinin geçirilip geçirilmediği yargılamanın her aşamasında kendiliğinden incelenecek; dava açma süresinin geçirildiği tespit edilirse davanın süre aşımı nedeniyle reddine karar verilecektir.⁷⁵

Süreye ilişkin hususların İYUK'un 7. ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre idari yargıda genel dava açma süreleri, idari davalarda 60 gün, vergi davalarında ise 30 gün olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte İYUK'un 20. maddesinde düzenlenen ivedi yargılama usulünün uygulanacağı davalar ile merkezi ve ortak sınavlara ilişkin davalarda ve bazı özel kanunlarda özel dava açma sürelerinin düzenlendiği görülmektedir.⁷⁶ Buna göre ivedi yargılama usulüne tabi olan ÇED kararlarına ilişkin davalarda dava açma süresi 30 gün olarak belirlenmiştir. (İYUK m. 20/A)

İdari yargıda iptal davaları açısından dava açma süresinin başlangıcı bakımından bireysel işlemler ile düzenleyici işlemler arasında fark bulunmaktadır.⁷⁷ Bireysel işlemler açısından, dava açma süresinin başlangıcında yazılı bildirimi izleyen gün esas alınır. Yazılı bildirimin dava açma süresinin

⁷⁴ İdari yargıda sürelerin durması ve kesilmesi söz konusu olduğundan hak düşürücü nitelikte olamayacağı yönündeki görüş için bkz. **Sancakdar / Önüt**, s. 195

⁷⁵ **Atay**, s. 404-405; **Akyılmaz / Sezginer / Kaya**, s. 355; **Kalabalık**, s. 311-312; **Yıldırım / Çınarlı** s. 95.

⁷⁶ Özel dava açma sürelerine ilişkin örnekler için bkz. **Akyılmaz / Sezginer / Kaya**, s. 357 vd.; “*Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu özel dava açma süresine tabi bir uyumsuzluğa konu idari işlemde özel dava açma süresinin belirtilmemesi halinde genel dava açma süresinin uygulanacağına hükmetmiştir. Karar şu şekildedir. “Açıklanan nedenlerle, idarî işlemlerde dava açma süresinin belirtilmediği hallerde özel ve genel dava açma süresinin işletilmesi veya işletilmemesi konusunda Danıştay dava daireleri ile kurullarının kararları arasında var olan içtihat ayrıklığının, içtihatların birleştirilmesi yoluyla bağlayıcı bir çözüme kavuşturulması ve içtihadın, “özel dava açma süresine tâbi bir idarî işlemde, dava açma süresinin gösterilmemiş olması durumunda, vergi mahkemelerinde 30, Danıştay ve idare mahkemelerinde 60 günlük genel dava açma süresinin uygulanması gerektiği; aynı şekilde genel dava açma süresine tâbi bir idarî işlemde dava açma süresi gösterilmemiş olsa da, 30 ve 60 günlük genel dava açma süresinin uygulanması gerektiği” yönünde birleştirilmesi sonucuna ulaşılmıştır.*” Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu, 15.03.2022, E.2021/2, K.2022/1, UYAP, 22.05.2024.

⁷⁷ **Çağlayan**, s. 290.

başlangıcı açısından geçerli kabul edilebilmesi için bildirimle ilişkin tebligatın usulüne uygun yapılması, bildirim açık ve anlaşılır olması, ayrıca yapılan bildirimde işleme karşı başvuru mercileri ile başvuru süresinin de gösterilmesi gerekmektedir.⁷⁸

Düzenleyici işlemler bakımından ise; İYUK'un 7. maddesinin 4. fıkrasında; *"İlanı gereken düzenleyici işlemlerde dava süresi, ilan tarihini izleyen günden itibaren başlar. Ancak bu işlemlerin uygulanması üzerine ilgililer, düzenleyici işlem veya uygulanan işlem yahut her ikisi aleyhine birden dava açabilirler. Düzenleyici işlemin iptal edilmemiş olması bu düzenlemeye dayalı işlemin iptaline engel olmaz."* düzenlemesi bulunmaktadır.⁷⁹ Söz konusu düzenleme uyarınca düzenleyici işlemlerde dava açma süresi ilan tarihini izleyen günden itibaren başlamakla birlikte bu işlemin kişilere uygulanmasına yönelik bireysel işlem tesis edildiği takdirde düzenleyici işlem, uygulama işlemi ya da her ikisi aleyhine birden uygulama işleminin tebliğini izleyen günden itibaren dava açma süresinde dava açma hakkına sahiptir. Aksi halde düzenleyici işlemin ilan tarihini izleyen günden itibaren 60 gün içerisinde dava açılması gerekmektedir.

ÇED kararlarına karşı açılacak davalarda dava açma süresi bakımından yazılı bildirim esas alınması çoğu kez mümkün değildir. Zira ÇED süreci sonucunda alınan ÇED gereklidir. / gerekli değildir. ÇED olumlu / olumsuz kararlarının muhataplarının çok sayıda olması nedeniyle bireysel tebligat yerine ilan suretiyle halka duyurulduğundan⁸⁰ bu kararlar bakımından dava açma süresinin tayininde düzenleyici işlemlere yönelik dava açma süresine ilişkin kuralların esas alınması gerekmektedir.⁸¹ Buna göre sözü edilen ÇED kararlarında dava açma süresi

⁷⁸ Sancakdar / Önüt, s. 197; Kalabalık, s. 317; Yazılı bildirim geçerlilik şartlarına ilişkin bilgi için bkz. Akyılmaz / Sezginer / Kaya, s. 361 vd.

⁷⁹ İlanı gerekmeyen düzenleyici işlemler bakımından kanunda herhangi bir düzenleme bulunmadığından dava açma süresinin bu işlemlere yönelik davaların öğrenme tarihinden itibaren dava açma süresinde açılacaklarının kabulü gerekmektedir.

⁸⁰ "Yukarıda aktarılan hükümler ve olay birlikte değerlendirildiğinde; idari işlemin usulüne uygun tebliği ve bütün unsurlarıyla ilgililer tarafından öğrenilmesi; ilgililerin dava açma haklarını kullanmalarını ve açılan davanın da gereği gibi yargı mercileri önüne getirilebilmesini doğrudan etkiler. Bu anlamda tebligat yargılama sürecinin başlangıcıdır ve tebliğ işlemi, yazılı tebligat, yayın veya ilan şeklinde olabilir. Dava konusu işlemin niteliği gereği belli bir bölgeyi ilgilendirmesi nedeniyle, tüm ilgililerine ayrı ayrı bildirilmesi mümkün olmadığından, ilgililerin etkin ve yeterli bir şekilde dava konusu işlemle haberdar olması amaçlanarak, Yönetmelikteki düzenlemeye göre, askıda ilan ve internet aracılığıyla halka duyurulması öngörülmüştür. İlan yolu ile tebliğlerde dava açma süresi ise son ilan tarihini izleyen günden itibaren başlamaktadır." Danıştay 6. Daire, 28.09.2022, E.2022/5386, K.2022/8184, UYAP, 22.05.2024.

⁸¹ Olcay, s. 307.

ilgililer için ilan tarihinden itibaren başlayacaktır.⁸² Bununla birlikte ilanın geçerli kabul edilmesi ve dava açma süresinin başlamasını sağlaması için usulüne uygun olması, ÇED yönetmeliğinde⁸³ belirtilen uygun araçlar kullanılması ve karara konu projenin yapılacağı alanda yapılması gerekmektedir.⁸⁴

⁸² Olcay, s. 307.

⁸³ ÇED Yönetmeliği 4-1/b) Askıda ilan: Gerçekleştirilmesi planlanan projenin ÇED süreci hakkında, projeden etkilenecek veya etkilenmesi muhtemel halkın yaşadığı yer/yerlerde, il müdürlüğü, kaymakamlık (Danıştay Altıncı Dairesinin 16/2/2023 tarihli ve E.:2022/7584 sayılı kararı ile yürütmesi durdurulan ibare: veya) muhtarlık binasında bulunan askı ilan yerlerinde.

⁸⁴ “Dava dosyasının incelenmesinden; 1749,5ha alanda Çinko ve Kurşun Ocağı Maden Arama Faaliyetine ilişkin, dava konusu 17/08/2020 tarih ve 2020146 sayılı “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir” kararının süresiz olarak halka duyurulması için Hakkari Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nün 21.08.2020 günlü, 3748 sayılı yazısıyla Valiliğe, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’ne ve İl Özel İdaresi’ne gönderildiği, kararın 24.08.2020 tarihinde internet sitesinde, 25.08.2020 tarihinde ise Hakkari Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü’nde ilan panosunda asılmak suretiyle süresiz olarak ilan edildiği, Kayalık Köyü’nde ilan yapıp yapılmadığı hususunda dosya kapsamında bilgi ve belge olmadığı, davacı tarafından, Van 4. İdare Mahkemesi’nin E:2022/2474 sayılı dosyasında 11.10.2022 tarihinde kayda giren dilekçe ile bu davanın açıldığı, 25/10/2022 tarih ve K:2022/2349 sayılı dilekçe ret kararı üzerine, 19.12.2022 tarihinde dilekçenin yenilendiği anlaşılmaktadır. Uyuşmazlıkta, dava konusu işlemde proje alanı olarak Hakkâri İli, Çukurca İlçesi, Kayalık Köyü sınırları içerisinde gösterildiği, davacının Kayalık Köyü Köy Tüzel Kişiliği olduğu dolayısıyla projenin etki alanında kaldığı sonucuna varılan Kayalık Köyü’nün etkileneceği açıktır. Dolayısıyla, dava konusu kararın yöre halkına uygun araçlarla duyurulması ve duyurunun da bu köyde yapılması gerekmekte olup; konuyla ilgili bilgilendirmeye veya durumdan haberdar etmeye yönelik köyde duyuru yapıldığına ilişkin tutanaklar dava dosyasında bulunmadığından, İdare Mahkemesince bu hususun araştırılması gerekmektedir. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği üzere dava konusu işlemin ilan yolu ile tebliğ edildiği, ancak gerek Valilik tarafından elektronik ortamda yapılan ilanın, gerekse Valilik tarafından askıya çıkarılarak yapılan ilanın “süresiz” olarak yapıldığı, bu durumun ise ilgililerini sürekli dava açılma tehdidinde maruz bıraktığı, Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği üzere, idari işlemlerin belirli bir süre sınırlaması olmaksızın, süreklilik arz edecek şekilde veya makul olmayacak ölçüde uzun bir süre dava konusu edilebilme olasılığının bulunmasının, kamu hizmetlerinin işleyişini aksatacağı ve idarede bulunması gereken istikrarı bozacağı, dolayısıyla, hukuki güvenlik ve idari istikrarın sağlanabilmesi amacıyla dava açma sürelerinin, idarenin işlem ve eylemlerinin özelliklerine göre belli bir süre ile sınırlandırılabilmesi, ayrıca süresiz/sınırsız dava açma tehdidinden ötürü, idareye güven ilkesi doğrultusunda alınan izinlere ve ruhsatlara dayanılarak yüksek maliyetlere katlanılmak suretiyle gerçekleştirilen yatırımlar nedeniyle maddi ve manevi zararların ortaya çıkabileceği, bu zararların tazmin edilebilmesi için adli ve idari davalar açılarak bozulan hukuk düzeninin yeniden oluşturulması yoluna gidileceği, bunun da hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacağı, idari istikrar ve hukuki güvenlik ilkelerinin ihlal edileceği açıktır. Bu nedenlerle; niteliği gereği yargılamanın geciktirilmeden sonuçlandırılması hedeflenen 2577 sayılı Kanunun 20/A maddesinde

Danıştay kararlarında da ÇED kararlarına ilişkin dava açma süresinin geçirilip geçirilmediği denetlenirken idarenin halkı bilgilendirme ve kararları duyurmaya yönelik kurallara uyulup uyulmadığı hususlarında somut olayın özelliklerine göre inceleme yapılmaktadır.⁸⁵ Konuya ilişkin bir Danıştay kararında; ÇED kararına ilişkin duyurunun usulüne uygun yapılmadığı göz önünde bulundurulmuş ve “dava konusu ÇED Olumlu Kararının ilan edildiğini gösterir Askı İlan Tutanağında, kararın 04/06/2018-19/06/2018 tarihleri arasında köy kahvehanesinde panoya asılarak duyurulduğunun belirtildiği, yine temyiz dilekçesi ekinde yer alan, Yeşilyurt Köyü'nde kahvehane işlettiği belirtilen Mustafa Çağlar imzalı dilekçe örneğinde, kahvehane ilan panosuna mermer ocağı ile ilgili herhangi bir ilan ve duyurunun asılmadığının belirtildiği görülmektedir. Bu durumda; köy muhtarının, yatırımcı şirket ortaklarıyla bağının olması hususu ile kahve sahibi ve davacı köylülerin, ilanın yapılmadığına ilişkin beyanlarının birlikte değerlendirilmesinden, projenin yapılacağı yer olan Yeşilyurt Köyünde, Batu Mermer Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından işletilmesi planlanan 200900543 sicil numaralı mermer ocağı kapasite artışı projesi için verilen 18/05/2018 tarih ve 5088 sayılı “ÇED Olumlu” kararının köy

düzenlenen ivedi yargılamaya tabi bu tür uyuşmazlıklarda, ilan yolu ile yapılan tebliğlerde, ilanın süresiz olması halinde, muhatapların her an dava tehdidi altında bulunmasının, idari istikrar ve hukuki güvenlik ilkelerinin ihlaline yol açabileceği ve kamu hizmetlerinin aksamasına neden olabileceği dikkate alındığında, yapılacak davalar için bir süre sınırlamasına getirilmesinde kamu yararı bulunduğu, ivedi yargılama düzenlemesine de uygun olarak, ilan yolu ile yapılan tebliğlerde ilanın süresiz olması halinde, ilan süresinin 30 gün olarak belirlenmesinin kamu hizmetlerinin aksatılmadan yürütülebilmesi ve muhatabın haklarını kullanmasını sağlayacak yeterli ve makul bir süre olduğu, bu nedenle davanın süresinde açılıp açılmadığı incelenirken belirtilen hususların da dikkate alınması gerektiği tabiidir. Bu durumda, dava konusu kararın alındığı tarihten itibaren iki yılı aşkın bir süre geçtikten sonra davanın açıldığı dikkate alındığında -dava konusu işlemi öğrenme tarihinin iyiniyet kuralları çerçevesinde, olayın özelliği ve niteliği göz önünde tutulmak suretiyle yargı organınca belirlenmesi gereği sebebiyle- bu süre içerisinde dava konusu karara ilişkin projenin inşaat/yatırım çalışmalarına başlanılıp başlanılmadığı, başlandı ise ne zaman tamamlandığı veya tesisin faaliyete geçiş tarihine ilişkin hususlar ile kararın köyde ilan edildiğine dair belgeler araştırılarak, gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra davanın süresinde olup olmadığı belirlenerek karar verilmesi gerekirken, eksik incelemeye dayanılarak verilen temyize konu kararda hukuki isabet bulunmamaktadır. Öte yandan; bozma sonrası yeniden yargılamada yapılacak araştırma sonucunda davanın süresinde açılmış olduğunun tespiti durumunda, dava konusunun Hakkâri Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü tarafından tesis edilen ÇED Gerekli Değildir kararı olması sebebiyle husumetin sadece Hakkâri Valiliği ile görülmesi ve ayrıca davanın proje sahibine de ihbar edilmesi gerekmektedir.” Danıştay 4. Daire, 08.05.2023, E.2023/3046, K.2023/4476, UYAP, 22.05.2024;

⁸⁵ Olcay, s. 307- 308

halkına duyurulması için yapılması gereken ilanın, her türlü şüpheden uzak bir biçimde usulüne uygun olarak yapılmadığı, dolayısıyla dava konusu ÇED Olumlu Kararının Yeşilyurt Köyünde ilan edilmediği sonucuna varılmıştır. Bu itibarla, davanın esasının incelenmesi suretiyle karar verilmesi gerekirken, süre aşımı yönünden reddine ilişkin temyize konu İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet bulunmamaktadır.” şeklindeki gerekçeyle süre aşımı nedeniyle davanın reddine ilişkin ilk derece mahkemesi kararının bozulmasına karar verilmiştir.⁸⁶ Buna karşılık bir başka Danıştay kararında ÇED kararına konu projenin gerçekleştirileceği mahalle muhtarlığında kararının duyuru suretiyle ilanının yapılmamış olmasının davacı derneğin merkezinin ilçe merkezinde olduğu dikkate alınarak önemli görülmemiş ve dava açma süresinin belirlenmesi bakımından internet ilan tarihi ile askıda ilan Valilik binasında yapıldığı tarihler göz önüne alınmak suretiyle değerlendirilmesi gerektiğine hükmedilmiştir.⁸⁷

SONUÇ

ÇED kararlarına ilişkin idari yargıda açılan iptal davaları kapsamında yapılan yargılamalarda uyuşmazlığın çözümü çoğu kez bilimsel ve teknik bilgi gerektirdiğinden keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması yoluna gidilmektedir. Her ne kadar bu tür uyuşmazlıklar 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 20/A maddesi uyarınca idari yargılama usulüne tabi olsa da kapsamlı bir keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması yargılamanın uzayacağına ve yeni masraflar yapılacağı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan bu tür davalara ilişkin dilekçede

⁸⁶ Danıştay 6. Daire, 01.11.2022, E.2022/7727, K.2022/9117, UYAP, 22.05.2024

⁸⁷ “Bu durumda; dava konusu işlemin internet aracılığıyla duyurusunun ve Van Valiliğinde askıda ilanının, ilgili mevzuatta öngörülen biçimde yapıldığı; bununla birlikte, askıda ilan muhtarlık binasında yapılmasına yönelik getirilen düzenlemenin amacının, yöre halkının dava konusu işlemde haberdar edilmesi olduğu hususu göz önüne alındığında, söz konusu duyurunun projenin gerçekleştirilmesinin planlandığı Van ili, Erciş ilçesinde bulunan Doğancı Mahallesi Muhtarlığı binasında yapıldığına ilişkin herhangi bir bilgi ve belgenin sunul(a)mamış olmasının, merkezi Van ili, İpekyolu ilçesinde (dava dilekçesi ekinde yer alan Dernek Tüzüğü'nün "Derneğin Adı ve Merkezi" başlıklı Dernek Tüzüğü'nün 1. maddesinde Dernek merkezine ilişkin herhangi bir bilginin yazılmadığı görülmekte olup; dava dilekçesi ekinde sunulan vekâletnamede yer verilen adres bilgisine göre Dernek merkezinin İpekyolu ilçesi olduğu değerlendirilmiştir.) yer alan davacı Van Çevre Tarihi Eserleri Koruma Araştırma Geliştirme Derneği açısından bir öneme haiz olmadığı; bu bağlamda anılan davacı yönünden dava açma süresinin yukarıda belirtilen açıklamalar doğrultusunda, internet ilan tarihi ile askıda ilan Valilik binasında yapıldığı tarihler dikkate alınmak suretiyle değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır”. Danıştay 4. Daire, 21.12.2023, E.2023/12406, K.2023/7191, UYAP, 22.05.2024.

İYUK'un 14. maddesi uyarınca yapılan ilk incelemesinin isabetli yapılması usul ekonomisi ilkesi bakımından da oldukça önem arz etmektedir. Zira idari yargı yerlerinde yapılan ilk inceleme sonrasında işin esasının incelenmesine geçilip geçilemeyeceği belirlendiğinden ilk incelemede tespit edilemeyen bir hususun işin esasına geçildikten sonra mahkemesince tespit edilmesi hatta karar verildikten sonra temyiz aşamasında Danıştay tarafından tespit edilmesi usul ekonomisi ilkesi ile açıkça ters düşecektir.

ÇED kararlarının yargısal denetiminde ilk inceleme hususlarının önemi açık olmakla birlikte Danıştayın yerleşik içtihadında ehliyet incelemesi bakımından temel kıtas olarak kullanılan davacının proje etki alanında taşınmaz / yerleşim yeri olup olmadığı ya da süre incelemesi bakımından duyurunun projenin gerçekleştirileceği ya da etki alanı içinde ilan edilip edilmediği hususlarının belirlenmesi keşif ve bilirkişi incelemesi yapılmasını gerektirmekte olup bu durum ilk incelemeye ilişkin hususların keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması suretiyle çözülmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte İYUK 20/A maddesine göre ivedi yargılama usulüne tabi ÇED kararlarında ilk incelemenin 7 gün içinde yapılması gerektiği kuralının varlığı dikkate alındığında gerek ehliyet gerekse de süre hususunun daha geniş yorumlanması bu bakımından bahsi geçirilen temel ölçütün yumuşatılması gerektiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz,** Bahtiyar / **Sezginer,** Murat / **Kaya,** Cemil, Türk İdari Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 9. Baskı, Ankara 2023.
- Alıca,** Süheyla Suzan “Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 3, Y. 2011, s. 97-130.
- Atay,** Ender Ethem, İdari Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara 2023.
- Ayan,** Murat, “Çevre Yönetim Sistemi Kapsamında Kalite Maliyetlerinin Çevresel Boyutu ve Çevrenin Korunmasına Yönelik Önlemler” II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (ISEM 2014) Bildiriler Kitabı, Adıyaman Üniversitesi Yayını, Adıyaman 2014, s. 517-529.
- Çağlayan,** Ramazan; “Fransız ve Türk İdarî Yargılama Hukuklarında İvedi Yargılama Usulü”, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 3-4, Y. 2014, s. 1-41.
- Çağlayan,** Ramazan, İdare Yargılama Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2011.
- Demirel,** Berkan, **Evin,** Hakan, “Çevre Yönetim Sistemi Kapsamında Kalite Maliyetlerinin Çevresel Boyutu ve Çevrenin Korunmasına Yönelik Önlemler” II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (ISEM 2014) Bildiriler Kitabı, Adıyaman Üniversitesi Yayını, Adıyaman 2014, s. 39-50.
- Erkut,** Celal, İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği, Danıştay Yayınları, Ankara, 2015.
- Erol,** Ömer Faruk, Çevre Kanunu’na Göre Çevresel Etki Değerlendirmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2012.
- Candan,** Turgut, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.
- Erkut,** Celal, İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği, Danıştay Yayınları, Ankara 1990.
- Işıklar,** Celal, “Türk İdari Yargısında İlk İnceleme Kurumunun Yasal Seyri, Yeri, Gereği ve Yararı”, Terazî Hukuk Dergisi, C. 7, S. 67, s. 46-68.
- Gözler,** Kemal, İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayınevi, Güncelleştirilmiş 9. Baskı, Bursa 2010.
- Gözübüyük,** A. Şeref, Yönetmelik Yargı, Turhan Kitapevi, 30. Bası, Ankara 2010.

- Hekimoğlu**, Merve, “Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Kararlara Karşı Açılan Davalarda Süre Sorunsalı”, Terazi Hukuk Dergisi, C.12, S. 125, s. 62-66.
- Kara**, Seyfettin, Danıştay Kararları Işığında İmar Planı Değişikliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
- Kara**, Seyfettin, “İvedi Yargılama Konuları ve Süreleri”, Terazi Hukuk Dergisi, C.15, S. 167, s. 1390-1408.
- Karahanoğulları**, Onur, İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme), Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- Kalabalık**, Halil, İdari Yargılama Usulü Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 17. Baskı, Ankara 2024, s. 190-191.
- Metintaş**, Ümit Melih, “Danıştay’ın Bazı Kararları Işığında Çevresel Etki Değerlendirmesi”, Fasikül Hukuk Dergisi, C.11, S.111, s. 725-737.
- Odyakmaz**, Zehra, **Kaymak**, Ümit, **Ercan**, Ümit, On İki Levha Yayınları, Güncellenmiş 7. Baskı, İstanbul 2011.
- Olca**y, Suphan, İdare Hukuku Boyutuyla Çevresel Etki Değerlendirmesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.
- Pekcanitez**, Hakan, **Atalay**, Oğuz, **Özekes**, Muhammet, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 104.
- Sancakdar**, Oğuz, **Önüt**, Lale Burcu, İdari Yargılama Hukuku Genel Esaslar, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara 2023.
- Şişek**, Ömer, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Uyuşmazlıklarında Yargılama Usulü, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 98.
- Saygılı**, Abdurrahman, Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2007.
- Tan**, Turgut, İdare Hukuku, Turhan Yayınevi, Güncelleştirilmiş 7. Bası, Ankara 2018.
- Yaman**, Murat, İdari Yargı Dava Rehberi, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2011.
- Yeşil**, Yaprak, **Dermenci**, Mehmet Mert “Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararlarına Karşı Açılan İptal Davalarında Baroların Menfaat İhlali Meselesi”, KOÜHFD, S.21-22, Y. 2020, s. 81-106.
- Yıldırım**, Ramazan, **Çınarlı**, Serkan, Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri, Astana Yayınları, Ankara, 2018.

BÖLÜM 3

Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi

Aynur Hasoğlu¹ & Ufuk Bedir²

GİRİŞ

Bilirkişilik, kavramsal olarak yargılamada teknik veya özel bilgiyi gerektiren durumlarda başvurulacak bir delil aracıdır. Hukuk sistemlerinde farklı şekillerde düzenlenen bilirkişilik müessesesi, idari yargılama hukuku açısından ayrı bir öneme sahiptir. İdari yargılama, kamu gücünün kullanımıyla ilgili uyumsuzlukları çözmeyi amaçlayan bir yargılama türü olup, kendine özgü kurallar ve ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda, idari yargıdaki bilirkişilik uygulamalarının medeni yargıdan farklı bir perspektifle ele alınması sonucunu doğurmaktadır.

İdari yargılamada bilirkişiliğe yönelik düzenlemeler doğrudan İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda (İYUK) bulunmamakta, bu konuda Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na (HMK) yapılan atıf yoluyla bir uygulama alanı yaratılmaktadır. Ancak bu atıf, idari yargının kendine özgü yapısıyla tam anlamıyla örtüşmemekte, bilirkişilik uygulamalarında çeşitli tartışmalar ve sorunlar doğurmaktadır. Özellikle bilirkişiye tanınan süre, bilirkişinin mahkeme huzurunda dinlenmesi ve bilirkişi ücretleri gibi konular, idari yargı sisteminde farklı yorumlara yol açmaktadır.

Bu çalışma, idari yargılamadaki bilirkişilik uygulamalarını, mevzuat hükümleri, doktrinsel görüşler ve yargı kararları ışığında ele alarak detaylı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın konusun daha kompakt ve belirli yerlere temas edilmesi amacıyla ele alınması sonucu vergi mahkemelerindeki usuller çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada, bilirkişiliğin idari yargıdaki yeri açıklanmış, uygulamada karşılaşılan sorunlar tespit edilmeye çalışılmış ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

¹Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-1679-0241.

² Araş Gör. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, ORCID: 0000-00020609-2167.

1-Bilirkişi Kavramı ve İdari Yargıdaki Yeri

Kısa bir tanımla bilirkişi, hukuk dışı bir alanda ilgili vakıanın anlaşılması için çözümü teknik ve özel bilgi¹ gerektiren hallerde başvurulacak kişidir.² Aydınlatılması gereken vakıanın³ mutlaka hukuki bilgiyle çözülemeyen, maddi bir vakıaya ilişkin olması gerekmektedir.⁴ Zira hukuki bilgiyle çözülebilen

-
- ¹ Doktrinde, teknik bilgi için bilimsel (fen) bilgileri olarak daha dar anlamda bir kabul varken, özel bilgi için hukuk dışında kalan ve özel uzmanlık gerektiren bilgileri ihtiva ettiği kabul görmektedir. Yahya Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*. (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2012), 145.
- ² Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, 43.; Gökhan Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013), 3.; A. Şeref Gözübüyük ve Güven Dinçer, *İdari Yargılama Usulü* (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1996), 515.; Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 373.; Doktrinde bilirkişiye yönelik farklı tanımlar ve diğer bazı ülkelerdeki bilirkişiye yönelik kullanılan ifadeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Çetin Aşçıoğlu, *Yargılamada Maddi Gerçeğin Belirlenmesi ve Kanayan Yara Bilirkişilik* (Ankara: Sözkese Matbaacılık, 2010), 180.
- ³ Sözlük anlamı olarak “olgu” demektir. Güncel Türkçe Sözlük (TDK), 21.01.2025, <https://sozluk.gov.tr/>; Vakıa, meydana gelen her şeydir. Gözlemlenebilen somut bir eylem olabileceği gibi bir kişinin iç dünyasına dair olumlu veya olumsuz düşünceler de vakıa olabilir. Davadaki vakılardan bahsedildiğinde yargılama içinde veya dışında meydana gelmiş veya halen gelmekte olan, hem dış dünyada hem de insanın iç dünyasında olumlu veya olumsuz olarak belirlenebilen bir zaman ve mekânda zuhur eden şeylerdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Burhan Gürdoğan, “Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından; Vakıa ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 11/03 (1956):258-285. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000265.; Aydınlatılması gerekli olan vakıa, mutlaka çekişmeli vakıa olmalıdır. Zira çekişmesiz vakıaların ve herkesçe bilinen vakıaların aydınlatılmasında lüzum görülmemektedir. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için Baki Kuru, Ramazan Arslan ve Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2014), 57.
- ⁴ HMK. md.266/1’de geçen “hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda” kanuni lafızda net bir şekilde hukuki

durumlarda hâkim re 'sen vakıayı anlayacak ve ilgilileri aydınlatacaktır.⁵ Dolayısıyla, uyuşmazlığı adil bir sonuca erİştirebilmek için hukuk dışı bir

konularda bilirkişİ görevlendirilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.; Karşlı, Abdurrahman, *Medeni Muhakeme Hukuku* (İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2014), 557.; Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 374.

- ⁵ Burada ifade edilen ilgililerin hâkim tarafından aydınlatılması ile HMK. md.31/1'de bahsedilen hâkimin davayı aydınlatması tam olarak aynı noktaya temas etmemektedir. Zira ilgili kanun maddesinde hem hukuki hem de maddi vakıaların aydınlatılmasından bahsedilmiştir. Ayrıca “uyuşmazlığın zorunlu kıldığı durumlar” lafzı geçmektedir. Fakat bilirkişİ görevlendirilmesinin gerçekleşmesi için illaki uyuşmazlığın zorunlu kılınması gerekmez. Usul ekonomisi ilkesi gereğı, bilirkişİye gereksiz olarak başvurulmamalıdır fakat hâkim tarafından resen ya da tarafların talebi üzerine uyuşmazlıklardaki tali sorunlar için de bilirkişİye başvurulması mümkündür. Zira kanun koyucu bilirkişİye başvurulamayacak durumları saymıştır. Buna göre, genel bilgi ya da tecrübeyle veya hâkimlik mesleğinin gerektirdiğı hukuki bilgiyle çözümlenmesi mümkün konularda bilirkişİ görevlendirilemez. İlgili kanun maddesinde ayrıca davanın aydınlatılması yönünde hâkim tarafından taraflara yönelik olarak talepleri sıralanmaktadır. Hâkim, davanın aydınlatılması için taraflara soru sorabilir ve açıklama yapmalarını isteyebilir. Ayrıca delil göstermelerini de isteyebilir. Fakat bilirkişİ görevlendirilerek maddi vakıanın aydınlatılmasında, hâkim taraflara yönelik bir talebi bulunmamaktadır. Hâkim resen veya tarafların talebiyle birlikte bilirkişİ görevlendirerek maddi vakıanın mahkemenin sÜjelerince anlaşılmasının sağlamaktadır. Cümlede geçen ve hâkime ödev yükleyen “aydınlatma” ifadesi, idari yargıda yer bulmuş re 'sen araştırma ilkesinin bir sonucudur. Her ne kadar kanun koyucu bilirkişilik için idari yargı alanında ayrı bir düzenlemeye gitmeden HMK'ye atıf yapmış olsa da bilirkişİ uygulamasının idari yargıdaki tezahürü idari yargı ilkeleriyle birlikte gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bilirkişilik uygulaması da hâkimin hukuki bir bilgiyi taraflara açıklaması da idari yargıdaki resen araştırma ilkesiyle paralel şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca, “2577 sayılı *İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 20. maddesinin 1. bendinde, Danıştay ile İdare ve Vergi Mahkemelerinin bakmakta oldukları davalara ait her çeşit incelemeleri kendiliklerinden yapacakları hükme bağlanmakla İdari Yargıda resen araştırma*

ilkesi benimsenmiş bulunmaktadır. Madde hükmü uyarınca, idari yargı yerleri, uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirilmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kuralını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahiptirler. İdari yargı yerleri buna ek olayın maddi yönünü belirleme noktasında da her türlü inceleme ve araştırmayı kendiliklerinden yapabilirler.” Danıştay 4.D,E.2020/5248, K.2022/3521, 01.06.2022, (<https://www.kanunum.com/>); “2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 20 nci maddesinin 1 inci bendinde, Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinin, bakmakta oldukları davalara ait her çeşit incelemeleri kendiliklerinden yapacakları hükme bağlanmakla idari yargılama hukukunda resen araştırma ilkesi benimsenmiştir. Bu ilke uyarınca idari yargı yerleri, uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahip oldukları gibi maddi olayı belirleme yönünden de her türlü inceleme ve araştırmayı kendiliklerinden yaparak iddia ve savunmalarda ortaya konan maddi durumun gerçeğe uygun olup olmadığını serbestçe araştırabilir, tarafların hiç değinmedikleri olayları ve maddi unsurları araştırıp, maddi olayın çözümünü için gerektiğinde bilirkişi incelemesi de yaptırabilirler. Bu tür inceleme ve araştırmaların resen inceleme yetkisinin gereği olarak yapılması, idari yargı yetkisinin kullanımına 2577 sayılı Yasanın 2 nci maddesinin ikinci fıkrasıyla getirilen sınırlamaya aykırı değildir. Taraflar arasında uyuşmazlık doğuran tarhiyat, yükümlünün defter ve belgelerinde gösterdiği doküma tezgâhı fiyatlarının, ticaret ve sanayi odasınca bildirilen fiyattan düşük gösterilmesi nedeniyle uygulandığından, yükümlünün ticaret ve sanayi odasınca fiyatları bildirilen tezgâhların, imal ve satışı yapılan tezgâhlara teknik, fonksiyonel ve ekonomik açıdan benzemediği için tarhiyata bu fiyatların esas alınamayacağına ilişkin iddialarının doğruluk derecesi yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmaksızın sonuca ulaşılması ve bu tür incelemenin yargı yerinin idarenin yerine geçmesine yol açacağı görüşüyle verilen direnme kararında hukuka uygunluk bulunmamıştır.” Danıştay VDDK, E.1995/209, K.1997/124, 21.02.1997, (<https://www.kanunum.com/>)

alandaki maddi vakıanın aydınlatılması istemiyle bilirkişi müessesine başvurulmaktadır.⁶ Başvuru hâkim tarafından resen ya da tarafların talebi sonucu gerçekleştirilmektedir.⁷

Bilirkişinin idari yargıdaki yerine değinmeden önce kısaca idari yargıyı tanımlamak gerekmektedir. Türkiye’deki yargılama sisteminde; Anayasa, adli ve idari yargılama olmak üzere üçlü bir ayırım öngörülmüştür. Anayasa yargılaması; Anayasa Mahkemesi’nin, Anayasa Mahkemesi ve Yüce Divan sıfatıyla baktığı işler ve davalardaki yargılamadır.⁸ Adli yargılama, genel yargılama kolu olarak ifade edilmektedir ve bazı ülkelerde yalnızca adli yargılama bulunmaktadır.⁹ Adli yargılamanın içerisinde başlıca ceza ve medeni yargılama olmak üzere iki farklı kol bulunmaktadır. İdari yargılama ise idari makamların kamu hukuku içerisindeki iş ve faaliyetlerinden doğan idari uyuşmazlıkların ve davaların çözüme kavuşturulması için faaliyet gösteren yargılama koludur.¹⁰ İdari yargılamada kullanılmakta olan esas kanun 2577 sayılı İdari Yargılama

⁶ Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2019), 632.; “Ancak burada önemli olan ve öncelikle üzerinde durulması gereken husus, fason imalatla ayıp bulunup bulunmadığının, bulunmakta ise bunun gizli ya da açık ayıp olup olmadığının saptanmasıdır. Bunun içinde kuşkusuz 6100 sayılı HMK’nın 266. maddesi gereğince bilirkişi incelemesi yapılması gerekir. Bütün bu anlatılanlardan sonra, Fason imalat üzerinde bilirkişi incelemesi yaptırmak, imal edilen kumaşların ayıplı olup olmadığını tespit etmek, ayıplı ise bunun niteliğini bilirkişiye tespit ettirmek, davalının ayıp ihbarını ne zaman yaptığı hususunda dinlenen tanığı tekrar çağırarak dinlemek, kumaşlarda ayıp bulunmakta ise Borçlar Kanunu’nun 360. maddesi gereğince davalının hangi seçenekten yararlanabileceğini keza bilirkişiye inceletmek ve böylelikle oluşacak sonuca uygun hüküm kurmak olmalıdır.” Yargıtay 14.HD, E.2011/9068, K.2011/11860, 11.10.2011, (<https://kazanci.com.tr/>)

⁷ HMK. md.266/1: “...taraflardan birinin talebi üzerine yahut kendiliğinden, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir.”

⁸ Kuru v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 57.

⁹ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024), 29.

¹⁰ Kuru v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 57.

Kanunu'nda¹¹ (İYUK) bilirkişilik müessesesi ayrı bir madde olarak düzenlenmemiştir. İYUK md.31'de idari yargılamadaki bazı hususların¹² doğrudan Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na¹³ (HMK) atıf yapıldığı ve bilirkişilik müessesesinin de bu maddenin içerisinde olduğu görülmektedir. Kanun koyucu idari yargılamada bilirkişiye yönelik olarak ayrı bir düzenleme yapmayı tercih etmemiştir. Adli yargılamada ise hukuk muhakemelerindeki usulleri düzenleyen HMK ve ceza yargılamasındaki usulleri içeren Ceza Muhakemesi Kanunu'nda¹⁴ (CMK) bilirkişilik müessesini ayrı bir madde başlığı altında düzenlemeyi uygun görmüştür. İdari yargılamadaki bilirkişilik uygulamasının adli yargılamada gerçekleşen hukuk mahkemelerindeki uygulamadan farklı bir düzenlemeye ihtiyaç duymamış ve doğrudan atıf yaparak idari yargıdaki bilirkişilik uygulamalarının HMK'deki düzenlemelere göre gerçekleştirilmesini tercih etmiştir. Buna göre, idari yargılamada bilirkişilik HMK'deki düzenlemeye göre fakat idari yargının özellikleri ile uyumlu olacak şekilde uygulanacaktır.¹⁵

Bilirkişilik müessesesinin idari yargılamadaki uygulamasında hem medeni yargılamada hem idari yargılamada ortak olan ilkelerin izahatına gerek yoktur. Zira bilirkişilik uygulamasında bu ilkeler açısından bir farklılık meydana gelmemektedir. Bu ilkelere örnek olarak tasarruf ilkesi¹⁶ ve usul ekonomisi

¹¹ 17580 sayılı 20/01/1982 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu.

¹² Feragat, kabul, yargılama gideri, keşif...

¹³ 27823 sayılı 04/02/2011 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu.

¹⁴ 25673 sayılı 17/12/2004 2011 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu.

¹⁵ Akyılmaz v.dğr, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 598.

¹⁶ “Bu bağlamda, muhakeme hukukuna hâkim olan temel ilkelerden tasarruf ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan davadan feragat hakkının, iptal davaları bakımından da mutlak bir biçimde kısıtlanması mümkün değildir.” Danıştay 13.D, E.2020/3346, K. 2021/4491, 13.12.2021, (<https://www.kanunum.com/>); “Kural olarak tarafların dava konusu üzerinde tasarruf yetkileri bulunduğundan, yani medeni usul hukukunda taraflarca tasarruf ilkesi uygulandığından, davanın açılmasından sonra hüküm kesinleşinceye kadar davanın kabulü mümkündür.” Yargıtay 14.HD, E.2012/6674, K.2012/8088, 07.06.2012, (<https://www.kanunum.com/>)

ilkesi¹⁷ gösterilebilir. Bu ilkeler uyarınca hem medeni yargılamada hem de idari yargılamada, tarafların talepleri doğrultusunda ve mümkün olduğunca masrafsız ve çabuk bir şekilde yargılama sonuca kavuşturulmalıdır.

Medeni yargılama ile idari yargılamadaki başlıca ilke farklılıklarından biri medeni yargılamada geçerli olan taraflarca getirilme ilkesidir. Medeni yargılamadaki taraflarca getirilme ilkesinin aksine, idari yargılamada resen araştırma ilkesi geçerlidir. Buna göre, medeni yargılamada hâkim, taraflarca mahkemeye sunulmayan bir delili veya vakıayı inceleyemez.¹⁸ Buna karşın idari yargılamada yalnızca taraflarca vakıa ve delil ileri sürülmez. Yargılamayı yürüten hâkim, herhangi bir talep olmadan da davanın aydınlatılmasına yönelik olarak ilgili gördüğü vakıaların veya delillerin tespitini yapabilecektir.¹⁹ Bilirkişi özelinde ise medeni yargılamadaki uygulama ile idari yargılamadaki uygulama arasında pratik bir farklılık bulunmamaktadır. Zira idari yargılamada atıf

¹⁷ “...doyasının birlikte incelenmesinden usul ekonomisi gereği Bölge İdare Mahkemesi kararının onanması gerektiği düşünülmektedir.” Danıştay 9.D, E.2020/5905, K.2022/5825, 23.11.2022, (<https://www.kanunum.com/>); “Bu durumda, dayanak ilam bozulmakla, hüküm ortadan kalktığından bozma ile ortadan kalkan ilama ilişkin hesaplama yapılması yukarıda anılan usul ekonomisi ilkesine aykırılık teşkil eder.” Yargıtay 12.HD, 2018/6344, K.2019/4566, 18.03.2019, (<https://www.kanunum.com/>)

¹⁸ Pekcanitez v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 192. Genel kural bu olmakla beraber davanın konusunun kamu düzenini ilgilendirdiği davalarda (örnek olarak babalık davası) medeni yargılamada da resen araştırma ilkesi uygulanmaktadır.

¹⁹ Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2020) 42.; “Bu durumda, re'sen araştırma ilkesi uyarınca, numune alma imkanı bulunmadığından imal edilen ürünlerin üretim formülü ve üretim reçetesi temin edilerek, üretilen ürünün kimyasal özelliklerinin tespiti amacıyla, bu konuda uzman ve tarafsız olan üç kişiden oluşturulacak bilirkişi heyeti marifetiyle konunun incelenmesi sonucunda düzenlenecek rapordaki tespitlerin tarife yorum kuralları kapsamında izahname ve açıklama notları çerçevesinde Mahkemece değerlendirilmesi suretiyle ulaşılabilecek sonuca göre karar verilmesi gerekirken, yukarıda yazılı gerekçeyle verilen kararda isabet görülmemiştir.” Danıştay 7.D, E.2016/6337, K.2019/2970, 24.04.2019, (<https://kazanci.com.tr/>)

yapılan²⁰ ve bilirkişiye başvuruyu düzenleyen HMK. md.266'nın lafzında “*tarafardan birinin talebi üzerine yahut kendiliğinden*” ifadesi kullanılarak, bilirkişi görevlendirilmesinde hâkim, yalnızca tarafların talebi ile bağlı kalmasından kurtarılmıştır. Her ne kadar medeni yargılamada taraflarca getirilme ilkesi uygulansa da bilirkişiye hâkim, taraflarca bir talep olmasa da başvurabilecektir. Zira çözümü için özel ya da teknik bir bilgiye ihtiyaç duyulan yargılamalarda, yalnızca tarafların talebi halinde bilirkişiye başvurulması hâkimin davanın seyrini değiştirebilecek bir bilgiye ulaşamaması nedeniyle yargılamanın adil bir sonuca eriştirilmesini engelleyebilmektedir. İdari yargılamadaki durum ise pratik olarak tamamen aynıdır. Zira HMK'deki ilgili madde uyarınca hâkimin kendiliğinden bilirkişiye başvurabileceği belirtilmemiş olsaydı dahi idari yargılamadaki resen araştırma ilkesi gereğince hâkim bilirkişiye talep olmaksızın da başvurabilecekti. Ayrıca, resen araştırma ilkesini öne sürerek taraflara bilirkişiye başvurulması noktasında talep hakkı tanınmaması mümkün değildir. Zira tarafların menfaatlerini ilgilendiren bir davada bilirkişi talep edememeleri, adil yargılanma hakkını zedeleyecektir. Ayrıca resen araştırma ilkesinin bulunması tarafların davaya yönelik vakıa ve delil iddia sürmelerine engel olmamaktadır.²¹ Dolayısıyla, idari yargıda da medeni yargılamadaki uygulama aynı şekilde devam etmektedir. Fakat belirtilmelidir ki bilirkişinin ücreti konusunda her iki yargılama konusu arasında bazı sıkıntılar gelmektedir. Ancak “Bilirkişinin Ücreti” adlı başlık altında tartışılacağı için burada üzerinde durulmamıştır.²²

Medeni yargılama ile idari yargılama arasındaki bir diğer ilke farklılığı da mahkemenin yürütülmesindeki usul işlemlerin şeklindedir. Medeni yargılamada sözlülük ve yazılilik ilkesi kullanılmaktadır.²³ Buna karşın idari yargılamada

²⁰ İYUK. md.31/1.

²¹ Re' sen araştırma ilkesi sonucunda tarafların davaya delil sunma imkânları zayı olmamaktadır. Yalnızca taraflarca getirilme ilkesindeki uygulamanın aksine yargılamayı yürüten hâkim de hükme esas teşkil edeceğini düşündüğü vakıalara yönelik olarak bilgi edinmek ve mümkün olduğu takdirde yargılamada delil olarak kullanmak üzere araştırma yapabilmesidir. Daha detaylı bilgi için bknz. Özsumcu, Seda, “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2016): 145-171.

²² 1.1.6.Bilirkişinin Ücreti

²³ Pekcanitez v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 192.

yazılı yargılama usulü esastır.²⁴ Medeni yargılamada yazılılık ve sözlülük ilkeleri arasında kesin bir ayrıma gidilmemiş, belirli ölçülerde beraber kullanılması öngörülmüştür.²⁵ İdari yargılamada ise net bir şekilde yazılı yargılama usulü uygulanacağı belirtilmiştir.²⁶ Kural yazılı yargılama usulü olmakla beraber, İYUK'ta duruşma gibi sözlü yargılamaya ait olan yargılama safhaları istisnai olarak düzenlenmiştir.²⁷ Fakat belirtildiği üzere idari yargılamada sözlü yargılama istisnaidir ve yalnızca kanunda açıkça gösterilen biçimde uygulanır. Bu sebeptendir ki medeni yargıdaki tanık delili, idari yargıda kullanılamamaktadır.²⁸ İdari yargıda bilirkişilik müessesinin kullanımında ise

²⁴ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 39.

²⁵ Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku*, 272.

²⁶ İYUK. md.1/2: “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır.*”

²⁷ İYUK. md.17 ve md.18.

²⁸ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 40. Ayrıca tanık delili bulunmamasının sebebi Danıştay içtihatları ve İYUK. md.31’de tanık lafzının kullanılmamasıdır. Bknz. Sezin Öztoprak, “Yargı Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Tanık”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/2 (2021): 1363-1404.; Tanık delinin idari yargıda kullanılmamasına dair bir diğer gerekçe de İYUK’ta yer duruşma ile ilgili düzenlemede yalnızca tarafların duruşmada dinlenebileceğine yer verilmesidir. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bknz. Sezin Öztoprak, “Yargı Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Tanık”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/2 (2021): 1363-1404.; İdari yargıda duruşma gibi istisnai düzenlemeler yer verilmesi ve dolayısıyla istisnai olarak sözlülük kabul edilmesi gibi gerekçeler ile tanıkların dinlenmesiyle adil yargılanma hakkının güçleneceğine dair görüşler bulunmaktadır. Bu konu hakkında daha detaylı olarak Ramazan Çağlayan, “İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11-3/4 (2003): 195-206.; İdari yargılamada tanık delili kullanılsa da özellikle disiplin cezalarına yönelik davalarda tanık delilinin önemi anlaşılmaktadır. Daha detaylı bilgi için: Serkan Çınarlı ve Kerim Azak, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargıda Disiplin Cezalarının İptali Davalarında Tanık Delili Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/1

medeni yargılama ile bir farklılık bulunmamaktadır. Zira bilirkişinin hazırladığı rapor açısından yazılılık ilkesine aykırı bir durum yoktur. Bilirkişinin duruşmada görüş bildirmesi hususu ise her ne kadar yazılılık ilkesine aykırı olsa da İYUK. md.31’de yapılan atıf neticesinde idari yargılamada istisnai bir durum olarak varlığı kabul edilmektedir.²⁹

İdari yargılamada bir diğer ilke de dosya üzerinden inceleme ilkesidir. Bu ilke yazılı yargılama ilkesinin doğal sonucudur. Zira yazılı yargılama ile birlikte dava dosya üzerinden ilerlemekte ve usul işlemleri yazılı olarak gerçekleşmektedir.³⁰ Yazılı yargılama ilkesinin doğal bir sonucu olması sebebiyle bilirkişilik müessesesi özelinde yazılı yargılama ilkesinde bahsettiğimiz üzere idari yargılama ile medeni yargılama arasında bu ilke neticesinde de bir farklılık doğmamaktadır. Zira bilirkişi raporu ve yazılı görüşleri dosya üzerinden inceleme ilkesine aykırılık teşkil etmemekteyken, bilirkişinin duruşmaya davet edilerek dinlenmesi de İYUK’taki ilgili madde neticesinde istisnai bir durum olarak varlığını sürdürmektedir.

Açıklandığı üzere idari yargılamadaki ilkeler ile medeni yargılamadaki ilkeler birbirlerinden farklılık göstermektedir. Fakat bilirkişi müessesesinin direkt olarak medeni yargılamaya atıf yapılması sebebiyle iki yargılama arasındaki ilkeler çatıştığı esnada bile uygulamada pratik bir farklılık olmamaktadır. Zira her ne kadar idari yargılama, yazılı yargılama şeklinde uygulansa da medeni yargılamadaki uygulamaya doğrudan atıf neticesinde bilirkişilik müessesesi özelinde yazılı yargılamaya istisnai durumlar gerçekleşmektedir.³¹ Bilirkişi medeni yargılamada takdiri deliller arasında yer almaktadır.³² Takdiri deliller,

(2021): 509-535.; Tanık delilinin Vergi Usul Kanunu uyarınca Vergi Mahkemelerinde kullanılabileceğine dair görüşler mevcuttur. Daha detaylı bilgi için bkz. Gizem Kapucu ve Metin Kocatepe, “Vergi Yargılamasında Tanık”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2021): 133-165.

²⁹ Adem Güvez, “İdari Yargılama Hukukunda Tanık Delili”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/3 (2021): 2087-2130.

³⁰ Akyılmaz ve diğer., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 40.

³¹ Bilirkişinin sözlü yargılamaya iştirak etmesi gibi.

³² “Somut olayda; taraflar arasında hazır beton alım satımına ilişkin anlaşma yapıldığı, davacı tarafından satın alınan betonların gizli ayıplı olduğu iddiasıyla maddi manevi tazminat talebinde bulunulduğu, davacı tarafça satılan betonun gizli ayıplı olduğuna

hâkim tarafından serbestçe takdir edilen ve hâkimi bağlamayan delillerdir.³³ Hâkimin, bilirkişi raporu ile bağlı olmadığı ve diğer takdiri delillerle birlikte serbestçe takdir edeceği açıkça düzenlenmiştir.³⁴ İYUK md.31’de bilirkişiye yönelik uygulamalarda açıkça HMK’nin ilgili hükümlerinin uygulanacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla bilirkişi, idari yargıda istisnai olarak duruşmalarda sözlü olarak başvurulabilen fakat mümkün olduğunca yazılı yargılama usulüne uygun şekilde kullanılan bir takdiri delil müessesesidir.

1.1.İdari Yargıda Bilirkişiye Başvurulabilecek Alanlar

Belirtildiği üzere idari yargılamada resen araştırma ilkesi geçerlidir ve HMK’ye yapılan atıf sonucu “*özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde*” başvurulur. Fakat “*genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin*

ilişkin delil tespiti raporu alındığı, zararın yaklaşık ispat düzeyinde kanıtlandığı ileri sürülmekte ise de ;bilirkişi raporu takdiri delil olup mahkemece diğer delillerle birlikte değerlendirileceği muaccel alacağın varlığı hususunda yargılamanın bulunduğu aşama itibariyle duraksamadan delil değerlendirmesi yapılamamaktadır...” İstanbul BAM 12.HD, E.2023/2073, K.2023/1604, 20.10.2023, (<https://www.kanunum.com/>)

³³ Pekcanitez v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 381.; Kuru v.dğr., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 364.; “Diğer taraftan 6100 Sayılı HMK.’un 282. Maddesi uyarınca Hâkim, bilirkişinin oy ve görüşünü diğer delillerle birlikte serbestçe değerlendirir. Kısaca bilirkişi raporu hâkimi bağlamaz. Hâkim raporu diğer delillerle birlikte değerlendirir. Çünkü bilirkişi raporu takdiri bir delildir ve hâkim bu takdiri delili serbestçe takdir eder. Hâkim, bilirkişi raporunu serbestçe takdir eder, bilirkişi raporunu yeter derecede kanaat verici bulmazsa, bilirkişiden ek rapor isteyebilir veya yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırabilir.” Yargıtay 9.HD, E.2015/24338, K.2017/18249, 15.11.2017, (<https://kazanci.com.tr/>); “Kesin deliller hâkimi bağlayıcı nitelikte iken hâkim takdiri delilleri serbestçe takdir eder. Özellikle tanık ve bilirkişi beyanları hâkimi bağlamaz. (HMK 198;282) Keşifte ise delil, esasen hâkimin kendi hisleri ile tespit ettiği hususlardır. Takdiri delillerin ispat gücü, kesin delillere oranla daha azdır; yani hâkimin takdirine bağlıdır. Takdiri deliller; tanık, keşif, bilirkişi, uzman görüşü ve kanunda düzenlenmemiş diğer delillerdir” Yargıtay 8.HD, E.2021/3795, K.2022/1848, 02.03.2022, (<https://kazanci.com.tr/>)

³⁴ HMK. md.282/1.

*gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda” bilirkişiye başvurulması yasaklanmıştır. Bu durumlarda hâkim, hükmünü verirken bilirkişiye ihtiyaç duymamalıdır, kendi hayat tecrübesi ve mesleki yetkinliği yeterli olmaktadır.*³⁵

İdari yargılamada, bilirkişiye başvurulabilecek alanların fazlalığı sebebiyle tek tek sayılması mümkün değildir. Zaten kanun koyucu da bu durumu göz önüne alarak “*özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâller*” şeklinde genel bir ifade kullanmıştır. İdari yargılamada bilirkişi başvurulmasına örnek verilecek olursa; imar davalarındaki teknik bilgiler³⁶, kamulaştırma davalarında teknik bilgiler³⁷, çeşitli sınavlara yönelik açılan soru iptali davalarındaki teknik ve özel bilgiler³⁸

³⁵ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 677.

³⁶ “Bu durumda ... tarih ve ... sayılı Çankırı Belediye Meclisi kararı ile kabul edilen 1/5000 nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planının birlikte dava konusu edilip edilmediği ve taşınmaza ilişkin plan ya da planlardaki hangi işleve ilişkin olarak dava açıldığı hususları açıklığa kavuşturulduktan sonra gerekiyorsa dilekçenin reddine karar verilmesi suretiyle dava hakkında yeniden yaptırılacak keşif ve bilirkişi incelemesi üzerine düzenlenecek rapora göre karar verilmesi gerekmektedir.” Danıştay 6.D, E.2018/252, K.2021/4475, 25.03.2021, (<https://www.kanunum.com/>)

³⁷ “Mahkemesince yargısal denetimin, sadece davacının parseli özelinde değil, güzergâh bütününde ve onaylı proje güzergâhıyla öneri güzergâhın, konunun uzmanlarından oluşturulan bir bilirkişi heyeti marifetiyle, kamu yararı çerçevesinde mukayese edilmesi suretiyle yapıldığı ve sonuçta hazırlanan bilirkişi raporu doğrultusunda, “davacının iddiasında yer alan güzergâha göre projenin revize edilerek uygulanmasında davalı idare, ilgili belediyesi ve Karayolları Genel Müdürlüğü yönüyle gereken protokollerin/izinlerin alınması sonrasında teknik bir engelin olmadığı...” Danıştay 6.D, E.2023/8104, K.2024/4940, 25.09.2024, (<https://kazanci.com.tr/>)

³⁸ “...uyuşmazlığın teknik ve özel bilgi gerektirmesi nedeniyle, dava konusu edilen soruda bilimsel, mantıksal veya maddi yönden bir hata bulunup bulunmadığı, soru sorma tekniği yönünden bir eksiklik bulunup bulunmadığı ve cevap seçeneğinin hatalı olup olmadığı hususlarının belirlenebilmesi amacıyla bilirkişi incelemesi yaptırılmasına karar verilmesi sonrasında düzenlenen bilirkişi raporunda özetle...” Danıştay 5.D,

ve idarenin kusuru sonucu ödenecek tazminat miktarının hesaplanması³⁹ örnek gösterilebilir. Bu konu hakkında daha detaylı bir inceleme gerçekleştirildiği takdirde, idari yargıdaki iptal davalarında bilirkişiye en çok başvurulma sebebinin idari işlemin konu, sebep ve amaç unsurlarına yönelik olduğuna dair çalışma mevcuttur.⁴⁰ Buna göre, idari işlemin yetki ve şekil açısından aykırılık bulunması halinde, yargılamayı yöneten hâkim bilirkişiye başvurmamakta ve bizatihi aykırılığı tespit etmektedir. Tam yargı davalarında ise daha çok idari eylemlerden kaynaklanan tam yargı davalarında bilirkişiye başvurulduğu görülmektedir.⁴¹ Bu davalarda da genellikle bilirkişiden istenen davacıya ödenecek tazminat miktarının hesaplanmasıdır.

E.2019/1893, K.2019/5547, 21.10.2019, (<https://www.kanunum.com/>); “Öte yandan, somut uyuşmazlığın çözümlenebilmesi için bilirkişi deliline başvurulmasında ulaşılmak istenen sonuç; sınav sorularının mevzuata uygun olup olmadığının, cevap anahtarında hata bulunup bulunmadığının, davacı tarafından verilen cevapların, cevap anahtarına uygunluğunun ve sınav komisyonunca, davacının cevap kâğıtları ile emsal kâğıtların değerlendirilmesinde eşit davranılıp davranılmadığının alanında uzman kişilerce tespit edilmesidir. Bunun için öncelikle, yargı yerince, hazırlanacak bilirkişi soruları ile bilirkişinin yapacağı incelemenin sınırları çizilmelidir. Davacının katıldığı sınavın, 4 ayrı oturumdan oluştuğu dikkate alındığında; her bir oturum için ayrı ayrı olmak üzere, o oturumlara katılan ve en az geçer not alarak başarılı olan en az üç kişinin emsal kâğıtları ile birlikte davacının cevap kâğıtlarının karşılaştırma yapılmak suretiyle incelenmesi sağlanmalıdır.” Danıştay 2.D, E.2019/1140, K.2019/5095, 10.10.2019, (<https://kazanci.com.tr/>)

³⁹ Ramazan Yıldırım, Zehra Odyakmaz, Ayşegül Çoban Atık, A. Ziya Çalışkan, A. Kürşat Ersöz ve Yusuf Deniz, “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2011): 9-38. <https://doi.org/10.15337/SUHFD.2017.93>.

⁴⁰ Ramazan Yıldırım v.dğr, “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları”, 9-38.

⁴¹ Ramazan Yıldırım v.dğr, “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları”, 9-38.

1.2.İdari Yargıda Bilirkişinin Reddi

Belirtildiği üzere bilirkişiye başvurulacak olan alanlar spesifik bir düzenleme şeklinde sayılmamış ve özel veya teknik bilgiyi gerektiren durumlar olarak ifade edilmiştir. Bilirkişinin reddi durumu ise bilirkişinin görevlendirilmesindeki alanlar ile ilgili değil, bilirkişi özelinde gerçekleşen bir mevzudur. İYUK md.31'deki atıf neticesinde bilirkişinin reddi sebepleri idari yargılamada da aynen geçerli olmaktadır. Burada özel olarak değinilmesi gereken kısım bilirkişinin re'sen hâkim tarafından görevlendirildiği durumlar özelinde bilirkişinin reddi sebepleri gerçekleştiği takdirde, tarafların bilirkişinin reddini talep edip edemeyeceği hususudur. Re'sen atanan bilirkişinin reddi, idari yargılamadaki re'sen araştırma ilkesine aykırılık durumu oluşturur mu sorusu akla gelmektedir. Fakat bu hususta ihtilaf bulunmamaktadır. Taraflar bilirkişinin reddi sebepleri gerçekleştiği takdirde, ister kendi talepleri neticesinde isterse re'sen atama şeklinde gerçekleşsin görevlendirilen bilirkişinin reddini isteyebileceklerdir. Bu durum re'sen araştırma ilkesini zedelememektedir. Zira bilirkişinin reddi kurumunun düzenlenmesinin başlıca sebebi yargılamanın adil bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Bilirkişinin reddi sebepleri hâkimin reddi sebeplerine atıf yapılarak aynı tutulmuştur. Bu sebepler incelendiği takdirde bilirkişi raporunun hazırlamasında, bilirkişinin taraflara eşitliğinden şüpheye düşülmesi gözetildiği sonucuna varılacaktır. Dolayısıyla bilirkişinin reddi düzenlemesi, re'sen araştırma ilkesine bir halel getirmemektedir. Tarafların uyuşmazlığa düştüğü ve özel ya da teknik bilgi gerektiren konular bağımsız ve yetkin bilirkişiler tarafından incelenmelidir. Bilirkişiler, taraflara eşit uzaklıkta bulunmalıdır. Aksi takdirde re'sen görevlendirme şeklinde bilirkişi atansa bile taraflar adil yargılanma hakları ve silahların eşitliği ilkesi neticesinde bilirkişinin reddinin talep edebileceklerdir.

1.3.Bilirkişiye Tanınacak Süre

HMK'de bilirkişinin görevlendirilmesinin ardından, bilirkişiye raporunu hazırlaması için kanuni süre öngörülmüştür.⁴² Buna göre, medeni yargılamalarda bilirkişi en fazla üç aylık süre içerisinde raporunu hazırlamalıdır. Bilirkişi, gerekçesini belirterek kendisine tanınan sürenin üç ayı geçmeyecek şekilde uzatılmasını talep edebilir. Fakat yargılama, basit yargılama usulünde gerçekleşmekteyse, bu durumda bilirkişi en fazla iki ay içerisinde raporunu hazırlamalıdır ve gerekçesini belirterek sürenin en fazla iki ay daha uzatılmasını talep edebilmektedir. Kısaca medeni yargılama; yazılı yargılama şeklinde

⁴² HMK. md.274/1.

yürütüldüğü durumlarda en fazla altı ay⁴³, basit yargılama şeklinde yürütüldüğü durumlarda ise en fazla dört ay içerisinde bilirkişi raporunu hazırlamalıdır. Bilirkişi, kendisine takdir edilen süre içerisinde raporunu teslim etmediği takdirde görevden alınıp, kendisi yerine başka bir bilirkişi görevlendirilebilmektedir. Ayrıca bilirkişinin bu süreçte ne yaptığına dair açıklama yapması ve görevi sebebiyle kendisine tevdi edilen dosya ve eklerinin mahkemeye derhal verilmesi talep edilmektedir.⁴⁴

Bilirkişi görevlendirilmesinin ardından, bilirkişiye ihtiyaç duyulan konu açıkça; kapsamı ve sınırları belirtilerek bildirilir. Bildirimde; incelenmesi istenen konu açıkça belirtilir ve sınırları çizilir. Bilirkişiden cevaplanması istenen sorular, bilirkişiye takdir edilen ücret, raporunu ne kadar sürede teslim etmesi gerektiği ve raporunu gerçeğe aykırı şekilde hazırlaması durumunda Türk Ceza Kanunu'nun 276'ncı maddesi uyarınca cezalandırılacağı yer alır.⁴⁵

İdari yargılama, yazılı yargılama usulüne göre yürütülmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla idari yargıda görevlendirilen bilirkişilere, raporunu hazırlaması için en fazla üç aylık süre verilmektedir. Fakat burada daha kazuistik bir düzenlemenin ya da İYUK'ta yalnızca idari yargıdaki bilirkişilik müessesine yönelik bir düzenlemenin faydalı olup olmayacağı yönünde doktrinde bir tartışma konusu olmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz. Zira medeni yargının alanı idari yargıya göre çok daha geniştir. Medeni yargı içerisinde asliye ticaret mahkemesi, iş mahkemesi, tüketici mahkemesi gibi çeşitli alanlara yönelik uzmanlık gerektiren mahkemeler mevcuttur. Medeni yargılamadaki bu mahkemelerde de ticari

⁴³ Ceza yargılamasında da benzer bir düzenlemeyle bilirkişiye tanınacak toplam süre altı ay olarak düzenlenmiştir.

⁴⁴ HMK.274/2.

⁴⁵ Bilirkişi Yönetmeliği 51/1.

⁴⁶ İYUK. md.1/2.

işletmeyi ilgilendiren davalar⁴⁷, iş sözleşmesine aykırılığa⁴⁸ yönelik davalar ile tüketici davaları⁴⁹ ve daha birçok alandaki uyuşmazlıkları çözmeye çalışan yargılamalar gerçekleşmektedir. Buna binaen de kanun koyucu medeni yargı gibi geniş bir yargı kolunu kapsayacak bir düzenlemeye yönelik olarak bilirkişiye rapor hazırlaması için toplam altı ayı bulacak kadar geniş bir zaman dilimi tanınmıştır. Zira birden çok tarafı ilgilendiren, karmaşık işlemlerin hesaplanmasını gerektiren ve boyutu sebebiyle özel veya teknik bilginin çabuk

⁴⁷ “Bu durumda mahkemece yerinde inşaat mühendisi, emlakçı ve ticari işletme konusunda uzman bilirkişilerle birlikte keşif yapılarak taşınmazın ve içerisinde bulunduğu alışveriş merkezinin dava tarihindeki durumu gözetilerek kira bedelinden ne oranda indirim yapılması gerektiği hususunda mahkemenin ve Yargıtay’ın denetimine elverişli bilirkişi raporu alınmak suretiyle sonucuna göre karar verilmesi gerekirken eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm kurulması doğru olmadığından hükmün bu sebeple bozulması gerekmiştir.” Yargıtay 6.HD, E.2014/12872, K.2015/674, 22.01.2015, (<https://www.kanunum.com/>)

⁴⁸ “...hükme esas alınan bilirkişi raporunda tespit edilen alacakların hakkaniyete aykırı bir şekilde hesaplandığını, bu sebeple rapora itiraz edilmişse de bu itirazların İlk Derece Mahkemesince dikkate alınmadığını, aldırılan bilirkişi raporunun bu hâliyle hükme esas alınmasının kabul edilemeyeceğini, zira davacının mevsimlik işçilikte geçirmiş olduğu süreler tam 1 yılı tamamlamadığından her sene için kademe terfii verilmesinin toplu iş sözleşmesine aykırılık teşkil ettiğini...” Yargıtay 9.HD, E.2024/2284, K.2024/6785, 15.04.2024, (<https://www.kanunum.com/>)

⁴⁹ “Hal böyle olunca; mahkemece TTK’nun 25. maddesi hükümleri gözetilip ayıp ve ihbar süreleri ile zamanaşımı süresi üzerinde durularak dava konusu makinede bulunduğu iddia edilen ayıbın imalatattan mı yoksa kullanımdan mı kaynaklandığı keza ayıbın gizli ayıp mı yoksa açık ayıp mı olduğunun saptanması ve davalı vekilinin raporlara da itirazlarını kapsar mahiyette yeni bir bilirkişi heyetinden rapor alınarak ve anılan TTK hükümleri de birlikte değerlendirilerek varılacak uygun sonuç dairesinde bir karar verilmesi gerekir. Mahkemece bu yönler gözetilmeden eksik inceleme ile yanlış değerlendirme sonucu hüküm kurulması bozmayı gerektirmiştir.” Yargıtay 19.HD, E.2013/5365, 2013/9549, 23.05.2013, (<https://www.kanunum.com/>)

erişilemeyeceği davalar bulunabilmektedir.⁵⁰ Fakat idari yargılama özelinde bu sürenin daha kısa veya İYUK'ta idari yargının görev alanına giren davalar özelinde daha detaylı bir düzenlemeyle birlikte davalar özelinde daha kazuistik bir düzenlemenin isabetli olacağı kanaatindeyiz. Zira idari yargılama özelinde toplam altı ay gibi bir sürenin yalnızca bilirkişiye rapor hazırlama için verilmesi, yargılamanın yavaş ilerlemesine ve adaletin geç işlemesine yol açacaktır. Basit yargılama usulünde olduğu gibi idari yargılamada da bilirkişiye en fazla iki aylık süre tanınması ve bilirkişinin talebi halinde en fazla iki aylık sürenin eklenmesi açısından doktrinde bir tartışma bulunması ve idari yargılama için uygulanabilirliği noktasında tartışmaların bulunması idari yargılamayı pozitif yönde etkileyeceğini düşünmekteyiz. Son olarak bilirkişilik uygulamasının Bilirkişilik Yönetmeliği ile birlikte daha profesyonel şekilde uygulanmasıyla ve davalara atanan bilirkişilerin belirli yeterliliklerini ispatlayarak listelere dâhil edilmeleri sonucunda, uzman oldukları konularda görevlendirilmeleriyle birlikte bilirkişilere, raporlarını hazırlamaları için daha dar bir zaman dilimi tanınması hem yargılamanın hızlanmasına hem de bilirkişiler tarafından ihmalkâr uygulamaların önüne geçecektir.

⁵⁰ “Somut olaya gelince; taraflar arasında imzalanan sözleşme 230.000,00 TL götürü bedelle düzenlenmiştir. Sözleşme dışı işlerin de bulunduğu tarafların kabulündedir. Bu durumda mahkemece yapılacak iş, mahkemece HMK'nın 266. maddesi uyarınca yeniden oluşturulacak, aralarında makina, inşaat ve elektrik mühendisinin de bulunduğu bilirkişi kurulu oluşturularak gerektiğinde mahallinde keşif yapılmak suretiyle davacı-karşı davalı yüklenicinin sözleşme kapsamında yapmış olduğu işlerin eksik ve ayıplar gözetilerek fiziki oranını bulmak, bu fiziki oranı iş bedeli olan 230.000,00 TL'ye uygulamak, sözleşme kapsamındaki iş bedelini bulmak, diğer yandan sözleşme dışı yapılan işler için de, yapıldığı tarihteki mahalli piyasa rayici (KDV dahil hesaplatırılıp, bu miktarı sözleşme den kaynaklanan ve hak edilen bedele ilave edip nihai iş bedelini bulmak ve kanıtlanan ödemeler düşüldükten sonra asıl ve birleşen davayı sonuçlandırmak ve karşı davada istenen gecikmeden kaynaklanan zarar kalemi hakkında karar vermekten ibarettir.” Yargıtay 15.HD, E.2016/2482, K.2017/1061, 13.03.2017, (<https://kazanci.com.tr/>)

İdari yargı mercilerine 2021 yılında 586 bin, 2022 yılında 625 bin ve 2023 yılında 637 bin dosya gelmiştir.⁵¹ Görüleceği üzere her geçen yıl gelen dosya sayısında kayda değer artışlar mevcuttur. Ayrıca 2023 yılı itibarıyla idari yargılamadaki bir dosyanın ortalama görülme süresi 168 gündür.⁵² Bakıldığı zaman bu süre çok uzun görünmese de adaletin bir gün bile daha erken işlemesi daha hakkaniyetli olacaktır. İdari yargılamadaki sürelerin bilirkişiye rapor hazırlaması için verilen süreyle direkt olarak etki edecek düzeyde bir bağlantısı bulunmasa bile dolaylı olarak adaletin daha erken tecelli etmesi için bilirkişiye tanınan süre hakkında da tartışma olmasının adil yargılanma açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bu konu hakkında son olarak bilirkişinin raporunu hazırlamasının ardından, mahkemeye ve taraflara tebliği sonrası bilirkişi raporuna itiraza değinilmesi gerekmektedir. HMK’de düzenlendiği üzere taraflar bilirkişi raporu kendilerine tebliğ edilmelerinden itibaren raporda gördükleri eksikliklerin düzeltilmesini veya tamamlanmasını iki hafta içerisinde mahkemeden talep edebilirler.⁵³ Fakat bilirkişi raporuna yönelik olarak böyle bir talebin hazırlanması, bu iki haftalık süre içerisinde çok zor veya imkânsız olması durumunda ya da özel veya teknik çalıştırmayı gerektirmesi durumunda, taraf bu iki haftalık süre içerisinde mahkemeye başvurabilir. İki haftalık sürenin bitiminden başlamak ve tek seferle sınırlı olmak üzere iki haftalık ek süre talebinde bulunabilir. Mahkeme talebi yerinde bulunduğu takdirde ek süre talebini kabul eder. Fakat mahkeme, bilirkişi raporuyla bağlı olmadığı gibi bilirkişi raporunda eksiklik olduğunu düşündüğü takdirde bilirkişi raporundaki eksikliğin tamamlanması veya yeni bir bilirkişi görevlendirilmesinde de tarafların talebiyle bağlı değildir. Bir diğer deyişle, mahkeme tarafların talebi olmadan, re’sen bilirkişiden ek rapor alabilir ya da yeni bir bilirkişi görevlendirebilir. Bu husus noktasında HMK’de böyle bir düzenleme olması sebebiyle medeni yargılamada hâkimlere bilirkişi raporu ve bilirkişiye başvurma noktalarında re’sen hareket kabiliyeti tanınmıştır. Fakat idari yargılamanın temel ilkelerinden olan re’sen araştırma ilkesi sonucu HMK’deki düzenlemede hâkime re’sen hareket kabiliyeti tanınmamış olsaydı dahi, idari

⁵¹ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, “Adalet İstatistikleri 2023”, Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi, E.T: 27.02.2025, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf

⁵² Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, “Adalet İstatistikleri 2023”.

⁵³ HMK. md.281/1.

yargılamada hâkim, re'sen bilirkişiden ek rapor isteyebilir ya da yeni bir bilirkişi görevlendirebilirdi.

1.4.Bilirkişi ve Tanığın Duruşmada Dinlemesi

İdari yargılama, yazılı yargılama usulüne göre yürütülmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla, istisnai bir durum olmadığı takdirde idari yargılama yazılı yargılama şeklinde ve dosya üzerinden gerçekleşecektir.⁵⁵ İdari yargılamada özel olarak düzenlenen duruşma safhası istisnai bir durum olması sebebiyle, ceza ve medeni yargılamadan farklı olarak tarafların beyanlarını da içerecek şekilde tutanak tutulması uygulanmaz.⁵⁶

İdari yargıda uygulanmak üzere İYUK'ta duruşmaya dair düzenleme getirilmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla, yalnızca İYUK md.31'de belirtilen “*duruşma sırasında tarafların mahkemenin sukünunu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemler*” için HMK hükümleri uygulanır. Bir başka deyişle, HMK'deki duruşmaya ait işlemler idari yargıda uygulanmayacaktır, yalnızca mahkemenin sukünunu ve inzibatını bozacak hareketler açısından HMK'deki düzenlemeler uygulanacaktır. Duruşmaya dair diğer hükümler İYUK'ta düzenlediği şekilde uygulanacaktır.

İYUK'taki düzenleme uyarınca, duruşma talebi yalnızca dava dilekçesi ile cevap ve savunmalarda yapılabilir.⁵⁸ Yargılama sürecinin başka bir safhasında duruşma talebi yapılamaz. İdari yargılamada duruşmalar aleni şekilde gerçekleştirilir. Fakat genel ahlakın ya da kamu güvenliğinin zorunlu kıldığı durumlarda mahkeme kararıyla duruşmanın tamamının veya bir kısmının gizli olarak gerçekleştirilmesine karar verilebilir.⁵⁹ Düzenleme uyarınca duruşmada, yalnızca taraflara ikişer defa söz verilir. Tarafların sözlerinden sonra, dava eğer Danıştay'da görülmekteyse, duruşmadaki savcı yazılı şekilde düşüncesi açıklar ve ardından taraflardan son sözleri istenerek duruşma son bulur.⁶⁰ Görüleceği üzere idari yargılamadaki duruşmada yalnızca taraflara söz hakkı tanınmıştır.

⁵⁴ İYUK md.1/2.

⁵⁵ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 407.

⁵⁶ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 407.

⁵⁷ İYUK. md.17,18 ve 19.

⁵⁸ İYUK. md.17/3.

⁵⁹ İYUK. md.18/1.

⁶⁰ İYUK. md.18/3 ve md.18/4.

Hem duruşmayla ilgili düzenlemede yalnızca taraflara söz hakkı tanınması hem idari yargılamada geçerli olan ilkenin yazılı yargılama ilkesi olması hem de İYUK md.31’de sayılanlar arasında tanık lafzının geçmemesi gerekçe gösterilerek idari yargılamada tanık deliline başvurulamamaktadır. Danıştay bir kararında *“İdare mahkemesince, davacının tez savunma sınavında başarılı olduğu ve tutulan tutanağa sehven oybirliğiyle ret kararı yazılmış olabileceği yolundaki iddialar üzerine, ara kararı ile 5 jüri üyesine, ilgilinin doktora tez sınavında başarılı olup olmadığının, oybirliğiyle verilen ret kararının sehven verilip verilmediği sorulmuş, cevaben gönderilen jüri üyelerinin ifadelerinden, 3 jüri üyesinin olumlu oy kullandığının anlaşıldığı gerekçesiyle dava konusu işlem iptal edilmiştir. Anılan Yasa hükümleri ve yerleşmiş idari yargılama usulü ilkelerine göre; yazılı yargılama yapmak zorunda olan idari yargı yerlerinin kendiliğinden yapacakları her çeşit inceleme için, lüzum gördükleri ve taraflar veya ilgili yerlerden isteyebilecekleri evrak ve bilgiler kapsamında, tanık veya şahit dinlenmesi ya da ifade alınması şeklinde bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasasına atıfta bulunulan konular arasında da bu yönde bir kural mevcut değildir. Bu durumda, davacının iddiası ciddi bulunuyorsa başarılı olup olmadığı konusunda bilirkişi incelemesi yaptırılarak doğacak sonuca göre karar verilmesi gerekirken, idari yargılama usulünde yer almayan bir inceleme ve değerlendirme yöntemine dayalı olarak verilen İdare Mahkemesi kararında usul hükümlerine ve hukuka uygunluk bulunmamaktadır.”* şeklinde hüküm kurarak idari yargılamada tanık deliline başvurulamayacağı fakat bilirkişi deliline başvurulabileceğini ifade etmiştir.⁶¹ Tanık delilinin kullanılamayacağına dair bir başka kararında *“Yanılma, aldatma ve korkutma nedeniyle iradesi sakatlanan davacının davasından feragat etmesi hâlinde, feragat beyanının sakat olduğunun ispatlanması gerekmektedir. Bu da tanık dinlenmesi de dâhil etraflı araştırmayı gerektirebilir. Yazılı yargılamanın hâkim olduğu idari yargılama usulünde ise sözlü olarak tanık deliline başvurulmamaktadır.”* şeklinde yazılı yargılama ilkesini gerekçe göstererek tanık delilinin kullanılamayacağını ifade etmektedir.

Danıştay’ın idari yargılamada tanık deliline başvurulamayacağı yönündeki uygulaması doktrinde eleştiri konusu olmuştur.⁶² Zira her ne kadar idari

⁶¹ Danıştay 8.D, E.2003/3369, K.2004/917, 25.02.2004, (<https://kazanci.com.tr/>)

⁶² İdari yargıdaki delil serbesti ilkesi ve güç dengesizliğini korumak için tanık delilinin kullanılabilmesi gerektiği hakkında bkznz. Çolpan Mücahit Küçük. “İdari Yargıda Tanık Delili”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1

yargılamada yazılı yargılama usulü öngörülse de tanık deliline başvurulamaması adil yargılanma hakkını zedeleyen bir durum olarak karşılanmaktadır.⁶³

Tanık deliline yönelik bu sert tutuma karşı bilirkişinin duruşmada dinlenilmesi ve bilirkişiye başvuru istisnai bir durum olarak kabul edilmektedir. Buna göre, bilirkişi zaten raporunu yazılı olarak teslim ettiği için idari yargıdaki yazınlık ve dosya üzerinden inceleme ilkeleriyle, bilirkişi müessesesi arasında bir ihlal söz konusu değildir. Bilirkişinin duruşmada dinlenmesi noktasında ise İYUK md.31’de bilirkişiye yönelik uygulamaların medeni yargılamadaki uygulamaya göre yürütüleceği belirtilmiştir. Her ne kadar İYUK’taki duruşmaya ait düzenlemede yalnızca taraflara söz verileceği düzenlense de HMK’deki düzenleme sonucu bilirkişi duruşmada hazır bulunup, kendisine sorulan konularda oy ve görüşlerini bildirecektir. Duruşmada, hâkim bilirkişiye dair konunun açıklığa kavuşturulması için soru yöneltebilecektir. Tarafların idari yargılamadaki özel olarak düzenleme gereği duyulan duruşma evresinde yalnızca iki kez söz alacağından bahsedilmiş olması ve bilirkişiliğe atıf yapılan HMK’deki düzenlemede tarafların bilirkişiye duruşmada doğrudan soru sorabileceği şeklinde bir düzenleme olmaması sebebiyle idari yargılamada tarafların ve

(2021): 551-572.; Tanık delilinin gerekliliği ve idari yargıda tanık deliline ihtiyaç hakkında bknz. Çağlayan, “İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri”, 195-206.; Tanık beyanı hakkında daha detaylı bilgi için bknz. Gürsel Kaplan, “İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü Ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/1: 33-46.

⁶³ Tanık, takdiri delillerdendir ve AİHM kararlarında tanığa başvurma AİHS 6.maddenin gereklerinden sayılmaktadır. İdari yargıda tanık dinlemenin gerekli olup olmadığına yönelik 2008 yılında yapılan bir anket çalışmasında “orta” derecede gerek olduğuna dair bir sonuç ortaya çıkmıştır. Fakat ankete katılım farklı meslekler açısından farklı yorumlanmıştır. Örneğin, avukatlar tanık deliline gerekliliği daha gerekli görmekteyken karar verici konumunda bulunan hâkimler tanık delilinin gerekliliğini daha az önemsemekteler. Bu konudaki anket ve tanıklığın adil yargılanma hakkına etkisi noktasında daha detaylı bilgi için bknz. Akıncı, Müslüm, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.; Tanık delilinin etkisi ve idari yargıda gerekliliği konusunda daha detaylı bir araştırma için bknz. Öztoprak, “Yargı Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Tanık”, 1363-1404.

vekillerinin bilirkişiye doğrudan soru soramayacağı yönünde kanaat oluşmaktadır.

Ayrıca hukuk sistemiz bilirkişilik müessesesinin yalnızca gerçek kişiler tarafından yürütüleceğini kabul etmemiştir. Diğer bir deyişle, tüzel kişiler de bilirkişi olarak görevlendirilebilecektir.⁶⁴ İdari yargılamada bilirkişi deliline başvurulduğu ve bilirkişinin duruşmada dinlenilmesine karar verildiği takdirde bilirkişi olarak görevlendirilen tüzel kişiyi temsil eden gerçek kişi, duruşmaya gelecek ve bilirkişilik görevinin gereklerini yerine getirecektir.

1.5.Bilirkişi Ücreti

HMK'deki düzenleme uyarınca, bilirkişiye harcamış olduğu mesai ve emeğiyle orantılı olacak şekilde bir ücret ödenir. Ayrıca, bilirkişinin yaptığı inceleme, konaklama, ulaşım ve diğer giderleri de ödenir. Bu konuda her yıl güncellenen tarife esas alınmaktadır.⁶⁵ Tarife, Adalet Bakanlığı bünyesinde yer alan Bilirkişi Daire Başkanlığı tarafından çıkarılmaktadır.⁶⁶

Bilirkişiye ödenen ücret ve bilirkişinin yaptığı giderler, yargılama gideri olarak kabul edilmektedir.⁶⁷ Yargılama giderleri, davanın açılmasından hükmün kesinleşmesine kadar olan süreçte yargılamanın yürütülmesi için elzem olan

⁶⁴ Bilirkişi Yönetmeliği md.4/c: “Bilirkişi: Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvuru alan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisini”. Yönetmelik bilirkişinin tanımı bu şekilde ifade edilmiştir.; Doktrinde bilirkişilik faaliyetlerinin doğası gereği yalnızca gerçek kişiler tarafından yapılabileceği, dolayısıyla özel hukuk tüzel kişilerinin bilirkişi olarak kabul edilmemesi gerektiğine dair görüşler mevcuttur. Süha Tanrıver, “Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 119(2015): 227-240.; “Eldeki uyuşmazlıkta İtimat Bağımsız Denetim AŞ tüzel bilirkişi olarak atanmış, şirket yetkilisi YMM ... tarafından hazırlanan raporlar dosyaya sunulmuştur. ...'nin rapor düzenleme sürecinde gıda mühendisi... ile avukat ...'dan yazılı mütalaa aldığı ve bu görüşleri hazırlanan raporlarda kullandığı anlaşılmaktadır.” Sakarya BAM 7.HD, E.2024/2150, K.2025/48, 16.01.2025, (<https://www.kanunum.com/>)

⁶⁵ HMK. md.283/1.; Bilirkişilik Asgari Ücret Tarifesi.

⁶⁶ Bilirkişi Yönetmeliği md.19/1-g.

⁶⁷ Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 683.

giderlerdir.⁶⁸ Yargılama giderleri aksi bir durum belirtilmediği müddetçe yargılama neticesinde haksız çıkan tarafa, başka bir deyişle mahkeme sonucu aleyhine olan tarafa yükletilmektedir.⁶⁹ Mahkeme giderleri, mahkemece re'sen hükmedilmektedir. Dolayısıyla, tarafların yargılama giderlerinin karşı tarafa yükletilmesine yönelik bir talebe gerek yoktur.⁷⁰

Bilirkişi müessesesinin HMK'ye atıf yapılarak düzenlenmesi sonucu ortaya bir sorun çıkmaktadır. Buna göre, medeni yargılama gerçekleşirken tarafların talebi sonucunda bilirkişiye başvurulmasına karar verildiği takdirde, talebi kabul edilen tarafça mahkeme tarafından takdir edilecek olan bilirkişi ücretine yönelik avansı yine mahkeme tarafından takdir edilecek süre içerisinde yatırmak zorundadır. Her iki taraf da bilirkişiye başvurmayı talep ettiği takdirde, yatırılması gereken avansı taraflar eşit şekilde paylaşacaktır.⁷¹ Taraflardan birisi, üstüne düşen avansı yatırmadığı takdirde ise diğer taraf bu avansı yatırabilmektedir. Fakat taraf veya taraflar, mahkemece belirtilen süre içerisinde gerekli avansı yatırmadığı takdirde, mahkeme artık taraf veya tarafların bilirkişi deliline başvurulmasından vazgeçtiğini kabul edecektir. Bu düzenleme HMK. md. 324'te yer almaktadır ve HMK'nin taraflarca getirilme ilkesine uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Fakat çalışmamızın daha önceki kısımlarında da değinildiği üzere idari yargılamada re'sen araştırma ilkesi geçerlidir. Dolayısıyla, idari yargılamada bilirkişiye başvurulması talebi kabul edildiği takdirde, gerekli olan avans yatırılmadığı için bilirkişi deliline başvurmadan vazgeçilmiş sayılmasının re'sen araştırma ilkesine aykırı olacağı düşüncesini desteklemekteyiz.⁷²

Bu konu hakkında Danıştay'ın birbirleri ile çelişen kararları mevcuttur. Bir kararda; davacı Adli Yargı Hâkim Adaylığı sınavındaki soruların hatalı olmasını gerekçe göstererek ve soruların iptali istemiyle mahkemeye başvurmuş ve soruların hatalı olduğuna yönelik inceleme için bilirkişi talebinde bulunmuştur. Fakat talebi kabul edilmesine karşın mahkeme tarafından belirtilen süre içerisinde ilgili ücreti yatırmamış ve bunun sonucunda da mahkeme, davacının iddiasını kanıtlamadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Danıştay, bilirkişi talebinin kabulünün ardından iki kez gerekli olan avansın yatırılması için süre

⁶⁸ Çağlayan, Ramazan, *İdari Yargılama Hukuku*. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024), 440.

⁶⁹ HMK. md.326/1.

⁷⁰ HMK. md.332/1.

⁷¹ HMK. md.324/2.

⁷² Akyılmaz v.dğr., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 680.

verildiği fakat davacının gerekli avansı yatırmadığı ve İYUK md. 31 uyarınca HMK'deki ilgili hükümlerin uygulanacağı gerekçesiyle ilk derece mahkemenin kararını onamıştır.⁷³ Benzer bir kararda; davacı kendisinden haksız yere ecrimisil istendiği ve istenilen ecrimisilin fahiş olduğunu belirterek işlem iptalini dava etmiştir. Ecrimisilin fahiş bir miktar olup olmadığına yönelik olarak bilirkişi görevlendirilmesine karar verilmiş fakat belirlenen sürede davacı tarafından ilgili avans yatırılmamıştır. Bunun üzerine dosya Danıştay'a gitmiştir. Danıştay ise kararın bozulmasını gerektirecek bir sebep bulamaması gerekçesiyle ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır.⁷⁴

Danıştay'ın bilirkişiye başvurulmasında, idari yargılamada geçerli olan re'sen araştırma ilkesi sebebiyle yukarıda bahsedilen kararların aksine yönelik kararları da mevcuttur. Örnek olarak; imar planında yeşil alana tahsis edilmiş olan bölümün iskâna açılması kararı ile taşınmazın maliki adına düzenlenen inşaat ruhsatının iptali istemiyle dava açılmıştır. İmar planlarının kamu yararına uygun olup olmadığına ve şehircilik ve planlama ilkelerine uygunluğunun saptaması sebebiyle bilirkişi görevlendirilmesine karar verilmiş fakat bilirkişi görevlendirilmesi için belirlenen avans davacılar tarafından yatırılmamıştır. Mahkeme de davacıların iddialarını kanıtlayamadığı gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir. Danıştay ise idare mahkemesinde uyuşmazlığın çözümlenmesi için gerekli olan belge ve bilgilerin araştırma yapılarak toplanması suretiyle ve toplanan bilgi ve belgelere sonucunda doğacak sonuca göre karar verilmesi gerekmesine rağmen avansın yatırılmaması sonucu iddiaların kanıtlanmadığı sonucuna varılarak kurulan hükmü bozmuştur.⁷⁵ Aynı yönde bir başka kararda; davacının kum ocağı sahasını işletme izni verilmesi istemiyle yaptığı başvurunun cevap verilmeksizin reddine ilişkin işlemde doğmuş ve dosya Danıştay'a intikal etmiştir. Dosya incelenmiş ve idare mahkemesinde duruşma yapılmasının ardından uyuşmazlığın çözümü için keşif ve bilirkişi görevlendirilmesi yapılmasına karar verilmiştir. Mahkemede naip üye olarak görevlendirilen hâkim tarafından iki kez gerekli avans istenilmesine karşın davacı tarafından avans yatırılmamıştır. Bunun üzerine mahkeme, eldeki bilgi ve belgelere dayanarak hüküm kurmuştur. İdare mahkemesinde işin esasına girilmiş ve iptal kararı verilmiş olmasına rağmen re'sen keşif ve bilirkişi görevlendirilmesine karar verilmiş ve ileride haksız çıkacak tarafça karşılanması üzerine Devlet Hazinesince bu ücretlerin karşılanması zorunluluğu

⁷³ Danıştay 12.D, E.2005/5714, K.2007/5753, 05.12.2007, (<https://kazanci.com.tr/>)

⁷⁴ Danıştay 10.D, E.1991/446, K.1992/4200, 02.12.1992, (<https://kazanci.com.tr/>)

⁷⁵ Danıştay 6.D, E.1991/2357, K.1992/3763, 19.10.1992, (<https://kazanci.com.tr/>)

bulunmaktadır. Danıştay, bu sebeple kararda hukuki isabet bulunmadığına ve kararın bozulmasına karar vermiştir.⁷⁶

Bilirkişi ücreti konusunda, daha önce de belirttiğimiz üzere idari yargılamadaki re'sen araştırma ilkesi neticesinde bilirkişi görevlendirilmesine karar verildiği takdirde tarafça veya taraflarca gerekli olan avans yatırılması dahi bilirkişi görevlendirilmesinin gerçekleşmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira aksi takdirde re'sen araştırma ilkesiyle çelişkili bir durumun meydana geleceği görüşündeyiz.

Bu konu hakkında son olarak bir Danıştay kararındaki karşı oy yazısındaki görüşe değinilmesi gerekmektedir. Görüş; *“Yukarıya alınan 2577 ve 6100 sayılı Yasa hükümlerine göre, gerek tarafların isteği üzerine gerekse Mahkemece resen bilirkişi incelemesine karar verilsin, sözü edilen delilin tesbiti için gider avansının yatırılması gerektiği, Mahkemece verilecek kesin süreye rağmen avansın yatırılmaması halinde, sözü edilen delil ikamesi yapılmaksızın uyuşmazlığın çözümleneceği açıktır... Öte yandan, idari yargılama usulündeki resen araştırma ilkesinin dayanağını oluşturan 2577 sayılı Yasa'nın 20. maddesindeki; ‘...Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler...’ hükmü, tarafların iddiası olmaksızın Mahkemece resen dikkate alınması gereken hususlara ve her türlü bilgi ve belgenin ilgili kişi ve kuruluşlardan temin edilebilmesine ilişkin bir ilke olup, anılan ilkenin, bilirkişi incelemesi yoluyla elde edilecek delil tesbitini kapsayamayacağı açıktır. Zira, delil tesbiti, 2577 sayılı Yasa'nın 31. maddesindeki atıf nedeniyle 6100 sayılı Yasa hükümleriyle belirlenen ‘gider avansı’na ilişkin hükümlere tabi olup, sözü edilen açık düzenlemenin, resen inceleme yetkisinden hareketle aşılmasına hukuken imkan bulunmamaktadır. Bu durumda, keşif ve bilirkişi incelemesi için gider avansı yatırılmayan hallerde, uyuşmazlığın dosyadaki bilgi ve belgelere göre çözümlenmesi gerekeceğinden ve bu avansın davalı idareden ya da Hazine tarafından yatırılması zorunluluğuna ilişkin herhangi bir yasal düzenleme de bulunmadığından, davacının temyiz isteminin kabul edilerek; Mahkeme kararının, keşif ve bilirkişi avansının davalı idareden alınarak yapılması gerektiğinden bahisle bozulmasına ilişkin çoğunluk kararına katılmak mümkün değildir. Ancak, Mahkemece, dosyadaki bilgi ve belgelerin incelenmesi, ara kararlarıyla elde edilebilecek deliller temin edildikten sonra bir karar verilmesi*

⁷⁶ Danıştay 8.D. E.2006/6404, K.2007/1790, 02.04.2007, (<https://kazanci.com.tr/>)

gerektiğinden, bu yönde bir inceleme yapılmaksızın karar verilmesinde hukuki isabet bulunmamaktadır. Belirtilen gerekçeyle temyiz isteminin kabulüyle dosyadaki bilgi ve belgelerin incelenmesi, ara kararlarıyla elde edilebilecek deliller temin edildikten sonra bir karar verilmesi gerektiği gerekçesiyle temyize konu kararın bozulması gerektiği görüşüyle çoğunluk kararına katılmıyorum.” şeklindedir.⁷⁷ Bu görüşe katılmamaktayız. Daha önce de belirttiğimiz üzere idari yargılamada re’sen araştırma ilkesi geçerlidir ve bu ilke aksi kanunda öngörülmediği müddetçe kanunun tüm maddelerinde uygulama alanı bulmaktadır. Dolayısıyla bilirkişi görevlendirilmesi, ister tarafların talebi neticesinde karar verilsin isterse mahkeme re’sen karar versin, re’sen araştırma ilkesi neticesinde yalnızca belirli bir avans yatırılmadığı gerekçesiyle bilirkişiye başvurulmadan hüküm kurulması hakkaniyetli bir karar doğurmayacağı görüşündeyiz.

SONUÇ

İdari yargıda bilirkişilik, özellikle teknik ve özel bilgi gerektiren konuların aydınlatılması açısından önemli bir müessesedir. Ancak, mevcut hukuki düzenlemeler ve uygulama pratikleri göz önüne alındığında, bilirkişilik müessesesinin idari yargının kendine özgü yapısıyla tam anlamıyla uyumlu olmadığı görülmektedir. İdari yargılamada bilirkişiliğe dair doğrudan bir düzenlemenin bulunmaması, HMK’ye yapılan atıf yoluyla uygulamanın yürütülmesine neden olmakta ve bu durum bazı çelişkili uygulamalara yol açmaktadır.

Çalışmada ele alındığı üzere, bilirkişiye tanınan süre, bilirkişinin duruşmada dinlenmesi ve bilirkişi ücretinin karşılanması gibi konular, idari yargıda bilirkişiliğin tartışılan ve tartışılması gereken yönleridir. Danıştay kararları da bu konuda yeknesak olmayan uygulamaları ortaya koymaktadır. Re’sen araştırma ilkesinin varlığı, idari yargıda bilirkişiye başvurunun medeni yargıdan farklı bir çerçevede değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak mevcut düzenlemeler, bu farklılığı net bir şekilde yansıtmamakta ve çeşitli hukuki belirsizlikler doğurmaktadır.

Ayrıca, bilirkişilik süreçlerinin hızlandırılması ve daha standart hale getirilmesi için mahkemelerin uygulama birliği sağlaması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın idari yargıda bilirkişilik konusundaki

⁷⁷ Danıştay 2.D, E.2021/563, K.2023/1025, 08.03.2023, (<https://www.kanunum.com/>)

hukuki tartışmalara katkı sunması hedeflenmektedir. Medeni yargıdaki sürelerin aynen uygulanması yerine, idari yargıdaki davaların medeni yargılamaya göre daha sınırlı bir uyuşmazlık alanını içermesi sebebiyle bilirkişiye raporunu hazırlaması için tanınacak sürenin medeni yargılamadaki basit yargılama usulünde olduğu gibi en fazla dört ay ile sınırlandırılması, yargılamanın hızlanmasına yardımcı olacaktır. Çalışmada belirtilen bir dosyanın ortalama olarak 168 günde görülmesi de somut gözlem açısından idari yargıda bilirkişilik faaliyetlerinin hızlanması noktasında bu çalışmanın tezini güçlendiren ana gerekçelerden biridir. Uzmanlık alanına uygun görevlendirme sayesinde süreler daraltılarak hem kalite hem verimlilik artırılmalıdır.

Bilirkişi ücretlerinin karşılanması konusunda yeknesak bir uygulama sağlanmalıdır. Danıştay'ın çelişkili kararları yerine, resen araştırma ilkesine uygun bir bilirkişilik ücretlendirme modeli benimsenmelidir.

Sonuç olarak, idari yargıdaki bilirkişilik uygulamalarının daha etkin ve öngörülebilir hale getirilmesi için yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle İYUK'ta bilirkişilik müessesesinin ayrı bir başlık altında ele alınması, uygulamadaki sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır. HMK'ye atıf yerine idari yargının ihtiyaçlarına uygun bir bilirkişilik rejimi belirlenmelidir. Son tahlilde, idari yargıda bilirkişilik için İYUK'ta müstakil bir düzenleme yapılması; kapsam-süre-ücret-duruşma-gerekçe ekseninde açık ve ölçülü kurallar getirilmesi, hem makul sürede yargılama hem de adil yargılanma hakkı bakımından zorunludur. İdari yargıdaki bilirkişilik müessesesi mevcut haliyle hukuki belirsizlikler içermekte ve uygulamada ciddi farklılıklara neden olmaktadır. Bu çalışmanın, idari yargıda bilirkişilik müessesesinin iyileştirilmesine yönelik tartışmalara katkı sunması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, “Adalet İstatistikleri 2023”, Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi, E.T: 27.02.2025, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf
- Akıncı, Müslüm, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.
- Akıymaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2019.
- Akıymaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2020.
- Aşçıoğlu, Çetin, *Yargılamada Maddi Gerçeğin Belirlenmesi ve Kanayan Yara Bilirkişilik*. Ankara: Sözkese Matbaacılık, 2010.
- Çağlayan, Ramazan, “İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11-3/4 (2003): 195-206.
- Çağlayan, Ramazan, *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.
- Çağlayan, Ramazan, *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Çayan, Gökhan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013.
- Çınarlı, Serkan ve Kerim Azak, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargıda Disiplin Cezalarının İptali Davalarında Tanık Delili Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/1 (2021): 509-535.
- Deryal, Yahya, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2012.
- Gözübüyük, A. Şeref ve Güven Dinçer, *İdari Yargılama Usulü*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1996.
- Güncel Türkçe Sözlük (TDK), 21.01.2025, <https://sozluk.gov.tr/>
- Gürdoğan, Burhan, “Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından; Vakıa Ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 11/03 (1956):258-285. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000265.
- Güvez, Adem, “İdari Yargılama Hukukunda Tanık Delili”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/3 (2021): 2087-2130.
- <https://kazanci.com.tr/>
- <https://www.kanunum.com>

- Kaplan, Gürsel, “İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü Ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/1: 33-46.
- Kapucu, Gizem ve Metin Kocatepe, “Vergi Yargılamasında Tanık”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2021): 133-165.
- Karslı, Abdurrahman, *Medeni Muhakeme Hukuku*. İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2014.
- Kuru, Baki, Ramazan Arslan ve Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.
- Küçük, Çolpan Mücahit. “İdari Yargıda Tanık Delili”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (2021): 551-572. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.871322>.
- Özmumcu, Seda, “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re’sen Araştırma İlkesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2016): 145-171.
- Öztoprak, Sezin, “Yargı Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Tanık”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/2 (2021): 1363-1404. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.998237>
- Pekcanıtez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.
- Tanrıver, Süha, “Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 119(2015): 227-240.
- Yıldırım, Ramazan, Zehra Odyakmaz, Aysegül Çoban Atik, A. Ziya Çalışkan, A. Kürşat Ersöz ve Yusuf Deniz, “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2011): 9-38. <https://doi.org/10.15337/SUHFD.2017.93>.

MAHKEME KARARLARI

- Danıştay 6.D, E.1991/2357, K.1992/3763, 19.10.1992, (<https://kazanci.com.tr/>)
- Danıştay 10.D, E.1991/446, K.1992/4200, 02.12.1992, (<https://kazanci.com.tr/>)
- Danıştay VDDK, E.1995/209, K.1997/124, 21.02.1997, (<https://www.kanunum.com/>)
- Danıştay 8.D, E.2003/3369, K.2004/917, 25.02.2004, (<https://kazanci.com.tr/>)
- Danıştay 6.D, E.2006/4519, K.2007/2605, 09.05.2007, (<https://kazanci.com.tr/>)

Danıştay 12.D, E.2005/5714, K.2007/5753, 05.12.2007, (<https://kazanci.com.tr/>)

Yargıtay 14.HD, E.2011/9068, K.2011/11860, 11.10.2011, (<https://kazanci.com.tr/>)

Yargıtay 19.HD, E.2013/5365, 2013/9549, 23.05.2013, (<https://www.kanunum.com/>)

Yargıtay 6.HD, E.2014/12872, K.2015/674, 22.01.2015, (<https://www.kanunum.com/>)

Yargıtay 15.HD, E.2016/2482, K.2017/1061, 13.03.2017, (<https://kazanci.com.tr/>)

Yargıtay 9.HD, E.2015/24338, K.2017/18249, 15.11.2017, (<https://kazanci.com.tr/>)

Yargıtay 12.HD, 2018/6344, K.2019/4566, 18.03.2019, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 7.D, E.2016/6337, K.2019/2970, 24.04.2019, (<https://kazanci.com.tr/>)

Yargıtay CGK, E.2016/1174, K.2019/378, 07.05.2019, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 2.D, E.2019/1140, K.2019/5095, 10.10.2019, (<https://kazanci.com.tr/>)

Danıştay 5.D, E.2019/1893, K.2019/5547, 21.10.2019, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 6.D, E.2018/252, K.2021/4475, 25.03.2021, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 13.D, E.2020/3346, K. 2021/4491, 13.12.2021, (<https://www.kanunum.com/>)

Yargıtay 8.HD, E.2021/3795, K.2022/1848, 02.03.2022, (<https://kazanci.com.tr/>)

Danıştay 4.D, E.2020/5248, K.2022/3521, 01.06.2022, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 9.D, E.2020/5905, K.2022/5825, 23.11.2022, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 2.D, E.2021/563, K.2023/1025, 08.03.2023, (<https://www.kanunum.com/>)

İstanbul BAM 12.HD, E.2023/2073, K.2023/1604, 20.10.2023, (<https://www.kanunum.com/>)

Yargıtay 9.HD, E.2024/2284, K.2024/6785, 15.04.2024, (<https://www.kanunum.com/>)

Danıştay 6.D, E.2023/8104, K.2024/4940, 25.09.2024, (<https://kazanci.com.tr/>)

Sakarya BAM 7.HD, E.2024/2150, K.2025/48, 16.01.2025, (<https://www.kanunum.com/>)

BÖLÜM 4

Sosyal Medyada Örtülü Pazarlama Uygulamalarının Haksız Rekabet ve Tüketicinin Korunması Açısından İncelenmesi*

Sema Aydın¹ & Tuğçe Ozansoy² & Hasan Ali Kaplan³

1. Giriş

Örtülü pazarlama stratejileri çoğu zaman tüketicide bir pazarlama uygulaması ya da reklam ile karşılaştığı hissi uyandırmamakta, bu nedenle de tüketiciler çoğu zaman bu strateji ile verilmek istenen mesajdan kaçma girişiminde bulunmamaktadır. Ancak, bu stratejiler de nihayetinde bir işletmenin “reklam” faaliyeti olarak değerlendirilebileceğinden, işletmeler arası rekabet kurallarını düzenleyen ve işletmeler arası rekabetin tüm tarafların yararına, dürüst ve bozulmamış bir rekabet şeklinde cereyan etmesini öngören Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 54 vd. ile örtülü reklamları sınırlayan Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) m. 61 çerçevesinde konunun incelenmesi önem taşımaktadır.

2. Literatür İncelemesi

2.1. Örtülü Pazarlama

Son yıllarda toplumsal yaşam ve teknolojiye yaşanan değişim ve gelişim, farklı bir tüketici kitlesinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Klasik pazarlama stratejilerinin yeni tüketici yapısını etkilemede yaşanan sorunlar yeni ve alternatif stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Örtülü pazarlama son dönemlerde ortaya çıkan ve işletmelerin bu konuda yaşadığı problemlere çözüm sağlayabilecek bir strateji olarak görülmektedir (Altuntaş B. ve Akdoğan M. Şükrü, 2016).

* Bu çalışma, SBA-2022-5087 proje kodu ile Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
ORCID: 0000-0002-1233-5508

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-7370-7504

³ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: : 0000-0001-5685-4986

Örtülü pazarlama bilgi toplama aşaması ile başlamakta ve müşterilerden gizlenen veya maskelenen şekilde pazarlama iletişimi çabalarıyla gerçekleşmektedir. Örtülü pazarlama çabaları tüketicilerin satın alma öncesinde mahremiyetlerine zarar vermekte ve onaylamadıkları şekilde hedeflenmelerine ve marka ile ilgili yanlış ve yönlendirici değerlendirmeler yapmalarına neden olabilmektedir. Örtülü pazarlama uygulamaları şirketler tarafından yapılan faaliyetlere ek olarak sosyal medyada gerçekleşen ağızdan ağıza pazarlama uygulamaları ile de ilgilidir. Sosyal medyada içerik üreten kişilerin bir kısmı reklamecilik faaliyetlerinde bulunmaktadır ve bu durum çoğu zaman bu kişileri takip edenler tarafından fark edilmeyebilmektedir (Karatepe Kaya, M., 2021; Özdemir, S. S. ve Doğanay M. Z., 2019). Sosyal medya kullanan tüketiciler bu kanal üzerinden topladıkları bilgilerin çoğu zaman tarafsız ve objektif olduğunu düşünürler. Ancak bunun tam tersi koşullarda müşteriler aldatıldıklarının farkına vardıklarında tutumlarında değişiklikler meydana gelebilir.

2.2. Haksız Rekabet

İşletmeler arası rekabet başta tüketiciler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin menfaatine sonuçlar doğurmaktadır. Bu çerçevede hukuk sistemimiz işletmeler arası rekabeti teşvik etmektedir. Ancak işletmeler arası rekabetin tüm tarafların yararına, dürüst ve bozulmamış bir rekabet şeklinde cereyan etmesi amaçlanmaktadır (Abbasoğlu, H. D., 2020). Bu çerçevede, rakip işletmeler arasında veya tedarikçilerle tüketiciler arasındaki ilişkileri etkileyici nitelik taşıyan aldatıcı veya dürüstlük kuralına davranışlar ile ticari uygulamalar hukuka aykırı sayılmaktadır (Can, M. ve Memiş, T., 2004). İşletmeler arası rekabetin dürüstlük kuralı başta olmak üzere diğer hukuk kurallarına aykırı bir şekilde gerçekleşmesi, aldatıcı davranışlar sergilenmesi başta tüketiciler olmak üzere toplumun tamamının aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir (Atıla Yörük, P., 2018; Teymen, E., 2020). TTK m. 55'te dürüstlük kuralına aykırı reklamların, satış yöntemlerinin ve başkaca hukuka aykırı davranışlar haksız rekabet olarak kabul edilmektedir. Özellikle; başkalarını veya onların mallarını, iş ürünlerini kötülemek; gerçek dışı veya yanıltıcı açıklamalarda bulunmak veya aynı yollarla üçüncü kişiyi rekabette öne geçirmek; malların, iş ürünlerinin veya faaliyetlerin özelliklerini, miktarını, kullanım amaçlarını,

yararlarını veya tehlikelerini gizlemek ve bu şekilde müşteriye yanıltmak haksız rekabet olarak kabul edilmektedir.

TTK m. 55’de sayılan haksız rekabet hallerinin sosyal medya reklamları ile de işlenmesi mümkündür.

- Kötülemek,
- Müstesna kabiliyet uyandırmak,
- İltibas,
- Karşılaştırmalı reklamlar,
- Tedarik fiyatının altında satışa sunmak ve bunu reklamlarda özellikle vurgulayarak yeteneği hakkında yanıltmak,
- Tüketici kredilerine yönelik olarak ilanlarda unvanın açıkça belirtilmemesi,
- Kamuya yapılan ilanlarda ticaret unvanını belirtmemek vs. eylemleri geleneksel reklamlar aracılığı ile gerçekleştirilebileceği gibi, internet ve sosyal medya reklamları ile de gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönden sosyal medya reklamlarının incelenmesi geleneksel reklamlardan farklılık doğurmayacaktır.

2.3. Tüketicinin Korunması

TKHK çerçevesinde tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi şeklinde nitelendirilmektedir. Anılan Kanunun 61. maddesinde ticari reklam, bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurular olarak tanımlanmaktadır. Reklam teşkil ettiği açıkça belirtilmeyen uygulamalar örtülü reklam olarak nitelendirilmekte ve örtülü reklam yasaklanmaktadır (TKHK m. 61). Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği m. 6/3 uyarınca reklamlar, içerikten görsel ve işitsel olarak açık bir şekilde ayırt edilmelidir.

2.4. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği (Yönetmelik)

Ticari reklamın unsurları şunlardır;

- Tanıtımın bulunması,
- Ticari amaçlarla hareket edilmesi,
- Reklam amacına sahip olma,
- Reklam verenin açıklanması ya da en azından reklamdan, reklam verenin kim olduğunun anlaşılması,
- Yayınlandığı mecra.

TKHK’da ve Yönetmelikte reklamla ilgili tanımlarda reklamın herhangi bir bedel karşılığında hedef kitleye iletildiğinden söz edilmemiştir. Yönetmeliğin 6. maddesine göre; “Biçimi ve yayınlandığı mecra ne olursa olsun bir reklamın, reklam olduğu açıkça anlaşılmalıdır”. Yine anılan Yönetmeliğin 6. maddesinde; “Çok kısa sürelerle imaj veren elektronik aygıt ya da başka bir araç kullanılarak veya yapılarını izleyenlerin fark edemeyecekleri ya da bilemeyecekleri bir biçime sokarak bilinçaltıyla algılanmasını sağlayan reklamlar yapılamaz”.

Yönetmeliğin “tanıklı reklamlar” başlığı taşıyan 16. maddesine göre “Reklamlarda, tanıklığına başvuru alan kişi, kurum veya kuruluşun tecrübesine, bilgisine veya araştırma sonuçlarına dayanmayan ve gerçek olmayan hiçbir tanıklık ya da onay ifadesine yer verilemez veya atıfta bulunulamaz. Reklamlarda, geçerliliğini yitiren veya başka nedenlerle uygulanamaz duruma gelen tanıklık ya da onay ifadeleri kullanılamaz. Reklamlarda; doktor, diş hekimi, veteriner hekim ve eczacılar ile sağlık kuruluşlarının bir mal veya hizmete yönelik sağlık beyanında bulunduğu ilişkin ya da bu izlenimi uyandıran herhangi bir görüntü, beyan veya atfa yer verilemez”.

Yönetmelikte karşılaştırmalı reklam şu şekilde tanımlanmaktadır; “Tanıtımı yapılan mal veya hizmete ilişkin hususlarla aynı amaca ya da aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik rakip mal veya hizmetlere ilişkin hususların karşılaştırıldığı reklamlar”. Aynı Yönetmeliğin 8. maddesine göre de; “karşılaştırmalı reklamların rakiplere ait ürün adı, marka, logo,

ticaret unvanı, işletme adı veya diğer ayırt edici unsurlara yer vermemesi, aldatıcı ve yanıltıcı olmaması, haksız rekabet teşkil etmemesi” gerekir. Ayrıca, karşılaştırmalı reklamda; “tüketiciye fayda sağlayacak bir husus karşılaştırılmalı, mal veya hizmetlerin doğrulanabilir ve tipik özellikleri objektif olarak karşılaştırılmalı, nesnel iddialar bilimsel belgelerle ispatlanmalı, rakiplerin faaliyetleri kötülenmemeli veya itibarsızlaştırılmamalı, menşei belirtilen mal veya hizmetler aynı coğrafi yerden olmalı, karışıklığa yol açılmamalı ve reklam ilkelerine uygun” olmalıdır.

2.5. Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz (Kılavuz)

Hem TKHK hem de Yönetmelik uyarınca düzenlenen “örtülü reklam yasağının” sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlar için de geçerli olduğu söz konusu kılavuz ile vurgulanmıştır. Şöyle ki; kılavuzun beşinci maddesinde bu tür reklamların da açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmesi gerekliliği vurgulandıktan sonra örtülü reklam yasağı düzenlenmiştir. Reklam verenden maddi kazanç ve/veya ücretsiz ya da indirimli mal veya hizmet gibi faydaların sağlanmış ise bu durumun, kılavuzda yer alan ifadelerden en az birisi ile açıkça belirtilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

Kılavuza göre; “sosyal medya etkileyicisi, sosyal medya hesabı üzerinden kendisine veya reklam verene ait bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla pazarlama iletişiminde bulunan kişiyi” ifade eder (m. 4). Bu kişiler kullandıkları platformlarda yüksek takipçi sayısına ve etkiye sahip kişilerdir.

Sosyal Medya Etkileyicilerinin Faaliyet Şekilleri:

1. Takipçilerin kendileriyle özelleştirilmiş URL'lerine tıklamasıyla kazanç elde eden sosyal medya etkileyicileri
2. Ürün ve hizmet değişimi vasıtasıyla sosyal medya etkileyiciliği yapanlar
3. Reklam anlaşmaları ile firmaların reklamlarını yapan sosyal medya etkileyicileri

4. Tanıtıcı ya da tüketiciden ziyade üretici yahut hizmet sağlayıcısı konumunda reklam yapan sosyal medya etkileyicileri

Sosyal Medya Etkileyicisi Aracılığıyla Yapılan Reklamlarda Temel İlkeler:

1. Açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmeli
2. Ayırt edilebilir olmalı
3. Örtülü reklam yapılmamalı
4. Reklam verenden maddi kazanç ve/veya ücretsiz ya da indirimli mal veya hizmet gibi faydaların sağlanmış ise bu durum açıkça belirtilmelidir (Kılavuz, m. 5). Bu açıklama; paylaşımda yer alan renkler ve arka fondan ayırt edilebilir şekilde ve kolayca okunabilecek şekilde olmalı, tüketicilerin bunun reklam olduğunu anlayacakları biçimde belirtilmeli, paylaşımda başka etiket/açıklamalar bulunmakta ise görünebilir olmalı, tüketicilerce ilk bakışta anlaşılacak şekilde sunulmalıdır.

Sosyal medya etkileyicileri, “#işbirliği” yerine “#ad” ifadesini kullanabilmektedir. Ancak bu ifadeler paylaşımın bir yerinde adeta gizlenmekte, kısa bir ifade olduğu için anlaşılammaktadır. “#ad” ifadesini ortalama tüketici kitlesi ayırt edemeyebilir. İngilizce ifadeler yerine Türkçe etiketler kullanılmalıdır. Paylaşımlarda reklam verenin ad, marka, ticaret unvanı gibi tanıtıcı bilgilerden herhangi birinin de yer alması gerekmektedir.

Etkileyiciler paylaşımlarında doğru etiketleri kullanmalarına karşın, ifadeler küçük şekilde iliştilerilebilmektedir; “#işbirliği” gibi etiketler için belirli bir standart, büyüklük ya da renk kullanma zorunluluğu getirilmesi yarar sağlayabilir.

Sosyal Medya Etkileyicilerinin Yasaklanan Faaliyetleri:

- a) Deneyiminin bulunmadığı halde bir mal veya hizmete yönelik olarak deneyimlediği algısı yaratan paylaşımlar yapmak,

b) Mevzuata aykırı olarak bir mal veya hizmete yönelik sağlık beyanında bulunmak,

c) Bir mal veya hizmete yönelik ispatı mümkün olmayan bilimsel araştırma ve test sonuçları hakkında iddialarda bulunmak,

ç) Sağlık amaçlı kullanılan mal veya hizmetlere yönlendirmede bulunulması, tanıtım yapılması,

d) Hediye edilen mal veya hizmetin satın alındığı izlenimi yaratmak,

e) Maddi kazanç/ücretsiz ya da indirimli mal/hizmet sağlanmasına karşın tüketici izlenimi oluşturulması,

f) Bir mal veya hizmetle ilgili iletişim için sistemli bir şekilde sahte/var olmayan kimliklerin topluca oluşturulması/kullanılması

Ayrıca, herhangi ticari reklamda, efekt veya filtreleme uygulamaları kullanılmakta ise bunun belirtilmesi gereklidir.

3. Yöntem

Bu çalışmada Youtube kanalı üzerinden yayınlanan örtülü pazarlama mesajları içeren videolar örneklem olarak seçilmiştir. Özellikle yüksek izlenme ve takipçi sayısına sahip kanallar incelenmiştir. Bu videoların içeriği TTK ve TKHK açısından incelenmiştir.

Çalışmada TTK ve TKHK açısından yorumların incelenmesine ek olarak sosyal medyada yer alan örtülü reklam içeren videoların bir anlamda tüketicilerin karar verme süreçleri üzerindeki gerçek etkilerini ortaya koyabilmek adına belirlenen YouTube videoları üzerinde ek analizler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerin süreci aşağıda özetlenmektedir.

Adım 1-YouTube kanallarının ve videoların belirlenmesi: Hangi kanallar üzerinde yayınlanmış videoların belirlenmesinde iki kriter temel alınmıştır. Bunlardan ilki kanalın takipçi sayısıdır. Takipçi sayısı kanalın erişim hacmini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Bu anlamda daha çok tüketiciyi etkileme potansiyeli nedeniyle bir milyon üzerinde takipçisi olan kanallar seçim grubuna dahil edilmiştir. Kanalların belirlenmesi sırasında kozmetik ürünleri üzerinde paylaşımda bulunan kanallar temel alınmıştır. En yüksek takipçiye sahip üç kanalda

yayınlanan videolar arasından 6 adet video seçilerek bu videolar analize dahil edilmiştir. Seçilen kanallar sırasıyla 2,86, 1,4 ve 2,16 milyon aboneye sahiptir. Videoların belirlenmesinde özellikle bir markaya ait ürünlerin tanıtımına odaklanan videolar arasından seçim yapılmıştır. Bunun temel nedeni YouTube yorumlarında ürün ve markalara ilişkin yorumların sayılarının bu tip videolarda daha yüksek olmasıdır. Aynı zamanda videoların belirlenmesi sırasında erişimin yüksek olmasını sağlamak adına 250.000 üzerinde izlemeye sahip videolar tercih edilmiştir.

Adım 2-YouTube verisinin elde edilmesi: Belirlenen videolara ait veriler MaxQDA programı kullanılarak çekilmiştir. Elde edilen veri setinde sosyal medya kullanıcısı yorumu, yazar, yorum tipi (yüksek etkili veya değil), yoruma ilişkin cevap sayısı, beğenme sayısı ve yorumun yayınlama tarihi verileri bulunmaktadır. İlk veri setinde 7.122 yorum bulunmaktadır.

Adım 3-Ön Analizler ve Ek Veri Kaynakları: Ön analizlerin gerçekleştirilmesi öncesinde kullanılamayacak yorumlar veri setinden ayıklanmıştır. Bu işlemten sonra analizler 3.832 yorum üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ek verilerin elde edilebilmesi adına videolar MaxQDA üzerinden incelenmiş ve etkileyici yorumlarının polaritesi belirlenmiştir. Bu nedenle videoların bir kısmında etkileyicinin pozitif, bir kısmında ise marka ve ürünlere ilişkin negatif yorumlar yaptıkları tanımlanmıştır. Bu analizler sonrasında etkileyici yorumunun yönü (pozitif-negatif) bir değişken olarak veri setine eklenmiştir. MaxQDA programı üzerinden yorumlar da incelenerek üç etiket üzerinden etiketlenmiştir. Yapılan analizler sonrasında kullanıcı yorumları etkileyiciye ilişkin yorumlar, içerik kalitesine ilişkin yorumlar ve ürün yorumları olarak üç grup altında toplanmıştır.

Adım 4-Duygu Analizi: Elde edilen YouTube yorumları bir sonraki aşamada R programına aktarılmıştır. Duygu analizi öncesinde elde edilen yorumlar bir kez daha temizlenmiştir. Veri temizleme aşamasında semboller (hashtag vb.), boşluklar, noktalama işaretleri, tekrarlayan sesli harfler, sayılar veri setinden çıkarılmıştır. Temizleme işleminin ardından duygu analizi aşamasına geçilmiştir. R programı üzerinden yorumların

duygu polaritesi sentimentr (v.2.7.1; Rinker, 2019) paketi kullanılarak analiz edilmiştir.

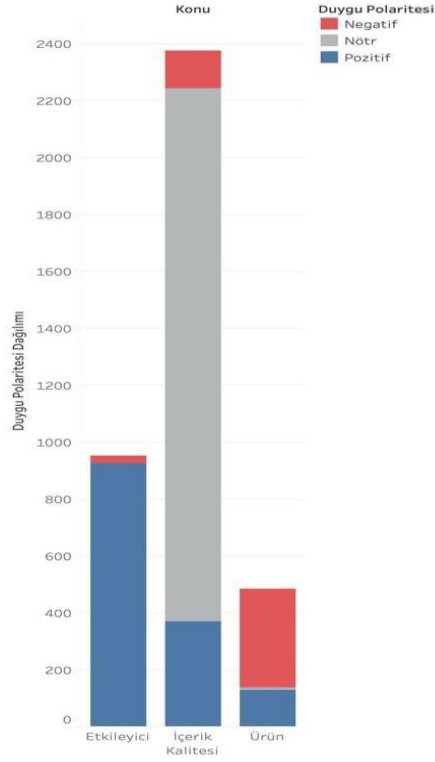
Adım 5-Veri Görselleştirme: Gerçekleştirilen tüm çalışmalar sonrasında elde edilen çıktılar Tableau programı kullanılarak görselleştirilmiştir.

4. Bulgular

Bu bölümde veri görselleştirme aracılığı ile yorumların yarattıkları etkileşim ve polaritesi etkileyici yorumunun yönü ile ilişkilendirilerek incelenecektir. Buradaki amaç YouTube platformu üzerinden paylaşılan yorumların odak noktalarını betimlemek ve etkileyici paylaşımlarının sosyal medya kullanıcılarının tutumları üzerindeki muhtemel etkilerini ortaya koyabilmektir.

Çalışmada öncelikle yorumların polaritesinin etkileyici, içerik kalitesi ve ürün başlıkları altında ne tip bir dağılım gerçekleştirdiği incelenmiştir. Elde edilen bulgular Şekil 1’de görülmektedir.

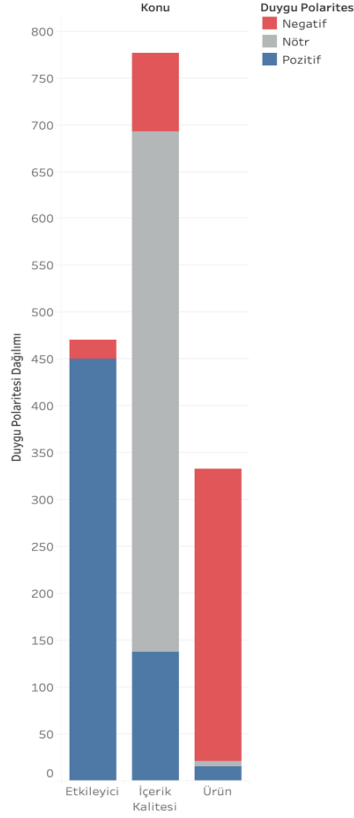
Şekil 1. Yorumların Dağılımı

Yorumların dağılımı incelendiğinde yorumların büyük bir kısmının etkileyicilerin sunmuş oldukları içerik kalitesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. İçerik kalitesi altında yer alan yorumlar görsel içerik kalitesi ve video içeriğine ilişkin yorumlardan oluşmaktadır. İçerik kalitesine ilişkin yorumlarda en büyük payı “nötr” yönlü yorumlar almaktadır. Bu yorumlarda sosyal medya kullanıcılarının etkileyicinin sunduğu içerik kalitesi ile ilgili herhangi bir duygu belirtmedikleri yorumlardır. Nötr yorumlar çoğunlukla etkileyiciden beklenenler ile ilgili geri dönüşleri içermektedir. Bu yorumlarda kullanıcılar etkileyicilerin sonraki videolarındaki paylaşımlarına ilişkin beklentilerini paylaşmaktadırlar. Şekil 1’de görüldüğü gibi etkileyicilere ilişkin yorumların yönü pozitiftir. Etkileyicilere ilişkin yorumlarda kullanıcıların negatif yönlü yorumlarının ağırlığı çok düşüktür.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi bu çalışmanın amaçlarından birisi etkileyici yorumlarının tutumlar üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu nedenle ürün yorumlarının polaritesi etkileyici yorumları ile değerlendirilmelidir. Bu amaç doğrultusunda etkileyici yorumunun yönüne bağlı olarak kullanıcı yorumlarının ne şekilde dağıldığı da incelenmiştir. Elde edilen bulgular Şekil 2 ve 3’te özetlenmiştir.

Şekil 2. Etkileyici Yorumunun Yönüne Göre Yorumların Dağılımı (Negatif)

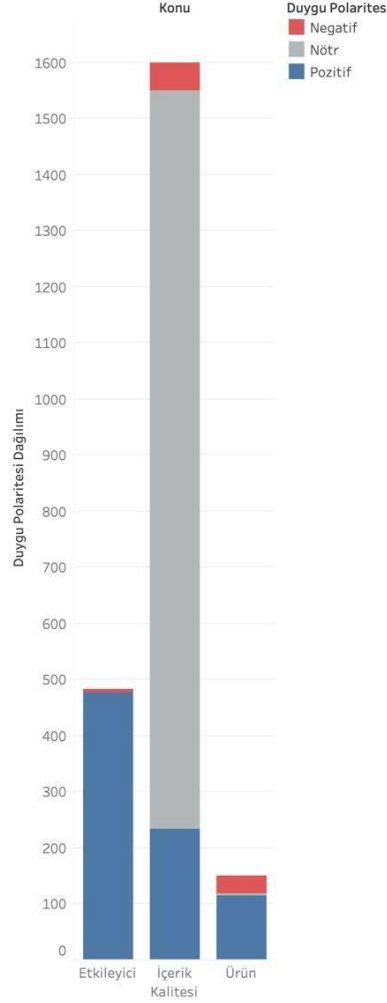
Şekil 2’de sunulan bulgulara özellikle son sütundaki dağılım önem taşımaktadır. Şekil 2’de görüldüğü gibi etkileyicinin ürün ve marka hakkında olumsuz görüş bildirdikleri videolarda kullanıcılar çoğunlukla negatif yorumlar yapmaktadırlar. Bu durum etkileyici yorumlarının kullanıcı tutumları üzerindeki muhtemel etkilerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Negatif yönlü ürün yorumlarına ilişkin örnekler Tablo1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Etkileyici Yorumunun Negatif Olduğu Koşulda Ürün Yorumlarının Örnekleri

Yorum
Alacağım varsa da almayacağım sağıl
Fiyasko
Bence bu kadar paraya değecek ürünler değiller. İndirimde başka ve daha güzel markalar alınabilir.
Oldukça başarısız açıkçası. Ünlü insanlarla çalışılıp sunulan ürünler bunlar bir de.

Görüldüğü gibi etkileyici paylaşımının etkisiyle kullanıcılar negatif yorumları daha yoğunlukla paylaşmaktadırlar. Bir sonraki aşamada etkileyicilerin olumlu yorum yaptıkları markalar için kullanıcı yorumlarının nasıl etkilendiği incelenmiştir. Bulgular Şekil 3'te özetlenmiştir.

Şekil 3. Etkileyici Yorumunun Yönüne Göre Yorumların Dağılımı (Pozitif)

Etkileyicinin marka ile ilgili pozitif yorumlar paylaştığı videolarda kullanıcıların ürüne ilişkin yorumları incelendiğinde çoğunluğu pozitif yorumların oluşturduğu görülmektedir. Şekil 2'deki dağılıma kıyasla Şekil 3'te ürün yorumlarının neredeyse tamamı daha pozitif yönlüdür. Aynı durum etkileyiciye ilişkin yorumlarda da görülmektedir. Etkileyicilerin pozitif yorum yaptığı videolarda yer alan ürün yorumlarına ilişkin örnekler Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Etkileyici Yorumunun Pozitif Olduğu Koşulda Ürün Yorumlarının Örnekleri*

Yorum
Öylepozitifanlattinkiiknaoldumdgidiphepsindensiparişvereceğimsanırım.
Harika bir marka
XMarkası 1 numaraharika
Cildinizokadargüzelgörünüyorkiinanınızunuzadıyaanlatmanızabilege rekkalmıyor X Markasımuhteşembir marka
Kredi çekip X Markasının her şeyini alalım geldi
En sevdiğim marka X Markası

* Marka adı maskelenerek markaların adlarının geçtiği yorumlarda “X Markası” ifadesi kullanılmıştır.

Çalışmada son aşamada yorumların etkileşim gücü değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı ile doğrudan ilişkili olmasa da kullanıcı yorumlarının hangi durumlarda daha fazla etkileşim yarattığını anlamak sosyal medyanın etki derecesinin daha açık şekilde anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle etkileşim gücü yorumlara ilişkin yanıt ve beğeni sayıları açısından incelenmiştir. Bulgular Şekil 4 ve 5’te özetlenmiştir.

Şekil 4. Etkileşim Yoğunluğu (Yanıtlar)

Etkileyici Yorumu	Konu	Duygu Polaritesi		
		Negatif	Nötr	Pozitif
Negatif	Etkileyici			
	İçerik Kalitesi			
	Ürün			
Pozitif	Etkileyici			
	İçerik Kalitesi			
	Ürün			

Şekil 5. Etkileşim Yoğunluğu (Beğeniler)

Etkileyici Yorumu	Konu	Duygu Polaritesi		
		Negatif	Nötr	Pozitif
Negatif	Etkileyici			
	İçerik Kalitesi			
	Ürün			
Pozitif	Etkileyici			
	İçerik Kalitesi			
	Ürün			

Şekil 4 ve 5'te sıcak renkler düşük, soğuk renkler ise yüksek etkileşimi ifade etmektedir. Etkileyicilerin negatif yorum yaptığı videolarda etkileyicilere ilişkin yorumlar söz konusu olduğunda etkileyici ile ilgili pozitif yorumlar daha yüksek etkileşim sağlamaktadır. Bir diğer yüksek etkileşim ise negatif ürün yorumlarında sağlanmaktadır. Bu durum etkileyicinin ürüne ilişkin negatif yorumlar yaptığı durumlarda kullanıcıların da negatif yönlü yorum yaptığı koşulda kullanıcı yorumlarının daha sık yanıtlandığını ve daha fazla beğeni aldığını göstermektedir. Buna karşın ürün hakkında yapılan nötr ya da negatif yönde yapılan yorumların çok düşük etkileşim yarattığı görülmektedir.

Etkileyicinin yorumunun pozitif olduğu hallerde ise etkileşim açısından çok büyük bir etki yoktur. Bu hallerde sadece içerik kalitesi açısından nötr sınıfta değerlendirilen yorumlarda yüksek etkileşim oluşmakta, kullanıcılar daha çok beklentilere ilişkin paylaşımlarda bulunmanın yansısı bu tip yorumları beğenmekte ve yorum yapmaktadırlar.

5. Özgün Değer

Bu çalışmada günümüzde sıklıkla başvurulana bir pazarlama iletişimi çabasının hem işletmeler hem de tüketiciler açısından doğurduğu çıktılar incelenmiştir. İşletmeler açısından durum daha çok hukuki anlamda incelenmiştir. Ayrıca tüketici mevzuatı açısından da örtülü pazarlama uygulamaları vasıtasıyla bir ürün ya da hizmetten yararlanan tüketicinin reklamın aldatıcı nitelik taşıması durumunda başvurabileceği olanakların neler olduğunun saptanmıştır.

Geçmişte örtülü pazarlama ile ilgili yapılmış çalışmalarda (deney ve anket gibi klasik psikoloji biliminin metodolojilerini kullanan) çoğu zaman tüketicilerin reklam mesajlarındaki ticari boyutu farkedemedikleri, bu nedenle çoğu zaman kendilerini savunma ve reklama karşı korunma opsiyonlarının da farkında olmadıklarını göstermektedir. Bu durum, tüketicilerin çoğu zaman

örtülü reklam uygulamalarına karşı bilinçsiz olmaları nedeniyle daha pozitif tepkiler vermelerine neden olmaktadır. Bu çalışmada sosyal medya kanalları üzerinden gerçek kullanıcıların yapmış oldukları yorumların incelenmiş olması daha gerçekçi tüketici tepkilerinin ölçülmesine imkân tanımıştır.

6. Yaygın Etki/Katma Değer

Bu çalışmada pazarlamacıların kullandıkları örtülü pazarlama stratejilerinin geçerliliği ve güvenilirliği değerlendirilmiş, örtülü pazarlama ve tüketici kırılganlığı arasında gerçekçi ilişkiler ortaya konulmuştur.

Sonuç

Sosyal medya etkileyicilerinin ürün ve marka hakkında olumsuz görüş bildirdikleri videolarda kullanıcıların çoğunlukla negatif yorumlar yaptıkları, etkileyicinin marka ile ilgili pozitif yorumlar paylaştığı videolarda ise kullanıcıların ürüne ilişkin pozitif yorumlar yaptıkları görülmektedir. Bu durum sosyal medya etkileyicisinin yapmış oldukları yorumların tüketiciler üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Bir reklamın ticari niteliğinin gizlenmesi suretiyle tüketicinin aldatılması, dürüstlük kuralına aykırılık ve dolayısıyla haksız rekabet oluşturmaktadır.

Aldatıcı reklamların özellikleri şöyle sıralanabilir:

- 1) Yanlış/yanıltıcı olma veya eksiklik içermesi
- 2) Hitap edilen orta seviyedeki tüketici açısından aldatma olasılığının varlığı
- 3) Aldatıcı yönün tüketici seçimini etkileyici olması

TKHK m. 61/3 hükmünde, tüketiciyi aldatıcı nitelikteki ticari reklamlar yasaklanmaktadır.

Reklam olduğu belirtilmeden, işletmeyle bağlantılı kişilerin tüketiciymiş gibi sosyal medya mecralarında bir ürün, hizmet ya da işletme hakkında yaptıkları yorumlar, gizli reklam oluşturmalarının yanı sıra, tanıklı reklamlar için öngörülen kuralları da ihlal etmektedir.

İşletme ile arasında ticari ilişki olmasına rağmen, buna aykırı beyanda bulunan ya da bunu gizleyen kişilerin ya da sosyal medya platformlarında işletme ile bağlantısı olmasına rağmen kendisini tüketici olarak tanıtarak yorum yapan kişilerin bu davranışları, aldatıcı reklam ve dolayısıyla haksız rekabet teşkil edebilir. Reklamın ticari niteliğinin gizlenmesinin aldatıcılığa sebep olabileceği kanaatindeyiz. Nitekim tüketicileri önemli noktalarda aydınlatmayan reklamlar

da aldatıcı nitelik taşımaktadır. Aldatıcı reklamların tespitinde tüketicinin algısı ölçüt olarak alınır. Buradaki tüketici ise ortalama tüketicidir. Ortalama tüketici ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden tüketici işlemi ya da tüketiciye yönelik uygulamaların her aşamasında makul düzeyde bilgi sahibi olan kişilerdir (Yönetmelik m. 4/1-j). Reklamın yöneldiği, iletildiği ve ulaştığı kişiler dikkate alınarak ortalama tüketici belirlenmelidir. Tüketicilerin gerçekte aldanmış olması gerekli olmayıp, aldanma ihtimallerinin bulunması aldatıcılık için yeterlidir.

Sosyal medyada oldukça yaygın şekilde karşılaşılan gizli reklamlar, bir iletişimin reklam olduğunun açıkça anlaşılması gerekliliğine aykırıdır. Bu durum gerek TKHK’da gerek Yönetmelikte vurgulanmış olup, reklam veren herkesin uyması gereken bir iş kuralı niteliğindedir. İş şartlarına aykırılık nedeniyle haksız rekabete konu olmaktadır. Etkileyici pazarlamasında etkileyiciler, takipçilerine bir işletmeye ait ürünleri ya da hizmetleri veya bir markayı önermekte, onları bu işletmelere yönlendirmektedirler. Ancak etkileyiciler bunu yaparken çoğunlukla o ürünü, hizmeti ya da markayı, başka ürün, hizmet ya da markayla karşılaştırmaktadırlar. TTK m.55/1-a5’de “üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek” fiilinin de haksız rekabete sebep olacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla karşılaştırmının haksız rekabet teşkil etmesi için mutlaka rakip tarafından yapılması veya karşılaştırmayı yapan kişinin lehine olması şart değildir. Bu da etkileyici tarafından yapılan karşılaştırmaların da şartları mevcutsa haksız rekabete sebep olacağı anlamına gelir.

Sosyal medyada sıklıkla karşılaşılan gıda reklamları, örneğin zayıflama çayları gıda reklamlarında, ilgili mevzuata göre sağlık beyanı kapsamına giren hususlar karşılaştırmaya konu edilemeyeceğinden sosyal medyada yapılan tanıtımlarda etkileyicilerin beyanları sağlık beyanı kapsamına girdiği takdirde, haksız rekabete konu olacaktır. Etkileyici pazarlamasında etkileyicilerin, farklı markalara ait ürünleri kıyaslayarak, pahalı ürüne alternatif olarak ucuz ürünü takipçilerine önerdikleri görülmektedir. Bu durum da TTK m. 55/1-a5’de belirtilen “gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde karşılaştırma” yapmak fiiline neden olabilecektir. Sosyal medya etkileyicilerinin kötüleme niteliğindeki beyanlarının haksız rekabet olarak nitelendirilebilmesi için ancak yanlış veya yanıltıcı ya da gereksiz yere incitici beyanlar içermesi gerekir. Ürün tanıtımı yapan kişilerin üretici/marka ile arasındaki reklam ilişkisini gizleyerek kendisi de bir tüketiciymiş gibi davranması haksız bir ticari uygulamadır.

Sosyal medyada yer alan örtülü reklam içeren videoların bir anlamda tüketicilerin karar verme süreçleri üzerindeki gerçek etkilerini ortaya koyabilmek

adına belirlenen YouTube videoları üzerinde ek analizler gerçekleştirilmiştir. Belirlenen videolara ait veriler MaxQDA programı kullanılarak çekilmiştir. Elde edilen veri setinde sosyal medya kullanıcısı yorumu, yazar, yorum tipi (yüksek etkili veya değil), yoruma ilişkin cevap sayısı, beğenme sayısı ve yorumun yayınlama tarihi verileri bulunmaktadır. İlk veri setinde 7.122 yorum bulunmaktadır. Videolar MaxQDA üzerinden incelenmiş ve etkileyici yorumlarının polaritesi belirlenmiştir. Bu nedenle videoların bir kısmında etkileyicinin pozitif, bir kısmında ise marka ve ürünlere ilişkin negatif yorumlar yaptıkları tanımlanmıştır. Bu analizler sonrasında etkileyici yorumunun yönü (pozitif-negatif) bir değişken olarak veri setine eklenmiştir. MaxQDA programı üzerinden yorumlar da incelenerek üç etiket üzerinden etiketlenmiştir. Yapılan analizler sonrasında kullanıcı yorumları etkileyiciye ilişkin yorumlar, içerik kalitesine ilişkin yorumlar ve ürün yorumları olarak üç grup altında toplanmıştır. Elde edilen YouTube yorumları bir sonraki aşamada R programına aktarılmıştır. R programı üzerinden yorumların duygu polaritesi sentimentr paketi kullanılarak analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen tüm çalışmalar sonrasında elde edilen çıktılar Tableau programı kullanılarak görselleştirilmiştir.

Referanslar

- Abbasoğlu, H. D., (2020), Sosyal Medya Reklamcılığında Haksız Rekabet, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi SBE.
- Altuntaş B. ve Akdoğan M. Şükrü, (2016), Pazarlama İletişim Sürecinde Örtü Kullanımı: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 1-19.
- Atila Yörük, P., (2018) Reklamların Haksız Rekabet Boyutu Karşısında Tüketicilerin Korunması, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi SBE.
- Can, M. ve Memiş, T., (2004), Elektronik Ortamda Haksız Rekabet Halleri, S. 81, (<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/04.htm>, erişim: 24.3.2022)
- Karatepe Kaya, M., (2021), Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından İnternet Aracılığıyla Yapılan Reklamlara İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 70, S. 3, s. 667-719.
- Teymen, E., (2020), Türk Hukukunda Aldatıcı Reklam Yoluyla Haksız Rekabet, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE.
- Özdemir, S. S. ve Doğanay M. Z., (2019), Bir Mecra Olarak Sosyal Medyanın Reklam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 13, s. 295-337.
- Reklam Kurulu, (2021), Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz, (<https://tuketici.ticaret.gov.tr/duyurular/sosyal-etkileyicileritarafindan-yapilan-ticari-reklam-ve-haksiz-ticari-uyg>, erişim: 24.3.2022).
- Petty, R. D., & Andrews, J. C. (2008). Covert marketing unmasked: A legal and regulatory guide for practices that mask marketing messages. *Journal of Public Policy & Marketing*, 27(1), 7-18.
- Rinker,T. (2019). “sentimentr:Calculate Text Polarity Sentiment”, R package version 2.7-1, <https://cran.r-project.org/web/packages/sentimentr/sentimentr.pdf>.